فهرست

شمېره	موضوع	صفحه
۱	دپیل خبري	۱
۲	دتقلید حقیقت	۵
۳	یادونه	۸
۴	دتقلید دوه صورتونه	۱۶
۵	دتقلید ثبوت په قران سره	۱۷
۶	دتقلید دثبوت لپاره لومړی ایت	۱۷
۷	دتقلید دثبوت لپاره دوهم ایت	۲۱
۸	دتقلید دثبوت لپاره دریم ایت	۲۵
۹	دتقلید دثبوت لپاره ځلورم ایت	۲۶
۱۰	دتقلید ثبوت په حدیث سره	۲۹
۱۱	داصحابانو رضي الله عنهم په وخت کي ددوی تقلید کول	۳۷
۱۲	داصحابانو رضي الله عنهم په زمانه کي شخصي تقلید	۵۰
۱۳	داصحابانو رضي الله عنهم دتقلیدلومړی نظیر	۵۰
۱۴	داصحابانو رضي الله عنهم دتقلید دوهم نظیر	۵۴
۱۵	داصحابانو رضي الله عنهم دتقلیددریم نظیر	۵۷
۱۶	داصحابانو رضي الله عنهم دتقلید ځلورم نظیر	۶۴
۱۷	ځو بېلابېل مثالونه	۶۶

www.hammadia.com

Download From; Aghalibrary.com

فهرست

شمېره	موضوع	صفحه
۱۸	شخصي تقلید ته اړتیا	۷۰
۱۹	دشخصي تقلید دلزوم یو څرګند مثال	۸۵
۲۰	دڅلور مذهبونو تخصیص	۸۹
۲۱	دتقلید بېلابیلي درجې	۹٦
۲۲	دعوامو خلکوتقلید	۹۷
۲۳	دجید او متبحر عالم تقلید	۱۰۸
۲۴	دتقلید دوهمه درجه	۱۰۸
۲۵	مجتهد في المذهب	۱۲۴
۲٦	دریمه درجه	۱۲۴
۲۷	دمجتهد مطلق تقلید	۱۲٦
۲۸	څلورمه درجه	۱۲٦
۲۹	پر تقلید باندي شکونه او نیوکي	۱۳۱
۳۰	په قرانکریم کي دپلرونو او نیکه ګانو تقلید	۱۳۱
۳۱	داحبارو او رهبانو تقلید	۱۳۴
۳۲	دحضرت عدی بن حاتم رضي الله عنه حدیث	۱۴۱
۳۳	دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سپېڅلي وینا	۱۴۴
۳۴	دمجتهدینو امامانو ویناوي	۱۴٦

www.hammadia.com

Download From; Aghalibrary.com

فهرست

صفحه	موضوع	شمېره
۱۵۲	عام سړی به څنګه مجتهد پېژني؟	۳۵
۱۵۵	ایا تقلید کول عیب دئ؟	۳۶
۱۶۰	شخصي تقلید او خواهش پرستي	۳۷
۱۶۲	تقلید او نوي پیدا سوي مسئلې	۳۸
۱۶۴	حنفي مذهب اوپه حدیث باندي عمل	۳۹
۱۷۷	امام ابوحنیفة رحمة الله علیه او علم حدیث	۴۰
۱۸۳	په تقلید کي جمود	۴۱
۱۸۷	وروستی وړاندیز	۴۲

www.hammadia.com

Download From; Aghalibrary.com

تقريظ

نحمده ونصلي على رسوله الكريم

درنو لوستونکو! څرګنده خبره ده ،چي څښتن تعالیٰ جل جلاله ټول انسانان په يو ډول نه دي پيدا کړي بلکي دخپل بې ساري حکمت پر بنسټ يې ځيني ځواکمن ، ځيني ناتوانه ،ځيني شتمن ، ځيني نادارہ ،ځيني پوهان او ځيني ناپوهان پيدا کړي دي، داخبره بيخي جوته ده ،چي که ټول خلک په يو ډول سي نو ددې پراخي نړۍ چاري به دسختو ستونزو سره مخ سي،همدا لامل دئ ،چي ددنيا په هر کونج کي ، دهر قوم ، دهري سيمي ، دهر ټبر او هر دين عالمان مخکي وي پوښتل کيږي او ناپوهان په پسي وي دپوهانو څخه پوښتني کوي ، داچي داسلام دين حق دئ ، په رشتينولۍ کي يې هيڅ شک نسته او ددې دين دپلي کېدو لپاره علماء لوی مسؤليت لري ،چي عام خلک پوښتني ځني وکړي او دوی جوابونه ورکړي او ددې دين بقا هم ددې لاري څخه کېدای سي ځکه ټول خلک علماء نه دي او نه جوړېدای سي، داچي دعلماؤ پر خبرو باندي بايد څومره اعتماد وسي او دمذهب تقليد بايد په څه ډول وسي؟ او دمدرسې دريز هم تل دخپلو مسلمانانو ورونو چوپړ په اخلاص تر سره کول دئ نو يې وغوښتل ،چي په دې اړه باندي څه تحقيقات او څېړني وکړي ، ددې هڅي په پايله کي داشرفيې مدرسې دتاليف او ترجمې دڅانګي يو تن غړي مولوي عبدالهادي حماد دهند دنيمي وچي دجيد عالم شيخ الاسلام مولانا مفتي محمد تقي عثماني حفظه الله تعالى په اردو ژبه کتاب پښتو ته ترجمه کړ، چي په ياده موضوع کي يې په زړه پوري څېړنه

Download From; Aghalibrary.com

کړې وه ، ياد کتاب تر ژباړې وروسته تاليف او ترجمې دڅانګې غړو وکاتی ، ترکتني وروسته جوته سوه چې نوموړی کتاب په ښه معيار دئ او په ښه معيار ژباړل سوی دئ، داچې زموږ له انده ددې کتاب ګټې ښې دي نو ځکه يې دتائيد ترڅنګ ټولني ته وړاندې کوي او هيله کوي ،چې الله جَلَّ جَلَالُہٗ يې دټولو مسلمانانو لپاره داستفادې وړ وګرځوي.

وبالله التوفيق

داشرفيې مدرسې دتاليف او ترجمې څانګه

دتاليف او ترجمې دڅانګې اراکين	
نوم	**دنده**
مولوي محمدرسول صاحب	عمومي رئيس
شيخ الحديث مولوي عبدالرحيم صاحب	رئيس دارالافتاء
مولوي سيد احمد غفوري	نائب دارالافتاء
مولوي مجاهد صاحب	نائب مهتمم
مفتي ګل احمد صاحب	عضو دارالافتاء
مولوي سيداحمد صابر	مدرس وعضو دارالافتاء

www.hammadia.com

Download From; Aghalibrary.com

دړیل خبرې

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله نحمده وکفی وسلام علی عباده الذين اصطفی.

څرګنده خبره ده ،چي دتقليد په اړه دومره ليکني سوي دي ،چي زما لپاره ددې فکر هم نه سي کېدای ،چي زه دي په دې اړه څه زياتوني وکړم ،له نېکه مرغه دهمدې موضوع يعني دتقليد دموضوع اړونده ديوې رسالې اسباب او توکي په ناڅاپي اوقدرتي ډول سره برابر سوه ،ځکه په ۱۹۶۳ م سنه کي زما څخه دفاران مياشتنۍ مجلې مسؤل مدير ښاغلي ماهر القادري په کراچي کي دتقليد اړونده يو مضمون دوخت داړتيا له امله وغوښتی ، خو ما په يا سره جواب ورکړ، يعني خوښه مي نه وه ،چي مضمون دي دتقليد په موضوع کي ورکړم ، ځکه ما غوښته ،چي دپلار پر پل باندي پل کښېږدم او په خپل ژوند کي داختلافي مسائلو څخه لاس پر سر سم بيا مي بېرته فکر وکړ ،چي کاشکي يو داسي مضمون وليکم ،چي دتقليد موضوع په داسي ښه پکښي څرګنده سي ،چي ديوه اړخه يې هغه اصلي حقيقت څرګند سي او دبله اړخه دامضمون په داسي ښه وي ،چي ددعوت رنګ ولري يعني داچي هغه کسانو ته دعوت سي ،چي هغوی اختلافي مسائلو ته لمن وهي او يو له بله کافران سره وايي يعني داچي يو يوه ته کافر وايي اوبل ،بل ته کافر وايي ،لنډه داچي يومضمون مي وليکی اودکراچي څخه خپرېدونکي مياشتنۍ مجلې ـ فاران ته مي ورکړ، نوموړی مضمون دلومړي ځل لپاره په کال ۱۹۶۳م کي خپور سو ، له نېکه مرغه ياد مضمون روڼ آندو

Download From; Aghalibrary.com

زيات خوښ کړ ، آن تردې ،چي د هندوستان اوپاکستان څخه زياتو خپرېدونکو مجلو خپور کړ. بله خبره لادا وه ،چي په جوناګړ کي مسلمانانو زما دغه مضمون ديوې بيلي رسالې په بڼه چاپ ته وسپارى او بيايې نشر کړ. که څه هم زما دغه مضمون په داسي ډول ترتيب سوى وو ،چي هيڅ دمناظرې او مقابلې بڼه يې نه درلوده ،خو کوم ملايان صاحبان ،چي دتقليد څخه مخالف وه هغوزما پر ليکنه باندي پوره نيوکي پيل کړې په ځانګړي ډول په دوى کي حضرت مولانا محمد اسمعيل سلفي صاحب زما دليکني په رد کي خپله يوه ليکنه په الاعصام اونيزه کي په دياړلس برخو کي خپره کړه بيا يې خپله دغه ليکنه دخپل کتاب (تحریک ازادی اور شاہ ولی اللہ کی مساعی) ـ برخه وګرځول، خبره داوه ،چي يو کتاب د(التحقيق في جواب التلقيد) په نوم يو نشر سو، نوموړى کتاب ديوه داسي چا ليکنه وه ،چي دڅلورګونو مذهبونو امامانو ته ددې نسبت کوي ،چي شريعت دوى دځانه جوړکړى دئ او کوم څوک ،چي ددوى تقليد کوي هغه کافران دي ، همدا ډول اسلامي فقه ته ديوه داسي فن په سترګه ګوري ،چي دځان څخه جوړ سوى وي دقرآن او حديث څخه چنل سوى نه وي. بله خبره داده ،چي دحيدرآباد ددکن سيمي څخه هم په مياشتنۍ کي پردې موضوع باندي يوه څېړنه راغله ،چي غالبا دغه مجله به البيان مجله وه خو داچي مناظره کول او دچا سره مباحثه کول زما عادت نه وه نو ځکه مي تر دياړلس کلونو پوري دتقليد پر موضوع باندي هيڅ نه وليکل ، دا ،چي زما لومړۍ ليکنه دنظر څښتنانو او روڼ آندو زياته خوښه کړې وه نو ددوى هيله داوه ،چي دا مضمون دي دلته په پاکستان کي هم دهندوستان په څېر په کتابي شکل چاپ اوخپورسي ،ما وغوښتل ،چي ددوى دغه غوښتنه

www.hamnadia.com

پوره کړم نو ځکه مي دهغه ليکني دچاپ اراده وکړه کومه ،چي ما لومړۍ په فاران مجله کي خپره کړې وه البته زما په آند ما اړينه وګڼل ،چي دا ليکنه ددوهم ځل لپاره تر نظر تېره کړم څو ښه تحقيقاتي ليکنه سي او کومي نيوکي ،چي زما پر ليکنه سوي دي هغه هم تر نظر تېري کړم او بيا جوابونه ورته ووايم ، لنډه داچي دا کار مي وکړ او دا کتاب ځني جوړ سو کوم ،چي ستاسو په لاس کي دئ خو داچي مناظره، مباحثه ، سوال او جواب کول زما عادت نه دي نو ځکه ما ،چي دکومو نيوکو جوابونه ويلي دي دنيوکه کونکو نومونه مي دڅو اړينو ځايونو څخه پرته نه دي ياد کړي او اوس هم دا وايم ،چي دا کتاب دمناظرې او مباحثې کتاب نه دئ بلکي دا دتقليد دعلمي مسئلي څېړنيز کتاب دئ ددې کتاب اصلي موخه داده ،چي دمسلمان امت دلوی اکثريت تګ لاره واضحه کړي ، هغه لويه ډله ،چي تل يې داامامانو تقليد کړی دئ ، همدا ډول په دې کتاب کي دتقليد اړونده دافراط او تفريط تر منځ منځګړې لاره بيان سوې ده هغه لاره ،چي داهل سنت والجماعت زيات علماء پر روان دي ، نو ځکه مي وټولو خلکو ته هيله داده ،چي دې کتاب ته دمناظرې دجذبې او رخې په سترګه نه ګوري بلکي دې کتاب ته دي دتقليد دمسئلې ديوه څېړنيز کتاب په سترګه وګوري او بيا دي دا کتاب مطالعه کړي .

وروستی خبره داده ،چي په معاصر وخت کي دغير مقليدنو ، متجددينو او اباحت خوښو انسانانو په امامانو پسي خورا ډيري خبري دځانه ترلي دي ، زه اميد لرم ،چي داکتاب به ددوی دشبهاتو په ليري کولو کي هم رول ولري او ګټه به ورته وکړي ، الله ﷻ ته مي دعا داده ،چي زما دغه کوچنۍ هڅه او زيار دي دقبوليت په لورونه ونازوي او الله ﷻ ددې رسالې څخه عامو مسلمانانو ته ګټه او نفعه ورسوي . آمين

Download From; Aghalibrary.com

وماتوفيقي الا بالله وعليه توكلت واليه انيب.

احقر محمد تقي عثماني خادم دارالعلوم كراچي ۱۴

Download From; Aghalibrary.com

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله نحمده وکفي وسلام علي عباده الذين اصطفى.

دتقلید حقیقت

درنو لوستونکو! داچي داسلام اصل دعوت دیوه الله جل جلاله داطاعت لوري ته رابلل دي، ددې څخه هیڅوک انکار نه سي کولای او داچي دمحمدرسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اطاعت کول هم لازمي دئ داځکه ،چي رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم په خپله ژبه او فعل سره دالله جل جلاله داحکامو ترجماني کړې ده ، داچي کوم شی حلال دئ؟ ، کوم شی حرام دئ ؟، کوم شی جایز دئ؟ او کوم شی مستقل بالذات (بلاواسطه) ناجایز دئ؟ په دې ټولو کي باید دیوه الله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اطاعت وکړل سي ، دالله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وآله وسلم پرته دبل چا اطاعت هیڅ جواز نه لري او که څوک دبل چا اطاعت کوي ، بل څوک مستقل بالذات (بلاواسطه) پوره مطاع ګڼي داسي څوک په یقیني ډول داسلام ددایرې څخه وتلی دئ نو ځکه پر هر مسلمان باندي په کلکه لازمي ده ،چي دقرآن او حدیث پیروي وکړي او څه ،چي قرآن او حدیث ورته وایي همدغسي عمل وکړي ،خو پاته دي نه وي ،چي په قرآنکریم او حدیث کي ځیني داسي څه سته ،چي یو لږ تعلیم لرونکی کس هم په پوهېدای سي لکه لاندنی آیت:

وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا .....[1]

ژباړه : په تاسو کي دي ځیني ستاسو دځینو غیبت نه کوي.

---

[1]: حجرات ، اية ١٢

هرڅوک ،چي يوازي په عربي ژبه پوهيږي هغه په پورتني مطلب پوهيږي ، ځکه په پورتني مطلب کي نه څه ناڅرګندتيا سته او نه کوم بل شرعي دليل سته ،چي ورسره ټکر وي له همدې امله دپورتني مطلب په ثبوت کي هيڅ شک نسته.
همدا ډول درسول اللهﷺ په لاندنۍ وينا باندي لږ تعليم لرونکی کس ،چي يوازي په عربي پوهيږي هم پوهېدای سي:
﴿ لافَضْلَ لِعَرَبِي عَلَى عَجَمِي ﴾
ژباړه : عربي پر عجمي باندي کوم فضيلت نه لري.
درسول اللهﷺ په پورتنۍ وينا کي هيڅ ناڅرګندتيا نسته او نه کوم مشکل پکښي سته کوم څوک ،چي يوازي په عربي ژبه پوهيږي هغه دپورتني حديث په مطلب په اسانۍ سره پوهېدای سي.
دپورتنۍ خبري بالعکس داسي آياتونه او حديثونه هم سته ،چي معناوي يې څرګندي نه وي بلکي يو ډول ناڅرګندتيا پکښي وي ، هرڅوک نه په پوهيږي ، ځکه په ښکاره يوه معنا ورکوي ، خو په حقيقت کي يې بله معنا وي ، ددې سره داسي احکام هم سته ،چي دقرآنکريم دکوم بل آيت او يا کوم بل حديث سره تعارض لري يعني داچي په يوه آيت کي يو حکم ثابت وي خو په حديث کي بيا داسي خبره سوې وي لکه ددغه حکم په خلاف ،چي وي دمثال په ډول په لاندني آيت کي اللهﷻ فرمايي:
وَٱلۡمُطَلَّقَٰتُ يَتَرَبَّصۡنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَٰثَةَ قُرُوٓءٖۚ .....(1)

---

[1]: البقرة ، اية ٢٢٨

ژباړه :کومي ښځي ،چي طلاقي کړل سي هغوی دي درې قروء انتظار وکړي(نور مړونه دي نه کوي).

په پورتني آيت کي دطلاقي سوي ښځي لپاره درې قروء دعدې اندازه ښودل سوې ده، داچي قرء څه ته وايي؟ بايد ووايو ،چي قرء په عربي ژبه کي په لاندي دوو معناوو استعماليږي :

۱: قرء معنا حيض (دښځي مياشتنۍ ناروغي)

۲ : قرء معنا طهر (يعني دښځي هغه شپې او ورځي ،چي ښځي ته پکښي مياشتنۍ ناروغي نه وي).

اوس نو که قرء دحيض په معنا کړو نو دطلاقي سوي ښځي عده درې حيضه کېږي يعني داچي ښځه به درې حيضه دمېړه په کور کي عده تېروي بيا کولای سي ،چي بل مېړه وکړي او يا دپلار کورته ولاړه سي . که قرء دطهر په معنا سي نو دطلاقي سوي ښځي عده درې طهره کېږي اوس نو موږ ته سوال پيدا کېږي ،چي موږ په کوم يوه عمل وکړو؟ يعني داچي دطلاقي سوي ښځي عده به درې طهره وي اوکه به درې حيضه وي؟

په بل حديث کي راځي:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ لَمْ يَذَرْ الْمُخَابَرَةَ فَلْيَأْذَنْ بِحَرْبٍ مِنْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ.([1])

ژباړه :دجابر بن عبدالله رضي الله عنه څخه روايت دئ چي درسول الله صلی الله عليه وسلم څخه مي واورېدل: چا که مزارعت نه پرېښودئ دالله جل جلاله او دهغه درسول صلی الله عليه وسلم له لوري دغه کس ته دجنګ اعلان دئ.

[1]: ابوداود ج ۹ ص : ۲۵٦ ، باب في المخابره ورقم الحديث : ۲۹۵۷،ط:المکتبةالشاملة

www.hanafia.com

پورته حديث ته که وکتل سي نو دمزارعت منعه پکښي راغلې ده حال داچي مزارعت ډېر ډولونه دي،دامعلومه نه ده ،چي دمزارعت ټول ډولونه ناجايز دي؟ اوکه کوم خاص ډول مزارعت ناجايز دئ؟ ، که خاص ډول مزارعت ناجايز وي نو دا نه ده معلومه ،چي کوم ډول يې جايزنه دئ؟.

يادونه : مزارعت دې ته وايي ،چي يوڅوک خپله مځکه په کښت باندي وبل چاته په يوه ټاکلې برخه ورکړلې لکه ،چي په نيمايي يې ورکړي ،يايې په دوهمه ورکړي ، يايې په دريمه ورکړي او داسي نور.

په بل حديث کي راځي :

من كان له امام فقراءة الامام له قراءة

ژباړه : کوم چا لره ،چي امام وي نو دامام قرئت دده لپاره هم کفايت کوي.

دپورتني حديث څخه معلوميږي ،چي کله مقتدي په امام پسي ولاړ وي نودامام قرئت دمقتدي لپاره کفايت کوي او مقتدی بايد چوپ ودريږي. خو په بل حديث کي بيا ددې حکم خلاف خبره ثابتيږي ځکه رسول اللهﷺ فرمايي:

لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ ([1])

ژباړه : هغه چا ،چي په لمانځه کي سورة فاتحه نه وي لوستې دهغه کس لمونځ ، لمونځ نه دئ يعني لمونځ يې نه صحيح کېږي.

دپورتني حديث څخه ثابتيږي ،چي الحمد لله ويل لازمي کار دئ بايد وويل سي اوس نو که پورته دواړه حديثونه په نظر کي ونيول سي انسان

[1]: بخاري ، ج : ۳ ، ص : ۲۰۴ ورقم الحديث ۷۱۴

ته سوال پیدا کېږي ،چي په کوم حدیث عمل وکړل سي؟ ایا په لومړی حدیث عمل وکړل سي او که په دوهم حدیث عمل وکړل سي؟ که په دوهم حدیث عمل وکړ ل سي نو دا نه ده معلومه ،چي ددوهم حدیث حکم یوازي منفرد او امام ته متوجه دئ مقتدی ځني استثناء دئ او که په لومړی حدیث عمل وکړل سي هلته هم نه ده معلومه ،چي دقرئت څخه دالحمدلله پرته نور قرائت مراد دئ خو په هر صورت ناڅرګندتیا موجوده ده تعارض موجود دئ.

تاسو ولیدل ،چي دقرآن او حدیث څخه داحکامو په را ایستلو او چڼلو کي څومره مشکلات سته اوس نو کله ،چي موږ دقرآن او حدیث څخه احکام راباسو او دپورته په ډول ټکرونه او تعارضونه مخته راسي په داسي حال کي نو موږ دوې لاري لرو لومړی داچي موږ په خپل فکراو بصیرت باندي یو ډول فیصله وکړو یعني داچي دتعارض په وخت کي موږ وګورو ،چي کوم لوری زموږ په آند باندي غوره او ښه وبلل سو پرهغه لوري باندي پرېکړه وکړو ، دوهم داچي موږ وګورو ،چي زموږ پخوانیو سترو اومخوروعلماوو دداسي ټکر ځایونو څخه کوم مطلب اخیستی دئ، ښکاره خبره ده ،چي زموږ په پخواني ستر او مخور علماء خامخا تر موږ زیات پوهېدل ، خامخا ددغسي ځایونو په مطلب تر موږ ښه پوهېدل او داسي نظر یې ځني اخیستلای سوای ،چي غالبا حق به وای ، همدا ډول کوم علماء ،چي دلومړی پېړی علماء وه دهغو بصیرت په قرآن او حدیث کي زیات و ، نوکه پر حقیقت باندي پرېکړه وسي ،دعدل او انصاف څخه کارواخیستل سي ،نو داخبره یقیني ده ،چي په پورته دوو لارو کي لومړی لاره سخته خطرناکه ده او دوهمه لاره داحتیاط لاره ده.

بله خبره دا هم ده ،چي موږ نه داچي دتواضع او عاجزۍ له امله داخبره کووبلکي یقیني خبره ده څوک بېخي ځني منکر کېدای نه سي ،چي موږ په علم ، پوهه ، دیانت ، تقوا ، فهم ، ذکاوت، دین ، پرهېزګارۍ او داسي نور کي دپخوانیو مخورو علماوو په پرتله ،چي په لومړیو پېړیو کي تېر سوي دي ـ بېخي خالي لاس یو بلکي په هر اعتبار سره دهغو په پرتله هیڅ په لاس کي نه لرو ، آن تردې ،چي زموږ او دهغو ترمنځ بېخي تناسب نه سي کېدای ځکه هغه علماء په لومړیو پېړیو کي تېرسوي دي په داسي پېړیو کي تېر سوي دي ،چي دقرآنکریم دنزول وخت ته نژدې وه نو ځکه په قرآن باندي ددوی پوهاوی اسانه وه او بالعکس موږ درسالت دوخت څخه خورا ډېر لیري یو ، دومره لیري یو ،چي دقرآن دنزول چاپېریال ، دهغې زمانې دژوند کولو طریقه او دخبرو کولو بڼه په صحیح ډول تصور کول او په کټ مټ ډول تصور کول ډېر ګران کار دئ ، صحیح پوهاوی خو لا ایسته پرېږده ، دپورته خبرو په نظر کي نیولو سره که یو کس دقرآن په هغه مسئلو کي ،چي سختي پېچلي وي او یا په خپل منځ کي تعارض سره ولري نو ددې پر ځای ،چي پر خپل فهم اونظر باندي اعتماد وکړي دپخوانیو اومخورو علماوو پر لاره باندي ولاړ سي هغو ،چي ددغه مسئلو اړونده څه نظر ورکړی وي نو دغه دخپل نظر پرځای باندي دهغو لاره تعقیب کړي همدې ته تقلید وایي او موږ ویلای سو ،چي فلاني کس دفلاني عالم تقلید وکړ، همدا دتقلید حقیقت دئ.

که ،چیري ما تاسو ته هغه څه رسولي وي ،چي زما په زړه کي و او تاسومي په پوه کړی یاست نو تاسو به پوه سوی یاست ،چي دیوه مجتهد تقلید ته هغه وخت احتیاج پیدا کېږي ،چي دقرآن او حدیث څخه په یوه مسئله را ایستلو کي څه اشکال او ګران والی پروت وي په حکم

پوهېدل يې ګران وي ، دغه اشکال يا خو دقرآن او حديث په لفظ کې پروت وي ،چې لفظ څو معناوي لري هر کس ته نه معلومېږي ،چې ددې لفظ څخه کومه معنا مراد ده اويا داچې ديادي مسئلې دحکم په دلايلو کې تعارض او ټکر پروت وي.

دقرآن او حديث کوم احکام ،چې قطعي دي يعني يقيني دي ، څه اشکال ، ناڅرګندتيا ، ګرانوالی او تعارض پکښې نه وي په داسي مسئلو کې دهيڅ مجتهد ياعالم تقليد ته اړتيا نسته لکه ،چې مشهور حنفی عالم علامه عبدالغني نابلسي رحمه الله فرمايلي دي:

فالامر المتفق عليه المعلوم من الدين بالضروره لايحتاج الي التقليد فيه لاحد الاربعة کفرضية الصلوة والصوم والزکاة والحج والسرقة والغصب واما اشبه ذالک والامر المختلف فيه هو الذي يحتاج الي التقليد فيه.(1)

ژباړه : ددين هغه مسئلې ،چې دټولو پراتفاق دئ لکه دلمانځه ، روژې ، زکاة او حج فرضوالی ، يا دغلا ، غصب او داسي نور حراموالی په داسي مسئلو کې دڅلورګونو مذهبونو تقليد ته هيڅ اړتيا نه سته ، هغه مسئلې ،چې اختلاف پکښې وي په هغو کې تقليد ته اړتيا سته.

علامه خطيب بغدادي رحمه الله فرمايي:

وامالاحکام الشرعية فضربان : احدهما يعلم ضرورة من دين رسول الله صلى الله عليه وسلم کالصلوة الخمس والزکاة وصوم شهر رمضان والحج وتحريم الزنا شرب الخمر وما اشبه ذالک فهذا لايجوز تقليد فيه لان الناس کلهم يشترکون في ادراکه والعلم به فلامعنی للتقليد فيه وضرب آخر لايعلم الابالنظر والاستدلال کفروع العبادات والمعاملات والفروج والمناکحات وغير ذالک من الاحکام فهذا يسوغ في التقليد بدليل قوله تعالي: ﴿فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لاتعلمون﴾ ولانا لم منعنا التقليد في هذه المسائل التي

---

[1]: خلاصة التحقيق في حکم التقليد والتلفيق ، ص : ۴ ط : المکتبة اليشيق استنبول.

www.hammadia.com

هي من فروع الدين لاحتاج كل احد ان يتعلم ذالک وفي ايجاب ذالک قطع عن المعايش وهلاک الحرث والماشية فوجب ان يسقط.(1)

ژباړه : شرعي احکام دوه ډوله دي: يو يې هغه دئ ،چي څرنګوالی يې په دين کي ښکاره وي لکه پنځه ګوني لمونځونه ، روژه نيول ، حج کول ، دزنا او دشرابو حراموالی او داسي نور په داسي احکامو کي تقليد کول نه دئ جايز ځکه ټول خلک ددغه شيانو په پوهاوي او علم کي سره شريک دي په داسي شيانو تقليدکول بې معنا کار دئ. دوهم ډول يې هغه مسئلې دي ،چي دنظر او استدلال پرته نه معلومېږي لکه دعباداتو ، معاملاتو ، نکاح او داسي نورو فرعي مسئلې په داسي مسئلو کي تقليد کول جايز دئ ځکه الله جَلَّ جَلَالُهُ فرمايي: که تاسو نه پوهېدلاست نو دعلماوو څخه پوښتنه وکړئ ، په داسي ګرانو مسئلو کي موږ تقليد نه منعه کوو ځکه که تقليد منعه کړو نو پر هر سړي باندي به لازمه سي ،چي نوموړي مسئلې په څېړنيز ډول زده کړي او که دا کار پر هر چا باندي واجب وګرځول سي دژوندانه ټولي چاري به ودريږي ، ژوند کول به ګران سي ، فصلونه او حيوانان به لمنځه ولاړ سي، همدا وجه ده ،چي پر هر چاباندي پورتنی وجوب نسته.

حکيم الامت مولانا اشرف علي تهانوي رَحِمَهُ اللهُ فرمايي:

مسئلې درې ډوله دي : يو ډول هغه مسئلې دي ،چي نصوص په هغو کي متعارض وي، دوهم هغه ډول مسئلې دي ،چي په هغوکي نصوص متعارض نه وي مګر دزياتو معناوو او وجوهاتو احتمال لري، دريم هغه مسئلې دي ،چي نه نصوص پکښې متعارض وي او نه زياتي معناوي

---

[1]: الفقيه والمتفقه، للخطيب البغدادي رَحِمَهُ اللهُ ج : ٢ ص : ٦٧و ٦٨ ط : دارالافتاء سعوديه رياض ، سنه ١٣٨٩ هـ ق

او احتمالات لري. په لومړی قسم کي ،چي تعارض موجود وي مجتهدته داجتهاد اړتيا ده او مقلد ته دتقليد اړتيا ده، دوهم قسم ته ظني الدلالت ويل کېږي داچي په دوی کي ديوه احتمال تعين کېږي نو بيا هم اجتهاد او تقليد ته اړتيا سته او دريم قسم ته قطعي دلايل ويل کېږي په دغه قسم کي نه اجتهاد جايز دئ او نه تقليد جايز دئ.(1)

دپورتنيو خبرو په نظر کي نيولو سره داخبره معلوميږي ،چي ديوه امام دتقليد څخه مطلب دا نه دئ ،چي نوموړی امام خپله داسي ثوک دئ ،چي وجوبا دي يې تقليد وسي او يادي واجب الاطاعت ورته وويل سي او اتباع دي يې وسي او يا دي نوموړي امام دشريعت جوړونکی ، شارع او ددين د قانون جوړونکی وبلل سي ، په هره خبره کي دي دده پيروي واجب وګڼل سي بلکي ددې مطلب دادئ ،چي اصلا پيروي دقرآن او حديث ده داچي په پېچلو مسائلو کي په قرآن او حديث باندي پوهاوی ګران کار دئ او دغه امام ددغه پېچلو مسائلو حل او دقرآن او حديث صحيح تعبير په خپل ژور فکر باندي کړی دئ نو ددغه امام پر تعبير باندي او دمسئلو پر حل باندي اعتماد وکړل سي همدا لامل دئ ،چي په څرګندو او يقيني مسئلو کي تقليد نه دئ لازم، ځکه په هغه ځای کي دالله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وآله وسلم داطاعت کولو مقصد دتقليد پرته په اسانۍ سره لاسته راوړل کېدای سي.

لکه مخکي ،چي مو وويل ،چي کله دامام تقليد وکړل سي نو امام ته يوازي شارح ويل کېږي او بالذات واجب الاتباع نه دئ همدا داخبره

1: الاقتصاد في التقليد والاجتهاد ص : ۳۴ ط : دهلي ،دديارلسمي شبهي په جواب کي.

خپله دتقليد په تعريف کي داخله ده ځکه علامه ابن الهمامرحمه الله او علامه ابن نجيمرحمه الله دتقليد دتعريف په هکله داسي فرمايي:

التقليد العمل بقول من ليس قوله احدى الحجج بلاحجة منها(1)

ژباړه : تقليد دې ته ويل کېږي ،چي دکوم چا قول دشريعت ماخذ نه وي ، دهغه پر خبره (قول) ددليل دغوښتلو پرته عمل وکړل سي.

دپورته تعريف څخه په ښکاره معلومېږي ،چي مقلد دخپل امام قول شرعي ماخذ نه ګڼي ځکه شرعي ماخذ يوازي قرآن او حديث ، دقرآن او حديث په رڼا کي اجماع او قياس دي، مقلد ځکه دامام پر خبره باندي اعتماد لري ،چي امام دقرآن او حديث په پوهاوي کي پوره لاس رسی او بصيرت لري ، مقلد وايي کوم مطلب ،چي امام دقران او حديث څخه اخستی دئ هغه زما لپاره داعتماد وړ دئ، دپورته خبرو په نظر کي نيولو سره تاسو ښه په عدل او انصاف سره پرېکړه وکړئ ،چي په دا ډول تقليد کي ،چي لوړيې بيان سته څه دګناه او يا دشرک خبره سته؟ که يو څوک خپل امام شارع بولي او خپله امام ددين قانون جوړونکی او يا امام بالذات واجب الاطاعت بولي نو دا خوښکاره خبره ده ،چي دغه کار ته شرک ويل کېږي، او که څوک خپل امام شارع نه بلکي ددين دقانون شارح وبولي ، ترخپل ځان دهغه ذکاوت او فهم ښه وبولي ، دخپل نظر په پرتله دهغه نظر ښه وبولي اوهغه امام ،چي کوم تعبيرات کړي دي تر خپل تعبير دهغه پر تعبير باندي اعتماد وکړي په ځانګړې توګه په اوس وخت کي ،چي علمي خلا خورا زياته ده ، داسي کار کول

---

[1]: تيسير الحرير لامير بادشاه البخاري ج : ۴ ص : ۲۴۲، ط : مصر ، نېټه : ۱۳۵۱ هـق وفتح الغفار شرح المنار لابن نجيم ،ج : ۲ ، ص :۳۷ ، ط: مصر ، نېټه : ۱۳۵۵ هـ ق

نه یوازي ،چي لازمي دئ بلکي ددې کار څخه تېښته او ځان خلاصول ناممکن دي ، ددې مثال دپاکستان قانون وبولئ ،چي نن په ټوله پاکستان کي پلی ، دغه قانون ،چي کله مدون اوترتیب سو نو په کتابي بڼه په هیواد کي خپور سو په دغه قانون باندي په پاکستان کي په میلنونو انسانان عمل کوي ، ستاسوپه آند دغه خلک نو ټوله قانون ګوري بیا عمل په کوي؟ حال داچي دهیواد بې سواده خلک څه ،چي ډېر تعلیم یافته خلک هم ددې غوښتنه نه کوي ،چي موږ قانون په کتاب کي وګورو بیا عمل په وکړو بلکي دلوړو پوهانو لپاره هم ،چي کله په دغه قانون کي څه ناڅرګندتیا تر سترګو سي نو دیوه وکیل څخه پوښتنه کوي او دهغه وکیل پر خبره باندي اعتماد کوي ، تاسو فکر وکړئ څوک ،چي سالم فکر ولري هغه به داخبره ومني ،چي وکیل دقانون جوړونکی دئ؟ اویا عامو خلکو دوکیل خبره منلې ده دا نو دا معنا ،چي وکیل په قانون کي پوره اختیار لري؟؟؟ تغیر او تبدیل ورکولای سي؟ بلکي یوازي وکیل دقانون معبر دئ عام خلک دده پر تعبیر باندي اعتماد کوي. په دغه ډول دقران او حدیث معامله هم ده کله ،چي په قرآن او حدیث کي څه ګران ځای راسي نو عام خلک نه په پوهیږي نو خلک دمجتهدینو لوري ته رجوع کوي څو هغه یې ورته تفسیر او تشریح کړي ، عام خلک ددوی پر دغه تفسیر او تشریح باندي اعتمادوکړي همدې خبري ته تقلید وایي همدا وجه ده ،چي موږ پر عامو خلکوباندي دا الزام نه سو لګولای ،چي دوی دي دقرآن او سنت پرځای دمجتهدینو امامانو اتباع وکړي.

دتقلید دوه صورتونه

تقلید دوه ډوله دئ لومړی داچي مقلد دځان دتقلید لپاره یو خاص مجتهد ونه ټاکي بلکي په یوه مسئله کي دیوه امام تابعداري وکړي او په بله مسئله کي دبل امام تابعداري وکړي دغسي تقلید ته مطلق تقلید او یا عام تقلید وایي.

دوهم ډول تقلید هغه تقلید دئ ،چي یو کس یو خاص امام وټاکي په ټولو مسئلو کي دهمدغه امام تابعداري کوي ، دغه تقلید ته شخصي تقلید وایي.

دتقلید ددواړو ډولونو حقیقت دادئ ،چي یو کس په خپل نظر ، فکر او فهم سره دقرآن او حدیث څخه دمسائلو استنباط نه سي کولای او په مجتهدینو کي دیو کس پر بصیرت ، پوهه او فهم باندي اعتماد ولري ، ددغه مجتهد پر تشریحاتو باندي ،چي دقران او حدیث لپاره یې کړي دي پر هغه اعتماد ولري ، کوم مسائل ،چي نوموړي مجتهد دقرآن او حدیث څخه استنباط کړي وي پر هغه باندي اعتماد ولري بیا عمل په وکړي . داسي تقلید کول نه یوازي ،چي جایز دئ بلکي پر واجب والي باندي یې په قرآن او حدیث کي ګڼ شمېر دلایل شتون لري.

www.hammadia.com

دتقليد ثبوت په قرآن سره

کوم تقليد ،چې پورته بيان سو اصولي لاربنووني يې خپله په قرآن کي سته ځکه الله جل جلاله فرمايي:

لومړی آيت : يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ (1)

ژباړه : اې ايمان لرونکو! دالله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم پيروي وکړئ او د (اولي الامر) اطاعت او پيروي وکړئ.

په پورته آيت کي ،چې د (اولي الامر) لفظ ذکر سوی دئ ځينو علماوو يې په تفسير کي ليکلي دي ،چې مراد ځني دمسلمانانو حاکمان او واکمنان دي او ځينو بيا ويلي دي ،چې د (اولي الامر) څخه مراد دفقه علماء او پوهان دي يعني داچي دفقه دعلماوو اطاعت دي وکړل سي ، داچي د (اولي الامر) څخه مراد علماء سي دا تفسير حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه ، حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه ، حضرت مجاهد رحمه الله ، حضرت عطاء بن ابي رباح رحمه الله ، حضرت عطاء بن السائب رحمه الله ، حضرت حسن بصري رحمه الله ، حضرت ابوالعالية رحمه الله او داسي نورو علماوو خوښ کړی دئ.(2)

بله خبره لادا ده ،چې دپورتنيو علماوو تفسير امام رازي رحمه الله خورا په ډېرو دلايلو تائيد کړی دئ او همدا تفسير ته يې ترجيح ورکړې ده او

1: سورة نساء الاية ۵۹

2: دحضرت عبدالله بن عباس تفسير دمعاويه بن صالح او علي بن طلحة له طريقه روايت سوی دئ ، ابن جرير ج : ۵ ص : ۸۸، الاتقان ، نوع ۸۰

بيا يې ليکلي دي ،چې د (اولي الامر) دلفظ څخه علماء مرادول اولي او غوره کار دئ.(1)

ابوبکر جصاص رحمه الله بيا دپورتنيو دوو تفسيرونو په اړه وايي : دواړه تفسيرونه درست دي او په خپل منځ کي کوم تعارض هم نه لري ځکه ،چې دمسلمانانو دواکمنانو اطاعت دي په سياسي چارو کي او دعلماوو اطاعت دي په مذهبي چارو کي وکړل سي.(2)

علامه ابن القيم رحمه الله فرمايي: دآمرانو او واکمنانواطاعت هم په حقيقت کي دعالمانو اطاعت او پيروي ده ځکه آمران هم په خپل حکومت او دولتي چارو کي دعالمانو پابند دي څه ډول ،چې اسلامي لارښووني عالمان و واکمنانو ته ښيي په هغه ډول به واکمنان عمل کوي لنډه دا چي دواکمنانو اطاعت دعالمانو اطاعت دئ.

علامه ابن القيم رحمه الله فرمايي :

فطاعة الامرآء تبع لطاعة العلماء.(3)

ژباړه : دواکمنانو پيروي دعالمانو دپيروی تابع ده.

په هر صورت که دپورته آيت تفسير په نظر کي ونيول سي نو مسلمانانو ته لارښوونه کوي ،چي دالله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ ، دهغه عالمانو اطاعت وکړئ ،چي دالله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وسلم دويناوو شرحه تاسو ته کوي په کومو ويناوو ،چي تاسو نه پوهېږئ هغه تاسو ته درښيي. دغه اطاعت ،چي په ايت کي ذکر سو او لازم وګڼل سو همدا اطاعت دتقليد اصطلاحي نوم دئ.

1: تفسير کبير ج : ٣ ص : ٣٣٤.

2: احکام القران للجصاص ج : ٢ ص ٢٥٦ باب في طاعة اولي الامر.

3: اعلام الموقعين لابن القيم ، ج : ١ ص : ٧

دپورتني آيت پسې الله جل جلاله فرمايي:

فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ....(1)

ژباړه : که ستاسو په منځ کي دکومي مسئلې اړونده اختلاف پيښ سي نو تاسو الله جل جلاله او دالله جل جلاله رسول ﷺ ته رجوع وکړئ که تاسو پر الله جل جلاله او دقيامت پر ورځ باندي ايمان لرئ.

داچي پورتني آيت ،چي داولي برخي په تعقيب راغلی دئ ـ وکتل سي نو داسي بريښي لکه داچي دهغه تفسير مستقله جمله وي ،چي مجتهدينو ته خطاب سوی دئ.

ابوبکر جصاص رحمه الله پر دې خبره اسرار کوي ،چي داولي الامر څخه علماء مراد او دخپلي خبري دتائيد لپاره ليکي:

وقوله تعالي عقيب ذالک فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ يدل علي ان اولي الامر هم الفقهاء لانه امر سائر الناس بطاعتهمثم قال فان تنازعتم الخ فامراولي الامر برد المتنازع فيه الي کتاب الله وسنة نبيه ﷺ اذا کانت العامة ومن ليس من اهل العلم ليست هذه منزلتهم لانهم لايعرفون کيفية الردالي کتاب الله والسنة ووجوه دلائلها علي احکام الحوادث فثبت انه خطاب للعلماء.(2)

ژباړه : لکه ،چي الله جل جلاله دا يت په لومړی کي برخه داولي الامر داطاعت امر وکړ، دستي يې ورپسې وويل ،چي که ستاسو ته په کومه مسئله کي اختلاف پيدا سو نو الله جل جلاله او رسول الله ﷺ لوري ته رجوع وکړئ ،

1: سورة نساء الاية ۵۹

2: احکام القران ج : ۲ ص : ۲۵۷

ددغه خبري څخه ښکاره معلوميږي ،چي داولي الامر څخه مراد فقهاء دي ځکه الله جل جلاله ټولو خلکو ته امر وکړ ،چي تاسو دفقهاوو اطاعت وکړئ او بيا يې فقهاوو ته وفرمايل ،چي که ستاسو په کومه مسئله کي اختلاف پيښ سي نو قرآن او حديث ته رجوع وکړئ ، داحکم يوازي فقهاوو ته دئ ځکه عام او بې علمه خلک ددې مقام څخه برخمن نه دي ځکه هغوته دا نه معلوميږي ،چي دقرآن اوحديث څخه دي کومي مسئلې ثابتي سي او څنګه دي ثابتي سي، همدا ډول عامو خلکو ته نه معلوميږي ،چي نوي مسئلې څنګه استنباط سي ، نه داستنباط علم ورسره سته او نه يې دلايل ورته معلوميږي ،چي مسئلې دي يې په مټ استنباط کړي نو بالاخره داخبره ثابته سوه ،چي دا خطاب يوازي علماوو ته دئ.

مشهور اهل حديث علامه نواب صديق حسن خان صاحب رحمه الله هم په خپل تفسير فتح البيان کي په دې خبره اعتراف کړی ،چي د (فان تنازعتم) خطاب مجتهدينو ته دئ ځکه دی فرمايي:

والظاهر انه خطاب مستقل مستانف موجه للمجتهدين.([1])

ژباړه :ښکاره خبره داده ،چي دايو مستقل خطاب دئ او مجتهدينو ته متوجه دئ.

دپورته ټولو خبرو څخه داخبره څرګنديږي ،چي کوم خلک ،چي داجتهاد وړتيا نه لري هغو ته اجازه نسته ،چي په اختلافي مسائلو کي دي مستقيما قرآن او حديث ته رجوع وکړي او بيا دي په خپله رايه او نظر باندي پريکړه وکړي بلکي لومړی وهغه خلکو ته خطاب دئ ،چي

[1]: تفسير فتح البيان ج : ۲ ص : ۳۰۸ ، ط : مطبعة العاصمة قاهره.

مستقيما دقرآن او حديث څخه دمسئلواستنباط نه سي کولای، په خطاب کي داخبره پر دوی باندي لازمه کړل سوې ده ،چي دوی به دالله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت کوي داطاعت طريقه داده ،چي دوی به اولي الامر يعني دعالمانو څخه دمسئلو پوښتني کوي او بيا به عمل په کوي ، ددغه آيت په دوهمه جمله کي بيا وعالمانو يعني مجتهدينو ته خطاب دئ او الله جل جلاله ورته فرمايلي دي ،چي که تاسوته په کومه مسئله کي اختلاف پيدا سو نو قرآن او حديث ته رجوع وکړئ او دخپل فهم ، بصيرت او فکر په کار اچولو سره دقرآن او حديث څخه مسئلې استنباط کړئ خلاصه دا ،چي دپورتني آيت په لومړۍ جمله کي مقلدينو ته دتقليد کولو امر سوی دئ او په دوهمه جمله کي يې مجتهدينو ته داجتهاد حکم سوی دئ.

دوهم آيت:

الله جل جلاله فرمايي:

وَإِذَا جَآءَهُمۡ أَمۡرٞ مِّنَ ٱلۡأَمۡنِ أَوِ ٱلۡخَوۡفِ أَذَاعُواْ بِهِۦۖ وَلَوۡ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنۡهُمۡ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡۗ .....(۱)

ژباړه : کله ،چي دامن او ويري اړوند کوم کار پېښ سي نو دوی يې نشر کړي (که دوی تر نشر وړاندي دغه خبره) رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کړې وای او خپل اولي الامر ته يې راجع کړې وای نو په دوی کي ،چي کوم خلک استنباط کولای سي هغوی به حقيقت حال ډېر ښه معلوم کړی وای.

[1]: نساء ، اية ٨٣

دپورتني آيت شانزول داسي و ،چي درسول اللهﷺ په زمانه کي ،چي به کله څه دويري او يا دامن خبره پېښه سوه نو ددغه زمانې منافقينو به دغه خبره پر څو بېي باندي واړول څو په ښارونو کي دويري فضا خپره کړي ، دمنافقانو ددغه کار تر اغېز به ځيني ساده مسلمانان لاندي راغلل او دوی به هم داخبري کولې څو اللهﷻ آيت کريمه نازل کړ، او دوی يې ددغه کار څخه منعه کړه اولارښوونه يې ورته وکړه ،چي کله تاسو ته کومه دامن او ويري خبره ورسيږي نو ددې پرځای ،چي تاسو پرخپل سرباندي عمل کوئ لومړی داخبره اولي الامر ته ورسوئ په هغو کي ،چي کوم خلک دتحقيق او استنباط څښتنان دي هغه به دخبري اساس معلوم کړي ،تاسو ته به يې بيان کړي بيا به تاسو په اصلي خبره خبر سئ ، خلاصه داچي دپورتنی آيت څخه معلوميږي ،چي دمسلمان کار دا نه دئ ،چي هره خبره يې تر غوږه ورسېده بايد دستي په خپل فکر عمل په وکړي بايد لومړی داخبره پوهانو ته ورسوي هغو ،چي کوم نظر ورکړ، په هغه باندي بيا عمل وکړي.

پورتنی آيت که څه هم په يوه خاصه موضوع کي نازل سوی دئ مګر دتفسير او اصول فقه دا منل سوې قاعده ده ،چي کله دمسائلو او احکامو استنباط دقرآن څخه کيږي نو که څه هم شان نزول يې خاص وي پاملرنه ورته پکار نه ده دقرآن دالفاظو عموميت ته پاملرنه پکار ده او دالفاظو عموميت ته اعتبار ورکول کيږي ، ددغه قاعدې په نظر کي نيولو سره دپورتني آيت څخه موږ ته داسي لارښوونه کيږي ،چي کوم خلک ،چي دبصيرت او ذکاوت والا نه دي هغو ته ،چي کومه خبره ورسيږي هغوی حق نه لري ،چي په خپل سر باندي او په خپل فکر سره پرېکړه وکړي بايددوی هغه کسانو ته رجوع وکړي ،چي هغوی داستنباط اهليت او وړتيا ولري کله ،چي هغوی دخپل بصيرت او پوهي

په رڼا کي کوم حکم وکړ، عام خلک دي بيا په هغه سره عمل وکړي . همدغه کار ته تقليد ويل کېږي.
امام رازي رحمه الله دپورتني آيت لاندي ليکي:
فثبت ان الاستنباط حجة والقياس اما استنباط او داخل فيه فوجب ان يکون حجة اذا ثبت هذا فنقول : الاية دالة علي امور احدها ان في احکام الحوادث مالايعرف بالنص بل بالاستنباط وثانيها ان الاستنباط حجة وثالثها ان الامي يجب عليه تقليد العلماءفي احکام الحوادث.([1])
ژباړه : نو داخبره ثابته سوه ،چي استنباط حجت دئ او قياس يا خو خپل استنباط دئ اويا په دې کي داخل دئ په هر صورت قياس هم حجت دئ کله ،چي داخبره ثابته سوه نو موږ وايو : پورتنی آيت پر څو خبرو باندي دلالت کوي : لومړی داچي په نوو پيدا سوو مسائلو کي ځيني داسي مسئلې سته ،چي دنص څخه په څرګند ډول نه معلوميږي بلکي په استنباط معلوميږي، دوهمه خبره دا معلومه سوه ،چي استنباط حجت دئ ، دريمه خبره دا معلومه سوه ،چي پر امي باندي لازمه ده ،چي په نوو پيدا سوو مسائلو کي دعلماوو تقليد وکړي.
ځينو علماوو پر پورتنی خبر باندي اعتراض کړی دئ ،چي په آيت کريمه کي خو دجنک بيان سوی دئ دامن حالات به څنګه دجنګ پر حالاتو باندي قياس کړل سي؟([2])
دپورتني اعتراض جواب خو موږ لومړی ويلی و ،چي قانون داسي دئ ،چي دآيت عامو الفاظو ته اعتبار ورکول کېږي او دشانزول خاصو

[1]: تفسير کبير ج : ٣ ص : ٢٧٢
[2]: تحريک ازادي فکر مجله ،ص : ٣١ دمولانا محمد اسماعيل سلفي دلوري څخه

حالاتو ته اعتبار نه ورکول کېږي دهمدې خبري په تائيد امام رازي رحمه الله ليکي:

ان قوله (واذا جاءهم امر من الامن او الخوف) عام في كل ما يتعلق بالحروب وفيما يتعلق بسائر الوقائع الشرعية لان الامن والخوف حاصل في كل ما يتعلق بباب التكليف فثبت انه ليس في الايت ما يوجب تخصيصها بامر الحروب.([1])

ژباړه : دالله جل جلاله دا وينا ،چي کله دامن اوويري خبره پېښه سي ـ دالله جل جلاله دغه حکم عام دئ په جنګي اونورو ټولو شرعي چارو پوري اړه لري ځکه امن او وېره داسي څه دي ،چي دتکليف په هر ډګر پوري اړه لري بالاخره داخبره ثابتېږي ،چي په آيت کي ،چي کوم امر سوی دئ يوازي په جنګي چارو پوري اړه نه لري.

همدا ډول امام ابوبکر حصاص رحمه الله هم دپورتني اعتراض جواب په همدغه ډول کړی دئ او ورسره تر څنګ يې دځينو نورو شبهاتو ليري والی هم کړی دئ ، همدا لامل دئ ،چي داهل حديثو مشهور عالم نواب صديق حسن خان پورتني آيت دقياس دجواز لپاره دليل بللی دئ ځکه نوموړی عالم په خپل تفسير کي داسي ليکي:

في الاية اشارة الي جواز القياس وان من العلم ما يدرک بالاستنباط.([2])

ژباړه : په پورتني آيت کي دقياس جواز ته اشاره ده ځکه ځيني پوهه په استنباط سره درک کېدای سي.

که پورتنی آيت يوازي دامن او ويري دزمانې پوري خاص سي او ددغه زمانې پرته بل شي په ثابت نه سي نو دپورتني آيت څخه به څنګه قياس ثابت سي.

---

[1]: تفسير کبير ج : ۳ ص : ۲۷۳

[2]: تفسير فتح البيان ج : ۲ ص : ۳۳ ، دنواب صديق خان تفسير.

دريم آيت:

الله جل جلاله فرمايي:

فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾ (1)

ژباړه: ولې ددوی څخه يوه ډله دهري ډلي څخه نه وزي څو په دين کي پوهه لاسته راوړي تر بېرته راتګ وروسته خپل قوم وويروي ښايي خپل قوم به دا الله جل جلاله دنافرمانۍ څخه وساتي.

په پورته آيت کريمه کي پر دې خبره باندي ټينګار سوی دئ، چي ټول مسلمانان دي په جهاد او نورو کارونوکي بوخت نه پاتيږي بلکي يوه ډله دي دا الله جل جلاله په دين باندي دپوهاوي لپاره ځانونه وقف کړي څو خلکو ته دا الله جل جلاله ددين احکام ورسوي هغو خلکو ته، چي ځانونه يې ددين په نورو ځانګو بوخت کړي دي او ددين دا حکامو دزده کړي لپاره يې وخت نه دئ پيدا کړی، همدا لامل دئ، چي پورتنی آيت پر هغو کسانو باندي، چي علم يې زده کړی دئ دا خبره لازمه کړې ده، چي دوی به خلکوته دا الله جل جلاله ددين احکام ورزده کوي او پر هغو کسانو باندي، چي په نورو ځانګو بوخت دي دا خبره يې لازمه کړې ده، چي دهمدغه کسانو څخه به زده کړه کوي او عمل به په کوي څو په دې لاره سره دا الله جل جلاله دنافرمانۍ څخه ځانونه وژغوري. امام ابوبکر جصاص رحمه الله پر همدې خبره باندي دتبصرې په بڼه ليکي:

فاوجب الحذر بانذارهم والزم المنذرين قبول قولهم.([1])

---

[1]: سورة توبة الاية ١٢٣

پر علماوو لازمه ده ،چي خلک دالله جل جلاله څخه وېرېږي او پر خلکو باندي لازمه ده ،چي ددوی قول ومني.

یعني علماوو ،چي دالله جل جلاله ددین احکام يې زده کړی دي داخبره پر لازمه ده ،چي الهي احکام خلکو ته ورسوي او پر خلکوباندي ددوی اطاعت لازم دئ ،حاصل داچي خلکو ته پکارده ،چي دالله جل جلاله دپورتني آیت حکم ومني دعلماوو خبري دي ومني او دالله جل جلاله دنافرمانۍ څخه دي ځانونه خلاص کړي.

څلورم آیت:

الله جل جلاله فرمايي:

فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٤٣﴾ [2]

ژباړه: که تاسو نه پوهېږئ نو داهل ذکر څخه پوښتنه وکړئ.

په پورتني آیت کي انسانانو ته اصولي لاربنوونه سوې ده ،چي کوم کسان ،چي دیوه فن په اړه معلومات نه لري هغوی دي دعالمانو څخه پوښتنه وکړي او بیادي عمل په وکړي همدې کار ته تقلید ویل کېږي.

علامه الوسي رحمه الله لیکي:

واستدل بها ایضا علي وجوب المراجعة للعلماء فیما لایعلم وفي الاکلیل: للجلال الدین السیوطي انه استدل بها علي جواز تقلید العامي في الفروع.([3])

ژباړه: په پورتني آیت کي پردې خبره باندي هم دلیل ویل کېدای سي ،چي په هغه خبرو کي ،چي چاته يې علم نه وي علماوو ته رجوع کول

---

[1]: احکام القران لجصاص ج : ۲ ص : ۲۶۲ باب طاعة الرسول الله صلی الله علیه وسلم.

[2]: سورة النحل الایة ۴۳

[3]: روح المعاني ج : ۱۴ ص : ۱۴۸.

واجب دي ، علامه سيوطيؒ په اکليل نومي کتاب کي ليکي: په پورتني آيت کي پردې خبره باندي هم دليل دئ ،چي عامو خلکو ته په فروعي مسئلو کي تقليد کول جايز دئ.
که پورتنی آيت کريمه دتقليد لپاره ددليل په توګه وويل سي نو ځينو خلکو ته دا نيوکه ور پرزړه کېږي ،چي کله دمکې مشرکينو دحضرت محمدﷺ درسالت څخه منکر سوه او دا يې ويل ،چي موږ ته ولي درسالت په توګه يوه ملايکه نه راځي؟ اللهﷻ دا آيت نازل کړ:
وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالاً نُّوحِىٓ إِلَيۡهِمۡ‌ۚ فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٤٣﴾[1]

ژباړه : موږ ترتا وړاندي نور خلک هم درسولانو په ډول لېږلي وه ، که تاسو نه پوهېږئ نو دا اهل ذکر څخه پوښتنه وکړئ.
په پورتني آيت کي ،چي(اهل ذکر) ياد سوي دي ،دځينو مفسرينو په آند دا اهل کتابو علماء ځيني مراد دي ، دځينو په آند هغه علماء ځيني مراد دي ،چي درسول اللهﷺ په زمانه کي يې اسلام راوړی وو ، دځينو په آند اهل قرآن ځيني مراد دي.
مطلب دا چي دټولو مفسرينو پردې خبره باندي اتفاق دئ ،چي دپورتني آيت مطلب دادئ ،چي مخکني ټول انبياء عليهم السلام انسانان وه ملايکي نه وې له همدې دپورتني آيت دسباق ، سوق او سياق څخه هيڅ دتقليد او اجتهاد خبره نه معلوميږي؟

[1]: سورة النحل الاية ٤٣

دپورتني سوال جواب دادئ : ،چي دآيت شريف څخه په دلالت النص باندي تقليد معلوميږي، او پر تقليد باندي دلالت کوي ، حاصل دا چي داهل الذکر څخه ،چي هرڅوک مراد وي خو دوی ته درجوع حکم هغه چاته سوی دئ ،چي په هغو کي ذاتي ناپوهي نغښتې وي ، داخبره هغه وخت منل کېدای سي ،چي کله دا اصل ومنل سي ،چي هر پوه دي عالم ته رجوع کوي او دغه اصل دپورتني آيت څخه معلوميږي ،بالاخره پورتنی آيت دتقليد لپاره استدلال کېدای سي ، بله خبره داده ،چي مخکي موږ ويلي وه ،چي ټول فقهاء او مفسرين لاندي قاعده بيانوي:

العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص المورد.

ژباړه : اعتبار عمومي الفاظو ته دئ خاص هغه مورد ته اعتبار نه ورکول کېږي په کوم کي ،چي آيت نازل سوی وي.

که څه هم پورتنی آيت دمکې دمشريکانو په جواب کي نازل سوی دئ خو دآيت الفاظ عام دي نو ځکه دآيت څخه دشک پرته دا اصول ثابتيږي ،چي هغه خلک ،چي علم نه لري هغه دي علماوو ته رجوع وکړي او پوښتنه دي ځني وکړي ، همدا خبره دتقليد مفهوم دئ ځکه خطيب بغدادي رحمه الله فرمايي:

اما من يسوغ له التقليد فهو العامي الذي لايعرف طريق الاحكام الشرعية فيجوز له ان يقلد عالما ويعمل بقوله قال الله تعالي فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٤٣﴾ (1)

ژباړه : دا چي تقليد به چاته جايز وي (بايد وويل سي ،چي تقليد) دهغه عام سړي لپاره جايز دئ ،چي شرعي احکام نه پېژني دا سي سړي ته جايز

1: الفقه والمتفقه للخطيب البغدادي رحمه الله ج : ٢ ص : ٦٧ ط : دارالافتاء سعودية رياض.

www.hammadia.com

دئ ،چي ديوه عالم تقليد وکړي او په خبره يې عمل وکړي ځکه الله جل جلاله فرمايي: که تاسو نه پوهېږئ نو د اهل ذکر څخه پوښتنه وکړئ.
تر دې خبرې وروسته علامه خطيب بغدادي رحمه الله په خپل سند سره د حضرت عمرو بن قيس رحمه الله قول رانقل کړی دئ ،چي د اهل ذکر څخه مراد علماء دي.

دتقليد ثبوت په حديث سره

لکه دقرآن دآياتونو څخه ،چي دتقليد ثبوت وسو په همدې ډول دډېرو احاديثو څخه هم دتقليد جواز ثابتيږي ،چي ځيني احاديث يې په لاندي ډول دي:

١: عن حذيفة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : اني لاادري مابقائي فيكم فاقتدوا باللذين من بعدي ابي بكر وعمر رضي الله عنهما.([1])

ژباړه :دحذيفة رضي الله عنه څخه روايت دئ ، دی فرمايي ،چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: زه نه يم خبر ،چي زه به په تاسو کي څومره عمر يم نو تاسو زما وروسته په ابوبکر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه پسي اقتداء وکړئ.
په پورتني حديث کي يوه خبره ديادولو وړ ده هغه داچي په حديث کي داقتداء لفظ استعمال سوی دئ دغه لفظ دې ته ويل کېږي ،چي ديو چا په ديني چارو کي پيروي وسي نه داچي په انتظامي چارو کي دچا پيروي وسي ځکه دعربي لغت مشهور عالم ابن منظور ليکي: اَلْقُدْوَةُ وَالْقِدْوَةَ ما تسننت به.

[1]: رواه الترمذي وابن ماجة واحمد ، مرقاة المفاتيح ج : ۵ ص: ۵۴۹ باب مناقب ابي بكر رضي الله عنه وعمر رضي الله عنه.

www.hammadia.com

ژباړه : قدوة دې ته ويل کېږي ،چي دچا پر سنت باندي عمل وکړل سي.
نو موړی عالم زياتوي: القدوة الاسوة.([1])
ژباړه : قدوة نمونې ته وايي.
پورتنی لفظ په قرآنکريم کي دانبياؤ عليهم السلام او صالحينو داطاعت لپاره استعمال سوی دئ ځکه الله جل جلاله فرمايي:
أُوْلَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡ ......(2)
ژباړه: داهغه کسان دي ،چي هدايت ورته کړل سوی دئ تاسو هم ددوی په هدايت پسي اقتداء وکړئ.
همدا ډول درسول الله صلی الله علیه وسلم دوفات په قصه کي داسي راځي:
يقتدي ابوبکر رضي الله عنه بصلوة رسول الله صلی الله علیه وسلم والناس مقتدون بصلوة ابوبکر رضي الله عنه .(3)
ژباړه : ابوبکر رضي الله عنه په رسول الله صلی الله علیه وسلم پسي اقتدا کړې وه او خلکو په ابوبکر رضي الله عنه پسي اقتدا وکړه.
په مسند احمد کي دحضرت ابووائل رحمه الله څخه روايت دئ ، دی مبارک فرمايي:
قَالَ جَلَسْتُ إِلَى شَيْبَةَ بْنِ عُثْمَانَ فَقَالَ جَلَسَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِي مَجْلِسِكَ هَذَا فَقَالَ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ لَا أَدَعَ فِي الْكَعْبَةِ صَفْرَاءَ وَلَا بَيْضَاءَ إِلَّا قَسَمْتُهَا بَيْنَ النَّاسِ قَالَ قُلْتُ لَيْسَ ذَلِكَ لَكَ قَدْ سَبَقَكَ صَاحِبَاكَ لَمْ يَفْعَلَا ذَلِكَ فَقَالَ هُمَا الْمَرْءَانِ يُقْتَدَى بِهِمَا([4])

---

[1]: لسان العرب ج : ٢ ص : ٣١
[2]:الانعام ،اية ٩٠
[3]: صحيح بخاري ج : ١ ص : ٩٩ ، باب الرجل ياتم بالامام.
[4]: مسند احمد ، ج : ٣ ص : ٤١٠ ، مسند شيبة بن عثمان ورقم الحديث:١٤٨٣٨

ژباړه : ابو وائل رحمه الله فرمايي: زه يوه ورځ دشيبة بن عثمان رحمه الله سره ناست وم ، شيبة بن عثمان رضي الله عنه راته وويل: يوه ورځ ستا پر ځای باندي حضرت عمر بن خطاب رضي الله عنه ناست و او وې ويل : زه داسي اراده لرم ،چي په کعبه کي ،چي کوم سره او سپين زر دي هغه ټوله دخلکو په منځ کي وويشم، شيبه وايي : ما ورته وويل : (اې عمره رضي الله عنه!) تر تا وړاندي دوه صاحبان يعني حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او حضرت ابوبکر رضي الله عنه تېر سوي دي هغو خو داسي نه دي کړي لکه ته ،چي يې کوې؟ عمر رضي الله عنه وويل: دوی دواړه داسي خلک وه ،چي اقتدا پسي وسي.

همدا ډول په مسند احمد کي دحضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دئ ،چي يوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم په يوه مجلس کي وفرمايل: اوس به ستاسو په مجلس کي يو جنتي سړی را داخل سي، دلږ وخت تېرېدو وروسته يو انصاري صحابي مجلس ته راغلی ، په دوهمه ورځ هم دغسي پېښه وسوه او په دريمه ورځ هم وسوه. حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه يوه شپه دغه انصاري صحابي مېلمه کړ، دعبدالله بن عمر رضي الله عنه داسي ګومان و ،چي دغه صحابي به ډېر عبادت کوي (چي رسول الله صلی الله علیه وسلم په جنتي يادکړ.)خو هغسي نه وه بلکي هغه انصاري صحابي څو اذکار وويل بيا تر سهاره پوري بيده و ، عبدالله بن عمر رضي الله عنه ورته وفرمايل:زه ستالوري ته ځکه راغلم ،چي تا وازمويم ،چي ته څومره عبادت کوې؟ ترڅو زه په تا پسي اقتدا وکړم هغه صحابي ورته وويل :زه خو خاص

www.hammadia.com

عبادت نه کوم مګر يو کار کوم هغه داچي دمسلمان سره په زړه کي حسداو ضد نه ساتم.[1]

کوم ځايونه ،چي بيان سوه په ټولو ځايونو کي اقتدا په ديني کارونو کي داطاعت او پيروی په معنا راغلې ده په ځانګړي ډول په لومړنيو دوو حديثونو کي په خصوصي ډول داقتداء لفظ دابوبکر رضي الله عنه داطاعت لپاره استعمال سوی دئ. همدا لامل دئ ،چي په پورتني حديث کي ،چي دعمر او ابوبکر رضي الله عنهما داقتدا خبره سوې ده موخه ځيني داده ،چي تاسو ددوی دوو په ديني چارو کي پيروي او اطاعت وکړئ ، همدې کار ته تقليد ويل کيږي.

دعبدالله بن عمرو رضي الله عنهما څخه په بخاري او مسلم کي روايت سوی دئ ،چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي:

۲: " إن الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزعه من العباد ولكن يقبض العلم بقبض العلماء حتى إذا لم يبق عالما اتخذ الناس رءوسا جهالا فسئلوا فأفتوا بغير علم فضلوا وأضلوا "[2]

ژباړه : باور وکړئ الله جل جلاله دخلکو څخه علم داسي نه پورته کوي ،چي دخلکو دزړونو څخه علم وباسي بلکي په داسي ډول يې پورته کوي ،چي علماء مړه سي ، هيڅ عالم به پاته نه سي خلک به خپل رئيسان جاهلان وټاکي نو خلک به پوښتني ځني کوي هغوی به بېله علمه فتواوي ورکوي ، خپله به هم ځانونه ګمراه کوي او نور به هم ګمراه کوي.

---

[1]: اخرجه احمد من طريق عبدالرزاق ثنا معمر عن الزهري ،اخبر انس رضي الله عنه وهو اسناد صحيح، مسند احمد ، ج : ۳ ص : ۱٦٦، مسندات انس رضي الله عنه

[2]: مشكوة المصابيح ج : ۱ ص : ۳۳ ، كتاب العلم ،لومړی فصل.

پورته حديث ته كه وكتل سي په ښكاره معلوميږي ،چي دفتوا كار علماوو ته سپارل سوى دئ يعني داچي عام خلک به پوښتني ځني كوي او علماء به جوابونه وركوي.همدا دتقليد حقيقت دئ.
په پورتني حديث كي يوه بله مهمه خبره هم دپام وړ ده هغه داچي رسول الله ﷺ ديوې داسي زمانې دراتګ خبر وركړى دئ ،چي په هغه زمانه كي به علماء له منځه ځي او جاهلان خلک به فتواوي وركوي ، په داسي زمانه كي علماء له منځه تللي وي او جاهلان فتواوي وركوي په داسي زمانه كي به نو خلكو ته پرته له دې ،چي دپخوانيو علماوو تقليد وكړي بله به كومه لاره ورته پاته وي؟ ځكه علماء به له منځه تللي وي پاته خلک به جاهلان وي او نه به بل داسي څوک وي،چي مستقيما دقرآن او حديث څخه استنباط وكړي په داسي حالت كي به پرته له دې ،چي دپخوانيو علماوو ،چي وفات سوي وي تقليد وكړل سي بله لاره به نه وي. ددې حديث څخه دا معلومه سوه ،چي كه په دنيا كي مجتهدين علماء موجود وه نو ددوى څخه دي دمسائلو پوښتني وكړل سي او بيا دي يې تقليد وكړل سي او كه په دنيا كي داسي عالم پاته نه سو نو بيا دي دهغو علماوو تقليد وكړل سي ،چي ددنيا څخه تللي او رحلت يې كړى وي او دجاهلانو دفتواوو تقليد دي نه كېږي.
په بل حديث كي راغلي دي:
٣: وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : " من أفتي بغير علم كان إثمه على من أفتاه....... " . رواه أبو داود[1]

[1]: مشكوة المصابيح ، ج : ١ ص : ٣٧ ، كتاب العلم ، فصل الثاني

دابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دئ ،چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: کوم سړي که دعلم پرته فتوا ورکړل نو ګناه به يې هم دده په غاړه وي.
پورتني حديث هم دتقليد پر ثبوت باندي ښکاره دليل دئ ځکه په پورتني حديث کي ويل سوي دي ،چي چا غلطه فتوا ورکړل نو ټوله ګناه دده پر غاړه لويږي نو که تقليد جايز نه واى نو ټوله ګناه ولي پرده باندي لوېدل بلکي پر مستفتي باندي به هم ګناه واى ،چي ولي يې ددغه مسئلې دصحت تحقيق نه دئ کړى.
دپورته خبرې په نظر کي نيولو سره داخبره ثابته سوه ،چي کوم کس ،چي علم نه لري پر هغه باندي فقط دومري خبره لازمه ده ،چي دخپلو معلوماتو له مخي ديوه داسي عالم څخه پوښتنه وکړي ،چي هغه په قرآن او حديث باندي پوهيږي نور نو که هغه عالم غلطه فتوا ورکړل ټوله ګناه يې دهغه عالم پر غاړه ده ، پوښتونکى دګناه څخه خلاص دئ ګناه يې يوازي پر عالم باندي ده.
په يوه بل روايت کي راځي:
٤: وعن إبراهيم بن عبد الرحمن العذري قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : " يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتأويل الجاهلين " . رواه البيهقي([1])
ژباړه : دابراهيم بن عبدالرحمن العذري رحمه الله څخه روايت دئ ، دى وايي ،چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: دا علم به دهر راتلونکي نسل هغه ثقه خلک زده کوي ،چي دغلوکونکو تحريف ، ددرواغجنانو درواغ او دجاهلانو تاويل به ليري کوي.

[1]: مشکوة ، ج : ١ ص : ٣٧، کتاب العلم ، الفصل الثاني.

په پورتني حديث کي دجاهلانو او باطلو انسانانو بدي بيان سوې ده او دا ويل سوي دي ،چي دجاهلانو دتاويل او درواغو ردول دعلماوو فريضه ده ، همدا ډول په حديث کي په ښکاره ډول ويل سوي دي ،چي څوک په قرآن او حديث کي مجتهدانه بصيرت نه لري هغوی نسي کولای ،چي پر خپل فهم او فکر باندي اعتماد وکړي بيا دقرآن او حديث تاويلات وکړي،پکار داده ،چي دقرآن او حديث دښه پوهاوي لپاره دعلم څښتنانو ته رجوع وکړل سي. په پورتني حديث کي داخبره په ښکاره ډول بيان سوې ده ،چي دقرآن او حديث تاويلات يوازي دلوړو عالمانو کار دئ هغه خلک ،چي په علم کي پوره مهارت نه لري هغوی هيڅ حق نه لري ،چي دقرآن او حديث تاويلات وکړي او ددې کار په حديث کي په کلکه بدي او مذمت بيان سوی دئ ، دپورته خبرو څخه معلوميږي ،چي دقرآن او حديث دتاويل لپاره لږ علم بسنه نه کوي بلکي ددې کار لپاره مجتهدانه بصيرت او پوره مهارت ته اړتيا سته.

په بخاري شريف کي تعليقًا او په مسلم شريف کي سندا يو حديث راغلی دئ ،چي ابوسعيد خدري ﵁ روايت کوي ،چي ځيني اصحابان مبارکان نبوي مسجد ته نا وخته راتلل نو رسول الله ﷺ هغوی ته دوختي راتللو او په مخکني صف کي ددريدو امر وکړ او ټينګار يې پر وکړ او دايې هم ورته وفرمايل:

ايتموا بي ولياتم بكم من بعدكم.([1])

ژباړه : تاسو ماته وګورئ او په ماپسي اقتدا وکړئ، نور خلک دي تاسو ته وګوري هغوی دي په تاسو پسي اقتدا وکړي.

[1]: صحيح بخاري باب الرجل ياتم بالامام وياتم الناس بالماموم ، ج : ١ ص : ٦٩.

درسول الله ﷺ ددغه مبارکي وينا دوه مطلبه کېداى سي يو داچي مخکني خلک دي رسول الله ﷺ ته وګوري او اقتدا دي پسي وکړي او دشا خلک دي دمخکي صف خلکو ته وګوري او اقتدا دي پسي وکړي.
دوهم مطلب دادئ ،چي اصحابان دي ژر ، ژر راسي څو درسول الله ﷺ دلمانځه طريقه ښه زده کړي ځکه هغه نسلونه ،چي وروسته راځي هغوى به داصحابانو څخه درسول الله ﷺ دلمانځه طريقه زده کوي ، په دوى پسي به اقتدا کوي او ددوى تقليد به کوي.
دپورتني حديث په شرح کي حافظ ابن حجر رحمه الله ليکي:
وقيل معناه تعلموا مني احكام الشريعة ويتعلم منكم التابعون بعدكم وكذالک اتباعهم الي انقراص الدنيا.([1])
ژباړه : ځينو ويلي دي ،چي دپورتني حديث معنا داده ،چي تاسو زما څخه دشريعت احکام زده کړئ، تابعين به ستاسو څخه شرعي احکام زده کړي، همدا ډول به ددوى متبعين شرعي احکام ددوى څخه زده کوي او دا لړۍ به ددنيا ترپاى ته رسېدو پوري روانه وي.
په مسند احمد کي حضرت سهل بن معاذ دخپل پلار څخه روايت کوي :
ان امراة اتته فقالت يارسول الله انطلق زوجي غازيا وكنت اقتدي بصلاته اذا صلى وبفعله كله فاخبرني بعمل يبلغي عمله حتى يرجع.(2)
ژباړه : يوه ښځه رسول الله ﷺ ته راغلل او ورته وې ويل : اې دالله جل جلاله رسوله ﷺ! زما خاوند غزا ته تللى دئ، زما خاوند داسي و ،چي کله

---

[1]: فتح الباري ج : ٢ ص : ١٧١ ، ط: ميريه ، س : ١٣٠٠
[2]: مسند احمد ، ج: ٣ ، ص : ٤٣٩ مسند معاذ بن انس رضي الله عنه واورده الثيمي رحمه الله في مجمع الزوائد وقال رواه احمد وفيه ذبان بن فائد وثقه ابوحاتم وضعفه جماعة وبقية رجاله ثقا ت ، الفتح الرباني ج : ١٤ ص: ١٢، فضل المجاهدين.

به يې لمونځ کاوه ما به اقتدا پسي کول بلکي په ټولو لونځو کي ما په خپل خاوند پسي اقتدا کول او دهغه پيروي به مي کول، اوس ما ته يو داسي کار راوښيه ،چي زه دخپل خاوند سره په ثواب کي برابره سم څو دی بېرته راځي.

پورته حديث ته که وکتل سي په ښکاره ډول ځني معلوميږي ،چي هغې ښځي رسول اللهﷺ ته وويل ،چي زه دخپل خاوند تقليد کوم ، په لمانځه او نور کارونو کي يې اطاعت کوم، رسول اللهﷺ ددې دتقليد خبره واورېده هيڅ ملامتي يې نه پر وويل ،چي ته ولي تقليد کوې؟

حضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما په ترمذي کي روايت کوي ،چي رسول اللهﷺ فرمايي: په کوم کس کي ،چي دوه خصلتونه پيدا سي الله جل جلاله به هغه کس صابر او شاکر وليکي ، هغه خصلتونه دادي:

من نظر في دينه الي من هو فوقه فاقتدى به ونظر في دنياه الي من هو دونه فحمد لله.(1)

ژباړه : که چا په دين کي هغه چاته وکتل ،چي تر ده لوړ و او بيا يې پيروي وکړه او په دنيا کي يې و هغه چاته وکتل ،چي تر ده کښته وي بيا يې دالله جل جلاله حمد وو ايه.

داصحابانو رضي الله عنهم په وخت کي ددوی تقليد کول

داصحابانو رضي الله عنهم په زمانه کي هم زيات ځايونه په تقليد عمل سوی دئ يعني کومو اصحابانو ،چي به دعلم لپاره زيات وخت نه سوای مصرفولای يا به يې په يوه خاصه مسئله کي په خپل فکر سره اجتهاد نه سوای کولای نو دنورو داسي اصحابانو څخه به يې پوښتنه کول ،چي

[1]: جامع ترمذي بشرح ابن العربي رحمه الله ج : ٩ ص : ١٣ ابواب القيامة.

هغوی به په قرآن او حديث کي پوهه درلوده بيا به دوی عمل په کاوه او تقليد به يې کاوه . پاته دي نه وي ،چي دداسي اصحابانو څخه مطلق او مشخص دواړه تقليدونه ثابت دي ، دمطلق تقليد خو دومره پيښني ستا ،چي درست کتاب ځني جوړيږي خو دبيلګي لپاره به يې څو مثالونه دلته راوړو :

١ : عن ابن عباس قال: خطب عمر بن الخطاب الناس بالجابية وقال: يا أيها الناس من أراد أن يسأل عن القرآن فليأت أبي بن كعب ومن أراد أن يسأل عن الفرائض فليأت زيد بن ثابت ومن أراد أن يسأل عن الفقه فليأت معاذ بن جبل ومن اراد أن يسأل عن المال فليأتني فإن الله جعلني له والياً وقاسماً. رواه الطبراني في الأوسط ([1])

ژباړه : ابن عباس رضي الله عنه فرمايي: عمر بن خطاب رضي الله عنه په جابيه ځای کي خطبه وويل ،په خطبه کي يې داسي وفرمايل: اې خلکو! که څوک غواړي ،چي قرآن زده کړي نو ابی بن کعب رضي الله عنه ته دي ورسي ، که څوک غواړي ،چي ميراث زده کړي زيد بن ثابت رضي الله عنه ته دي ورسي، که څوک په فقه کي زده کړه غواړي معاذ بن جبل رضي الله عنه ته دي ورسي او که څوک مال غواړي ماته دي راسي ځکه الله جل جلاله والي او وېشونکی ګرځولی يم.

په پورتنۍ خطبه کي حضرت عمر رضي الله عنه په ښکاره خلکو ته امر کړی دئ ،چي تاسو په فقه ، ميراث او تفسير په علومو کي دهمدغو علومو ماهرينو ته مراجعه وکړئ ، پوهه ځني تر لاسه کړئ او بيا عمل په

[1]: ذكر الهيثمي رحمه الله وفيه سليمان بن داود بن الحصين لم ار من ذكره. مجمع الزوائد ، ج : ١ ص : ١٣٥، باب اخذ كل علم من اهله. قلت ذكره ابن ابي حاتم في الجرح والتعديل، ج : ٢ ، قسم : ١ ص : ١١١، والخطيب في تاريخ بغداد ج : ١ ص : ٦٢، فلم يصف احدهما بجرح وتعديل، وهو ابن لداود بن الحصين رحمه الله ، تقي.

وکړئ ، دا هم څرګنده ده ،چي خلک دوه ډوله دي ځيني هغه خلک دي ،چي پوهه په يوشي کي ترلاسه کولای سي خو ددليل دزده کولو جوګه نه وي ، ځيني بيا داسي کسان دي ،چي پوهه ددليل سره ترلاسه کولای سي، پورتنۍ خبره دواړو ډلو کسانو ته راجع ده يعني کوم کسان ،چي ددليل جوګه دي هغه دي دعلماوو څخه پوهه ددليل سره ترلاسه کړي او کوم کسان ،چي ددليل جوګه نه دي هغه دي پوهه ترلاسه کړي ددليل غوښتنه دي نه کوي ددليل پرته دي عمل په وکړي.

داصحابانو په زمانه کي کومو اصحبانو ،چي به خپل ځانونه ددې جوګه نه ګڼل ،چي دقرآن او حديث څخه دي استنباط وکړي هغو به دعلم دماهرينو اصحبانو څخه پوښتنه کول ، مسايل به يې ځني زده کول او بيا به يې عمل په کاوه ،چي مثالونه به يې وروسته راسي.

٢ : عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ الدَّيْنُ عَلَى الرَّجُلِ إِلَى أَجَلٍ فَيَضَعُ عَنْهُ صَاحِبُ الْحَقِّ وَيُعَجِّلُهُ الْآخَرُ فَكَرِهَ ذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَنَهَى عَنْهُ.([1])

ژباړه : سالم بن عبدالله رضي الله عنه فرمايي: دعبدالله بن عمر رضي الله عنهما څخه پوښتنه وسوه ،چي ديوه کس پر بل سړي باندي تر ټاکلي وخت پوري مال باندي وي دمال مالک پوروړی ته ووايي ،چي زه به څه مال درته معاف کړم خو ته تر ميعاد مخکي ماته زما قرض راکړه ـ داسي کړنه جايز ده که يا؟ ابن عمر رضي الله عنهما دا کړنه خوښه نه کړه او هغه کس يې ځني منعه کړ.

---

[1]: موطا امام مالک، ص : ٢٧٩ ،ماجاء في الربا في الدين.

پورتنۍ مسئله ،چي ابن عمرؓ جواب کړه په دغه مسئله کي کوم ځانګړې آیت یا حدیث نه دئ راغلی ، کوم جواب ،چي ابن عمرؓ ووایه دا دده خپل اجتهاد و ، ابن عمرؓ ددلیل پرته هغه ته جواب ووایه هغه کس هم ددلیل پرته ومانه دکوم دلیل غوښتنه یې ونه کړه، همدغه کار ته تقلید ویل کېږي.

۳: عن عبدالرحمن قال سالت محمد بن سیرین عن دخول الحمام ، فقال : کان عمربن الخطاب ؓ یکرهه.(1)

ژباړه : عبدالرحمان وایي ،چي ما دمحمد بن سیرینؒ څخه پوښتنه وکړه ،چي دغسل لپاره حمام ته تلل جایز دي؟ ده په جواب کي راته وویل: حضرت عمرؓ داکار نه خوښاوه.

تاسو وګورئ ! محمد بن سیرینؒ څومره جلیل القدر تابعي دئ بیا هم دحضرت عمرؓ فقط په دومره وینا قناعت کوي ،چي هغه یې یوازي مکروه ګڼي او دهیڅ ډول دلیل غوښتنه نه کوي سره ددې ،چي په دې اړه زیات مرفوع حدیثونه هم سته ،چي یو یې خپله حضرت عمرؓ روایت کړی دئ:

۴:عن سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ خَرَجَ حَاجًّا حَتَّى إِذَا كَانَ بِالنَّازِيَةِ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ أَضَلَّ رَوَاحِلَهُ وَإِنَّهُ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يَوْمَ النَّحْرِ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ عُمَرُ اصْنَعْ كَمَا يَصْنَعُ الْمُعْتَمِرُ ثُمَّ قَدْ حَلَلْتَ فَإِذَا أَدْرَكَكَ الْحَجُّ قَابِلًا فَاحْجُجْ وَأَهْدِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنْ الْهَدْيِ.(2)

ژباړه : سلیمان بن یسارؒ فرمایي: ابو ایوب انصاريؓ دحج لپاره راوتلی وو ،چي نابېره پر نازیه نومي ځای باندي ،چي مکې ته

[1]: اخرجه مسدود (المطالب العالیة للحافظ ابن الجر ، ج ۱ ص : ۵۱ ، ح : ۱۸۷)

[2]: موطا امام مالک ص : ۱۴۹، هدي من فاته الحج.

www.hammaqia.com

پرلاري ديوځاى نوم دئ ـ سورلۍ يې ورکه سوه ، دلوى اختر دمياشتي پر لسمه نېټه ورسېدئ پر دغه وخت دحج دارکانو وخت تېر سوى و ، ابوايوب انصاري رضي الله عنه دعمر رضي الله عنه لوري ته ورغلى خپل ټول حالات يې ورته بيان کړ، يعني پوښتنه يې ځني وکړه ،چي زما څخه دحج مناسک تېر سوه زه اوس څه وکړم؟ عمر رضي الله عنه په جواب کي ورته وويل: ته ورسه داسي کړني وکړه لکه يو عمره والا ،چي يې کوي يعني دعمرې ارکان ترسره کړه، بيا ځان حلال کړه کله ،چي راتلونکى کال راسي بيا دحج ارکان ترسره کړه کوم حيوان ،چي دي په توان وي هغه هديه کړه بيا ځان حلال کړه.

په پورتني حديث کي که تاسو وګورئ ابو ايوب انصاري رضي الله عنه دحضرت عمر رضي الله عنه څخه دمسئلې پوښتنه وکړه هغه جواب ورکړ، کله ،چي ابو ايوب انصاري رضي الله عنه جواب واورېدئ دهيڅ دليل غوښتنه يې ونه کړه بلکي دحضرت عمر رضي الله عنه پر پوهه او علم يې اعتماد وکړاو بيا يې عمل په وکړئ ، نه هم حضرت عمر رضي الله عنه ابو ايوب انصاري رضي الله عنه ته دليل وړاندي کړ، همدې کار ته تقليد ويل کېږي.

۵: وعن مصعب بن سعد قال كان أبي إذا صلى في المسجد تجوز وأتم الركوع والسجود وإذا صلى في البيت أطال الركوع والسجود والصلاة قلت يا أبتاه إذا صليت في المسجد جوزت وإذا صليت في البيت أطلت قال يا بني إنا أئمة يقتدى بنا.([1])

مصعب بن سعد رضي الله عنه فرمايي: زما پلار سعد ،چي به کله په مسجد کي لمونځ کاوه نو په مختصر ډول به يې لمونځ کاوه خو کله ،چي به يې په کور کي لمونځ کاوه نو ډېر اوږد به يې کاوه ، ماپوښتنه ځني وکړه ،چي

1: رواه الطبراني في الكبير ورجاله رجال الصحيح. مجمع الزوائد للهيثمي ج : ١ ص : ١٨٢ ، باب الاقتداء بالسلف.

www.hanafia.com

اې پلاره ! ته په كور كي اوږد او په مسجد كي مختصر لمونځ كوې په دې كي څه حكمت دئ؟ پلار په جواب كي راته وويل: اې زويه! موږ دقوم امامان يو خلک په موږ پسي اقتداء كوي كه موږ په مسجد كي اوږد لمونځ وكړو خلک به يې هم كوي او داكار به پر ځان لازم وګڼي حال دا چي دومره اوږد لمونځ لازم نه بلكي تقوا ده.

دپورتني روايت څخه معلوميږي چي دمخورو اصحابانو داقوالو ترڅنګ ددوی مباركانو دافعالو تقليد هم كيږي يعني داچي تش ددوی افعال وليدل سي په كټ مټ ډول يې تقليد وسي ، په داسي حالت كي ،چي يوازي ددوی په ليدلو په اعمالو كي تقليد كيږي ، ددليل غوښتولو خو هيڅ فكر هم نه پيدا كيږي همدا وجه ده چي دوی مباركان به دومره باريكيو ته متوجه كيدل.

په موطا امام مالک رحمه الله كي روايت دئ:

أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّاب رَأَى عَلَى طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ ثَوْبًا مَصْبُوغًا وَهُوَ مُحْرِمٌ فَقَالَ عُمَرُ مَا هَذَا الثَّوْبُ الْمَصْبُوغُ يَا طَلْحَةُ فَقَالَ طَلْحَةُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّمَا هُوَ مَدَرٌ فَقَالَ عُمَرُ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الرَّهْطُ أَئِمَّةٌ يَقْتَدِي بِكُمْ النَّاسُ فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا جَاهِلًا رَأَى هَذَا الثَّوْبَ لَقَالَ إِنَّ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ كَانَ يَلْبَسُ الثِّيَابَ الْمُصَبَّغَةَ فِي الْإِحْرَامِ فَلَا تَلْبَسُوا أَيُّهَا الرَّهْطُ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الثِّيَابِ الْمُصَبَّغَةِ.([1])

ژباړه : عمر رضي الله عنه طلحة بن عبيدالله رضي الله عنه داحرام په حالت كي وليدئ ،چي رنګ سوي جامې يې اغوستي وې ، عمر رضي الله عنه پوښتنه وكړه ،چي اې طلحة! دادي څنګه رنګ سوي جامې اغوستي دي؟ طلحة رضي الله عنه په جواب كي وويل : اې اميرالمؤمنين! داجامې په داسي رنګ ، رنګ كړل سوي دي ،چي خوشبويه نه دي ، (داسي رنګ سوي جامې ،چي

1: مسند احمد ، ج ١ ص : ١٩٢ ، ح : ٦٢٦، احاديث عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه

www.hanafia.com

خوشبويي ونه لري په احرام كي اغوستل جايز دي،) عمر رضي الله عنه ورته وفرمايل: اې طلحة! تاسو امامان ياست خلک ستاسو کړنو ته ګوري بيا ستاسو پيروي کوي، که يو ناپوه او ناخبره کس ستاسو رنګ سوي جامې ووينى نو هغه به ووايي ،چي طلحة بن عبيدالله رضي الله عنه رنګ سوي جامې اغوستي وې نو هغه به هم داکار وکړي خو دافکر به نه کوي ،چي طلحة بن عبيدالله رضي الله عنه داسي رنګ سوي جامې اغوستي وې ،چي خوشبويي يې نه درلوده ، دوى به دافرق نه کوي هرډول رنګ سوي جامې به اغوندي.

يوه ورځ حضرت عمر رضي الله عنه عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه په داسي حالت کي وليدئ ،چي يو ډول موزې يې په پښو وې نو حضرت عمر رضي الله عنه ورته وويل:

...فَقَالَ عُمَرُ عَزَمْتُ عَلَيْكَ لَّانزَعْتَهُمَا فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَنْظُرَ النَّاسُ إِلَيْكَ فَيَقْتَدُونَ بِكَ([1])

ژباړه : زما قصد سي ،چي دغه موزې در څخه وکاږم ،ځکه زه وېرېږم ،چي خلک به تا ووينى او ستا پيروي به وکړي.

پورتنيو درو پيښو ته که وکتل سي په ښکاره ډول معلوميږي ،چي هغه اصحابان ،چي په علم کي يې مهارت درلودئ سره ددې ،چي دهغو داقوالو تقليد کېدئ ددوی دافعالو تقليد هم کېدئ داچي يوازي دهغه دعمل په ليدلو سره يې تقليد کېږي په داسي صورت کي بېخي ددليل غوښتلو فکر لاهم نه پيداکېږي همدا وجه وه چي دوی مبارکانو به په

[1]: الاستيعاب لابن عبدالبر تحت الاصابة ج : ٢ ص : ٣١٥، ولاصابه للحافظ ابن حجر رحمه الله ج : ٢ ص ٣٦١، ولاعلام الموقعين لابن القيم ، ج ٢ ص : ١٧١.

خپلو اعمالو ترسره کولو کي ډېر احتياط څخه کار اخيستی او نورو ته به يې هم دا توصيه کول ،چي په اعمالو کي د احتياط څخه کار واخلي.

٧: وعن حارثة بن مضرب قال كتب عمر إلى أهل الكوفة قد بعثت عمارا أميرا وعبد الله بن مسعود معلما وزيرا وهما من النجباء من أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم من أهل بدر فاقتدوا بهما واسمعوا من قولهما ... ([1])

ژباړه : دحارثة بن مضرب څخه روايت دئ ،چي حضرت عمر ﷺ عبدالله بن مسعود ﷺ دکوفې خلکو ته ولېږئ او بيا يې دکوفې خلکو ته يو ليک وليکئ په ليک يې دوی ته وليکل: ما تاسو ته عمار بن ياسر ﷺ دامير په توګه درولېږئ او عبدالله بن مسعود ﷺ مي دمعلم او وزير په توګه در ولېږئ دوی دواړه درسول الله ﷺ دسپېڅلو اصحابانو څخه دي ، بدريان صحابه دي تاسو يې تقليد وکړئ او ددوی ويناوو ته غوږ کښېږدئ.

٨: ... فَمَنْ عَرَضَ لَهُ مِنْكُمْ قَضَاءٌ بَعْدَ الْيَوْمِ فَلْيَقْضِ بِمَا فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ جَاءَ أَمْرٌ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَلْيَقْضِ بِمَا قَضَى بِهِ نَبِيُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنْ جَاءَ أَمْرٌ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ وَلَا قَضَى بِهِ نَبِيُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْيَقْضِ بِمَا قَضَى بِهِ الصَّالِحُونَ فَإِنْ جَاءَ أَمْرٌ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ وَلَا قَضَى بِهِ نَبِيُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا قَضَى بِهِ الصَّالِحُونَ فَلْيَجْتَهِدْ رَأْيَهُ...([2])

ژباړه : حضرت عبدالله بن مسعود ﷺ دقضاء اصول بيانول په اصولو بيانولو کي يې داسي وفرمايل: کوم چاته که دقضا معامله ور دغاړه

1: رواه الطبراني ورجاله رجال الصحيح غير حارثة وهو ثقة.مجمع الزوائد ، ج : ٩ ص: ٢٩١، ط : المكتبة الشاملة.

2: سنن النسائي ، ج :٢ ، ص : ٣٠٥ ، كتاب ادب الاقضية ، الحكم بالاتفاق اهل العلم وسنن الدارمي ، ج :١ ص : ٥۴ ، مقدمة ، باب الفتيا وما فيه من الشده.

www.hammadia.com

سوه نو فيصلې دي دالله جلجلاله په کتاب (قران) سره کوي ، که يې دکومې مسئلې حل په قرآن کي پيدا نه کړ، نو درسول الله صلى الله عليه وسلم داحاديثو په رڼا کي دي فيصله کوي ، که يې په قرآن او نبوي احاديثو کي حل پيدا نه کړ، نو دصالحينو او سلفو علماوو دويناوو مطابق دي مسئله حل کړي که يې په درو واړو کي حل پيدا نه کړ، نو په خپل اجتهاداو رايه دي مسئله حل کړي.

په پورتني روايت کي عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څلور مرتبې بيان کړي دي لومړۍ داچي مسئله به دقرآن په رڼا کي حليږي ، دوهمه مرتبه دااحاديثو ده ، دريمه مرتبه دسلفو صالحينو دويناوو ده ، څلورمه مرتبه دااجتهاد او قياس ده.

په پورتنی روايت کي يوه خبره زياته دپام وړ ده هغه داچي لومړی مرتبه دقرآن ده دوهمه مرتبه دحديث ده نو په کومه مسئله کي ،چي قرآن ته رجوع وسي هيڅ يو عقل لرونکی کس ددې مطلب دا نه اخلي ،چي په داسي صورت کي دي نو حديث ښخي له پامه وغورځول سي او دقرآن تفسير ، ترجمه او مطلب اخستل دي په خپل فکر او رايه سره وسي بلکي دټولو علماوو پردې خبره اتفاق دئ ،چي دقرآن په تفسير کي بايد لومړی حديث ته رجوع وسي او دقرآن تشريح به دااحاديثو په رڼا کي کيږي که يې تشريح په احاديثو کي موجوده وه. که داسي ونه کړو يعني دقرآن تشريح دااحاديثوپه رڼاکي ونه کړو نوحتما به داسي وايو ،چي زناکونکی ،چي کله زنا وکړي په قرآن کي ورته سل درې سزا ټاکل سوې ده اوس نو که احاديثو ته رجوع ونه کړل سي نو بايد وويل سي ،چي رجم په قرآن کي نه سته په دې عمل نه کړل کيږي (العياذ بالله) ځکه دزنا حکم واضح دئ کوم تفصيل ته اړتيانه لري حال داچي دا دټول امت پردې خبره اتفاق دئ ،چي رجم په احاديثوثابت دئ بايد عمل په وسي .

همدا ډول دصالحينو ويناوو ته دريم مقام ورکړل سوی دئ په دې لحاظ که څوک په قرآن او احاديثو عمل کوي ددې معنا دا نه ده ،چي دصالحينو ويناوو ته دي هيڅ پاملرنه کېږي بلکي دقرآن او احاديثو تشريح اوتفصيل به دصالحينو او اسلافو دويناوو مطابق کېږي، ددوی دفيصلو په رڼا کي به په قرآن او حديث عمل کېږي ، دتقليد مفهوم اومطلب دادئ ،چي که کومه مسئله دقرآن او حديث څخه په څرګنده توګه نه معلومېدل نو بيا دي دېلاېيلو ممکنو معانيو څخه ديوې معنا په ټاکلو کي ديوه مجتهد قول ته وکتل سي او هغه معنا دي وټاکل سي لکه مخکي ،چي يې بيان وسو ،چي عبدالله بن مسعود ﷛ يو څوک قاضي ټاکلی و او بيا يې ورته توصيه کول.

دپورته خبرو څخه دا معلومېږي ،چي تقليد کول يوازي دجاهل کار نه بلکي علماوو ته هم پکاردئ ،چي په احکامو کي پر خپلو رايو باندي اعتماد ونه کړي بلکي داسي څوک ،چي په علم کي تر ده لوړ وي هغه ته دي وګوري او دويناوو تقليد دي يې وکړي دا بيا بېله خبره ده ،چي دجاهل او عالم دتقليد ترمنځ توپير سته ،چي وروسته به يې بيان راسي.

دپورتنۍ تشريح څخه دعلامه ابن القيم دويناوو ټول اعتراضات جواب سوه ،چي دپورتنۍ روايت پر استدلال باندي يې کړي وه.(!)

۹ : کان ابن عمر ﵄ لايقرء خلف الامام ، قال فسالت القاسم بن محمد عن ذالک فقال ان ترکت فقد ترکه ناس ، يقتدي بهم وان قرئت فقد قرءه الناس يقتدي بهم ، وکان القاسم ممن لايقرء.([1])

[1]: اعلام الموقعين ، ج ۲ ص : ۱۷۸.

ژباړه : حضرت سالم بن عبدالله رحمه الله فرمايي: ابن عمر رضي الله عنهما په امام پسي قرئت نه وايه نو ما دحضرت قاسم بن محمد رحمه الله څخه پوښتنه وکړه ،چي ابن عمر رضي الله عنهما ولي په امام پسي قرئت نه وايي ، حضرت قاسم رحمه الله په جواب کي راته وويل: که غواړي ،چي په امام پسي قرئت ووايي کولای سې ځکه ډېرو داسي کسانو په امام پسي قرئت ويلی دئ ،چي ددې جوګه دي ،چي اقتدا پسي وسي او که ته غواړې ،چي قرئت په امام پسي نه ووايي نو هم کولای سې ځکه ډېر داسي کسان سته ،چي په امام پسي يې قرئت نه دئ ويلی او هغه داسي کسان دي ،چي ددې وړ دي ،چي اقتدا پسي وسي.

حضرت قاسم رحمه الله ،چي دسترو تابعينو څخه دئ او دمدينې داوو سترو فقهاوو له ډلي څخه دئ هغه په څرګند ډول دا جمله ويلې ده ،چي کله ددلايلو تعارض راسي نو بيا دي دهر امام په ښه نيت تقليد وکړل سي.

عن الحسن انه سئله رجل اتشرب من ماء هذه السقاية التي في المسجد فانها صدقة ، قال الحسن : قدشرب ابوبكر وعمر رضي الله عنهما من سقاية ام سعد فمه.([2])

ژباړه : په کنز العمال کي دطبقات ابن سعد په حواله يو روايت دئ ،چي دحضرت حسن رضي الله عنه څخه يو چا پوښتنه وکړه ،چي ته دمسجد ددغه اوبو څخه اوبه څېښې حال داچي داصدقه دي؟ حضرت حسن رضي الله عنه په جواب کي ورته وويل: حضرت ابوبكر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه دام

---

[1]: موطا امام محمد رحمه الله ، ص : ۹۶ ، اصح المطابع ، باب القرءة خلف الامام وفيه اسامة بن زيد المدني وثقه يحيي بن معين وابن عدى رحمه الله وضعفه بعضهم موقال ، الحافظ في التقريب صدوق بهم.

[2]: كنزالعمال ، ج ۳ ص : ۳۱۸، كتاب الزكات فصل في المصرف.

www.hammadia.com

سعد دصدقه سوي ويالې څخه اوبه څيښلي دي نو ما هم دغسي وکړه لکه دوی دوو مبارکانو ،چي کړی وه.

که دغه روايت ته وکتل سي نو ګويا حضرت حسنرضي الله عنه يوازي دشيخينو دعمل تقليد وکړ، دکوم دليل غوښتنه يې ونه کړه.

پورته ،چي بيان سوه دا دمبارکو اصحابانو دتقليد څو مثالونه وه ،چي په لنډ ډول بيان سوه که نه نو په دغه ډول په کتابونو کي خورا زياتي پيښې راغلي دي.

علامه ابن القيم فرمايي:

والذين حفظت عنهم الفتوى من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم مائة ونيف وثلاثون نفسا مابين رجل وامراة.([1])

ژباړه : کومي فتواوي ،چي درسول الله صلى الله عليه وآله وسلم داصحابانو رضي الله عنهم څخه ساتل سوي دي څه باندي يو سل او دېرش فتواوي دي ،چي نارينه او ښځينه دواړه پکښې داخل دي.

پورته فتواوي ،چي اصحابانو کړي دي په دغه فتواوو کي دواړي طريقې په کار لوېدلي دي يعني داچي ځيني فتواوي داسي دي ،چي دقرآن او حديث څخه دليل ورته ويل سوی دئ او دځينو لپاره بيا دليل نسته بيله دليله فتواوي صادري سوي دي ،چي مثالونه يې مخکي بيان سوه.

دنورو مثالو لپاره دي لاندي کتابونه مطالعه کړل سي:

---

[1]: اعلام الموقعين لابن القيم، ج ١ ص : ٩.

www.hammadia.com

كتاب الاثار للامام ابي حنيفة ، مصنف عبدالرزاق ، مصنف ابن ابي شيبةرحمهالله ، شرح معاني الاثار ، للطحاوي ، المطالب العالية للحافظ ابن حجر.

دپورته كتابونو په څېر نور كتابونه هم سته ،چي دتقليد مثالونه پكښي وي.

www.hammadia.com

داصحابانو ﷺ په زمانه کي شخصي تقليد

پورته ،چي کوم مثالونه بيان سوه دمطلق تقليد مثالونه وه يعني داچي داصحابانو رضي الله عنهم دتقليد مثالونه وه ،چي کله به يې ديوه عالم تقليد کړی و او کله به يې دبل عالم تقليد کړی و، ديوه خاص فرد تقليد يې نه و کړی داصحابانو رضي الله عنهم دتقليد داسي ډېر مثالونه هم سته ،چي شخصي تقليديې کړی وي يعني ديوه خاص فرد تقليد يې کړی وي لکه ،چي ځيني مثالونه يې په لاندي ډول دي:

لومړی نظير:

أَنَّ أَهْلَ الْمَدِينَةِ سَأَلُوا ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ امْرَأَةٍ طَافَتْ ثُمَّ حَاضَتْ قَالَ لَهُمْ تَنْفِرُ قَالُوا لَا نَأْخُذُ بِقَوْلِكَ وَنَدَعُ قَوْلَ زَيْدٍ.([1])

ژباړه: دمديني څه خلکو دابن عباس رضي الله عنهما څخه دهغه ښځي په اړه پوښتنه وکړه ،چي تر طواف زيارت وروسته حايضه سي ،چي دغه ښځه به دطواف وداع لپاره پاتيږي او که دطواف وداع پرته تلای سي يعني داچي طواف وداع دې ته معاف دئ که يا؟ ابن عباس رضي الله عنهما ورته وويل : هو ، تلای سي، هغو خلکوورته وويل : موږ ستا په خبره دزيد رضي الله عنه قول نه سو پرېښوداى.

پورتنى روايت دعبدالوهاب ثقفي له طريقه هم روايت سوی دئ په دغه روايت کي دمديني دخلکو وينا داسي رانقل سوې ده:

لانبالي افتينا او لم تفتنا ،زيد بن ثابت يقول لاتنفر.(1)

---

[1]: رَوَاهُ خَالِدٌ وَقَتَادَةُ عَنْ عِكْرِمَةَ ، بخاري ، کتاب الحج ، باب اذا حاضت المراة بعد ما افاضت . ح : ١٦٣٩

ژباړه : که ته موږ ته فتوا راکړې او که يې را نه کړې موږ ستا په فتوا عمل نه کوو ځکه دزيد رضي الله عنه فتوا داسي ده ،چي دغه ښځه دطواف پرته نه سي تلای.

پورتنی روايت دمسند ابوداود طيالیسي له طريقه هم روايت سوی دئ په دغه روايت کي دمديني دخلکو وينا داسي رانقل سوې ده:

لانتابعک يا ابن عباس رضي الله عنهما! وانت تخالف زيدا فقال سلوا صاحبتکم ام سليم رضي الله عنها.(2)

ژباړه : اې ابن عباسه! په دغه مسئله کي موږ ستا پيروي نه کوو ځکه ته دزيد څخه په دې مسئله کي مخالفت کوې، ابن عباس رضي الله عنهما ورته وفرمايل: تاسو مديني ته تر رسېدو وروسته دام سليم څخه پوښتنه وکړئ، زما خبره صحيح ده.

په پورتنی پېښه کي دابن عباس رضي الله عنهما او دمديني دخلکو دخبرو څخه دوې خبري په څرګند ډول معلومېږي لومړی داچي دمديني خلکو دزيد بن ثابت رضي الله عنه شخصي تقليد کاوه، دده دوينا پرته يې دبل چا وينا نه منل بلکي داسماعيلي معجم څخه داهم معلومېږي ،چي ابن عباس رضي الله عنهما دخپلي فتوا دثبوت لپاره دام سليم او نور اصحابانو رضي الله عنهم احاديث هم بيان کړي دي ځکه کله ،چي ابن عباس رضي الله عنه مديني منورې ته راغلی خلک ملاقات ورته راغلل او ورته وې ويل:

وجدنا الحديث ماحدثتنا.(3)

ژباړه : موږ هغه حديث پيدا کړ ،چي تا موږ ته بيان کړی و.

---

[1]: فتح الباري ، ج : ٣ ، ص: ٤٢٨، ط :ميريه ، کال : ١٣٠٠ ، عمدة القاري ، ج : ۴ ، ص : ٧٧٧.

[2]: مسند ابوداود الطياليسي ، ص : ٢٢٩ ، مرويات ام سليم رضي الله عنها

[3]: عمدة القاري ، ج : ۴ ، ص : ٧٧٧.

داچي دمديني دخلکو دزيد رضي الله عنه پر علم او فتوا باندي اعتماد و، نو کله ،چي يې دابن عباس رضي الله عنه فتوا دزيد رضي الله عنه دفتوا څخه مخالفه وليدل نو ځکه يې دابن عباس رضي الله عنهما فتوا ونه منل، دوى يوازي دزيد رضي الله عنه وينا دځان لپاره دليل وګرځاوه دابن عباس رضي الله عنهما دفتوا دنه منلو لپاره يې بل کوم دليل نه درلودئ.

دوهمه خبره دپورتنۍ پېښي څخه دامعلوميږي ،چي ابن عباس رضي الله عنهما خلک وليدل ،چي شخصي تقليد يې کاوه ده ځني منعه نه کړل ،چي دغسي تقليد شرک ، يا معصيت دئ دا مه کوئ بلکی دوی ته يې امر وکړ، ،چي تاسو دتحقيق لپاره ام سليم ته ورسئ او بيا بېرته زيد رضي الله عنه ته رجوع وکړئ، کله ،چي دغه خلک مديني ته ورسېده نو دابن عباس رضي الله عنهما دلارښووني سره سم دتحقيق او څېړني لپاره ام سليم ته ورغلل ، کله ،چي يې تحقيق وکړ، خبره هم هغسي وه لکه ،چي ابن عباس رضي الله عنهما وايه ، نو بېرته دزيد رضي الله عنه ولوري ته راغلل ، زيد رضي الله عنه هم څېړنه وکړه او په پايله کي دخپلي فتوا څخه واوښتی، وروسته بيا خلکو دغه حال ابن عباس رضي الله عنهما ته بيان کړ.

دپورتنيو روايتونو څرنګوالی مسلم ، نسائي ، بيهقي او داسي نورو کتابونو کړی دئ.(1)

ځينو خلکو ددغه دليل څخه داسي جواب ويلی دئ ،چي که دمديني خلک مقلدين وای نو بيا ولي ام سليم ته ورتلل.(2)

1: فتح الباري ج : ٣ ص : ٤٦٧ تر ٤٦٩

2: تحريک ازادي فکر. ص ١٣٦ ، دمولانا محمد اسماعيل سلفي رحمه الله

www.hammadia.com

دپورتنۍ نیوکي بنیاد پر غلط فهمۍ باندي ولاړ دئ ځکه دغیر
مقلدینو لهآنده دتقلید څخه وروسته داحادیثو تقلید ګواکي حرام دئ
حال داچي داسي نه ده ځکه تقلید فقط دې ته وایي ،چي یو څوک
مستقیمًا دقران او احادیثو څخه دمسئلو استنباط نه سي کولای ، نه
ظاهري تعارض رفع کولای سي او نه دناسخ او منسوخ توپیر کولای
سي ،همداسي دیوه مجتهد څخه دمسئلې سوال کوي او هغه جواب
ورکوي ،دی یې ددلیل پرته مني ، بیا عمل په کوي همدا دتقلید مفهوم
دئ ، ددې معنا دانه ده ،چي دی نو ددې اجازه نه لري ،چي احادیث زده
کړي او یا دي تر تقلید وروسته په احادیثو کي څېړنه وکړي بلکي تر
تقلید وروسته هر وخت دمقلد پرمخ داحادیثو دزده کړي او تحقیق
دروازه خلاصه ده همدا وجه ده ،چي په سلهاوو مقلدینو دخپل امام
شخصي تقلید کړی دئ او ورسره یې دقرآنکریم تفاسیر او داحادیثو
شروح لیکلي دي، په کوم مسئله کي ،چي په څرګند ډول ورته معلومه
سي ،چي نوموړې مسئله دقرآن یا حدیث څخه ښکاره مخالفه ده نو
دخپل امام دتقلید پرځای په هغه حدیث عمل کوي ،چي پوره تحقیق به
یې وروسته راسي. همدا وجه ده ،چي کوم مقلد ته دخپل امام وینا
دحدیث خلاف معلومه سي دتحقیق حق لري دغه تحقیق دتقلید خلاف
کار نه دئ ، په پورتنۍ پېښه کي دتقلید او تحقیق دواړو لپاره لاري سته
ځکه پر دغه مهال زید ﵁ ژوندی دئ هغه دتحقیق په پایلو خبر کړل
سو ، زید ﵁ ،چي کله خبر سو نو دخپل پخواني قول څخه یې رجوع
وکړه بالاخره ددغه تحقیق په برکت دزید ﵁ مقلدین دحدیث دمخالف
څخه خلاص سوه او دخپل امام دمخالفت څخه هم خلاص سوه، البته په
پورتنۍ پېښه کي دمدینې دخلکو داخبره زیاته دپام وړه ده ،چي ابن

عباس رضي الله عنهما ته يې وويل : موږ دزيد رضي الله عنه خبره نه پرېږدو ، موږ ستا په خبره عمل نه کوو. ددوی دغه وينا شخصي تقليد بلل کېږي.

دوهم نظير :

په بخاري شريف اونوروکتابونو کي يوه پېښه دهزيل بن شر حبيل څخه رانقل سوې ده ،چي ځينو خلکو دابو موسي اشعري رضي الله عنه څخه ديوې مسئلې پوښتنه وکړه ده مبارک جواب ورکړ، دليل يې ورته ووايه او دايې هم ورته وويل ،چي تاسو ددې مسئلې په اړه دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه هم پوښتنه وکړئ ، خلکو دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه فتوا دابوموسی اشعري رضي الله عنه دفتوا څخه خلاف وه ، خلک بيا راغلل ابو موسي اشعري رضي الله عنه ته يې خبر ورکړ، ،چي دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه فتوا ستا دفتوا څخه خلاف ده ، ده مبارک په جواب کي ورته وويل:

لاتسالوني مادام هذا الحبر فيكم.

ژباړه : تاسو زما څخه پوښتنه مه کوئ څو ،چي دغه ستر عالم يعني عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په تاسو کي موجود وي.

مسند احمد بيا دغه الفاظ په لاندي ډول رانقل کړي دي:

لاتسالوني عن شيئ مادام هذا الحبر بين اظهركم.

ژباړه : تاسو زما څخه دهيڅ شي پوښتنه مه کوئ څو ،چي دغه ستر عالم يعني عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په تاسو کي موجود وي.(1)

تاسو وګورئ ابو موسی اشعري رضي الله عنه خلکو ته مشوره ورکوي ،چي عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ژوندی دئ تاسو هم دده مبارک څخه په ټولو

[1]: صحيح بخاري ، كتاب الفرائض ، باب ميراث ابنت ابن مع ابنت ، ج : ٢ ص : ٩٩٧، ح : ٦٢٣٩، مسند احمد ، ج : ١ ، ص : ٤٦٤، احاديث عبدالله بن مسعود رضي الله عنه

مسئلو کي پوښتنه کوئ او هم دده تقليد کوئ ، دغه کار ته شخصي تقليد ويل کيږي.

ځيني خلک پر پورتنۍ خبره باندي داسي نيوکه کوي ،چي ابوموسی اشعري رضي الله عنه دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه په شتون کي دخپل تقليد ځخه خلک منعه کړل، دا په دې معنا دئ ،چي تقليد ښه کار نه دئ.

ابوموسی اشعري رضي الله عنه ،چي کله دخپل تقليد ځخه خلک منعه کړل دا په دې معنا نه دئ ،چي دنورو اصحابانو تقليد دي نه کيږي ،هغو ته دي رجوع نه کيږي بلکي په هغه وخت کي لوی ، لوی اصحابان موجود وه ددوی مبارکانو دتقليد ځخه هيڅا منعه نه سوای کولای.

نيوکه کونکی زياتوي: دپورتنی خبري حاصل داکيږي ،چي دافضل په شتون کي دي مفضول ته رجوع نه کړل کيږي؟(1)

جواب دادئ: ،چي دغه پيښه په کوفه کي منځته راغلې ده په دغه زمانه کي تر عبدالله بن مسعود رضي الله عنه لوی عالم په کوفه کي نه و، دغه پيښه دحضرت عثمان رضي الله عنه په خلافت کي منځته راغلې ده.(2)

په دغه زمانه کي حضرت علي رضي الله عنه کوفې ته تشريف نه و راوړی له همدې امله ابن مسعود رضي الله عنه په دغه وخت کي تر ټولو لوی عالم و، ددې سره که دابوموسي اشعري رضي الله عنه دوينا علت همدا سي ،چي دافضل په شتون کي دي مفضول ته رجوع نه کيږي نو بيا هم دده مبارک دخبرو خلاصه داده ،چي ابن مسعود رضي الله عنه ښه عالم دئ ځو ،چي دی

1: تحريک ازادي فکر ، ص : ۱۳۸

2: عمدة القاري ، ج : ۱ ، ص : ۹۸ ، فتح الباري ، ج : ۱۲ ، ص : ۱۴.

ژوندی وي ، دده په شتون کي دده څخه دمسئلو پوښتني کېږي او زما څخه هيڅ پوښتني مه کوئ ځکه په کوفه کي ترټولو ښه عالم دی دئ.
په معجم طبراني کي هم يو روايت راغلی دئ ،چي دابوموسي اشعري رضي الله عنه څخه درضاعت ديوې مسئلې پوښتنه وسوه ده په جواب کي همغه خبره وکړه ،چي پورته ذکر سوه يعني داسي يې وويل:
لاتسالوني عن شيئ ماقام هذا بين اظهرنا من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم .
ژباړه : تاسو زما څخه دهيڅ شي پوښتنه مه کوئ څو ،چي درسول الله صلى الله عليه وآله وسلم داصحابانو رضي الله عنهم څخه يو څوک په موږکي موجود وي.([1])
ابو موسي اشعري رضي الله عنه ،چي په کوم محيط اوچاپيريال کي اوسېدئ هغه پردې دلالت کوي ،چي ده مبارک کومه لارښوونه کړې ده يوازي دشخصي تقليد خبره ده. ددې څخه په څرګند ډول ثابتيږي ،چي داصحابانو رضي الله عنهم په زمانه کي شخصي تقليد منعه نه و.

[1]: مجمع الزوائد ، ج : ۴ ص : ۲٦۲، باب الرضاع. په کنزالعمال کي دعبدالرزاق په حواله هم داسي جمله سته ،چي وايي:لاافتيكم ماكان بها، ج : ٦ ، ص : ۱۴۷

دريم نظير:

په ترمذي، سنن ابوداود او داسي نورو کتابونو کي دمعاذبن جبل ﷺ څخه يو روايت رانقل سوی دئ:

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَرَادَ أَنْ يَبْعَثَ مُعَاذًا إِلَى الْيَمَنِ قَالَ كَيْفَ تَقْضِي إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ قَالَ أَقْضِي بِكِتَابِ اللَّهِ قَالَ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ فَبِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا فِي كِتَابِ اللَّهِ قَالَ أَجْتَهِدُ رَأْيِي وَلَا آلُو فَضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدْرَهُ وَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللَّهِ.([1])

ژباړه: معاذبن جبل ﷺ وايي، چي رسول الله ﷺ زه يمن ته لېږلم نو ما ته يې وويل: که تاته يوه مسئله راسي نو ته به څنګه فيصله کوې؟ ما ورته وويل: ، چي دالله جل جلاله دکتاب په رڼا کي به يې کوم، رسول الله ﷺ راته وويل: که دغه مسئله په قرآن کي نه وه بيا به يې څنګه فيصله کوې؟ ما ورته وويل: دنبوي احاديثو په رڼاکي يې فيصله کوم، رسول الله ﷺ راته وفرمايل: که دغه مسئله په احاديثو کي نه وه بيا به يې څنګه فيصله کوې؟ ما ورته وويل: بيابه يې په خپله رايه، فکر او اجتهاد سره فيصله کوم اوکوشش به کوم، چي حقه فيصله وکړم. رسول الله ﷺ زما په دغه خبرو سره خوشاله سو او لاس يې زما پر سينه راکښېښودئ او وې فرمايل: الله جل جلاله لره دي حمد وي، چي

[1]: سنن ابي داود، كتاب الاقضيه، باب الاجتهاد الراي في القضاء، ح: ۳۱۱۹، ج: ۹، ص: ۴۸۹، ط: المكتبة الشاملة، الاصدارالثاني.

دا الله جل جلاله د رسول ﷺ قاصد ته يې دداسې تګ لارې توفيق ورکړ، چې دا الله جل جلاله رسول ﷺ پـه راضي کېږي.
پورتنۍ روايت او پېښه دتقليد او اجتهاد په مسئله کې داسې ډېره ده، چې ځومره غور او فکر پر کېږي په هغه کچه مشکلات له منځه په ځي. په دې روايت کې زموږ اصلِ موخه يوه لوري ته ده هغه دا چې رسول الله ﷺ دخپلو فقيه عالمانو اصحابو څخه يو تن فقيه عالم معاذ رضي الله عنه ديمن خلکو ته دقاضي او معلم په توګه ولېږی او پرهغوی باندې يې دده اتباع او پيروي لازمه وګرځول. رسول الله ﷺ نه يوازې، چې معاذ رضي الله عنه ته يې په قرآن او دحديث دمسائلو حل وفرمايه بلکې ددې اجازه يې هم ورکړه، چې په خپله رايه او فکر سره اجتهاد وکړي او بيا يې مسائلې په رڼا کې حل کړي. دا چې رسول الله ﷺ ديمن پر خلکو لازمه کړه، چې دمعاذ رضي الله عنه اتباع وکړي په دې کې خو نو بل شی نه سې جوړېدای پرته له دې، چې رسول الله ﷺ دوی ته دشخصي تقليد امر وکړ بلکې ورباندې لازم يې کړ.([1])

[1]: دشخصي تقليد لپاره، چې ما کوم حديث ددليل په توګه وړاند کړ، پردغه استدلال باندې يو څو اعتراض کړی دئ، چې ما او زما په څېر نورو مقلدينو علماؤ ته مشرکين او کافران وايي، نوموړی په خپل اعتراض کې ليکي: لومړی بايد وکتل سي، چې دغه حديث صحيح دئ که يا؟(التحقيق في جواب التقليد)، نوموړي کس ورپسې پر دغه حديث باندې دابوداود دحاشيې ټول هغه اعتراضات رانقل کړی دي، چې علامه جوزقاني رضي الله عنه پر نوموړي حديث باندې کړي دي.
ددغه اعتراض په اړه بايد وويل سي، چې کوم کس، چې دغه اعتراضات کړي دي هغه خپله هم دتقليد مرتکب ګرځېدلی دئ، بيا دا، چې دحديث درد لپاره يې ولې يوازې دخپل کتاب لپاره دجوزقاني پر نيوکو باندې بسنه کړې ده دبل لوري څخه

معاذ رضي الله عنه ،چي کله يمن ته تلی نو ديوه زور ځواکي واکمن په توګه نه بلکي ديو معلم او مفتي په توګه تللی دئ ، ځوک ،چي دا فکر کوي ددغه حديث تعلق دقضا او واکمنۍ سره دئ دافتا سره تعلق نه لري دا فکر بېخي درست نه دئ ځکه دبخاري شريف په يوه روايت کي راځي:

6237 – عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ أَتَانَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ بِالْيَمَنِ مُعَلِّمًا وَأَمِيرًا فَسَأَلْنَاهُ عَنْ رَجُلٍ تُوُفِّيَ وَتَرَكَ ابْنَتَهُ وَأُخْتَهُ فَأَعْطَى الِابْنَةَ النِّصْفَ وَالْأُخْتَ النِّصْفَ.([1])

ژباړه : اسود بن يزيد رحمة الله عليه فرمايي: موږ ته معاذ رضي الله عنه دامير او معلم په توګه راغلی نو موږ ديوه کس په اړه پوښتنه ځني وکړه ،چي وفات سوی وي او ترشايې يوه خور او يوه لور پاته وي ،چي ميراث يې څنګه وېشل کېږي؟ معاذ رضي الله عنه په جواب کي راته وويل: نيم مال يې دلور دئ او نيم مال يې دخور دئ.

يې ولي کوم ترديد نه دئ راوړی ، دوهم دا،چي دجوزقاني دنيوکو لپاره جوابونه سوي دي که ده يوازي دابن القيم رحمة الله عليه تحقيق کتلی وای لابه يې شبهات رفعه سوي وای، ابن القيم دجوزقاني داعتراضاتو جوابونه کړي دي او ويلي يې دي د معاذ رضي الله عنه کوم حديث ،چي اصحابانو رانقل کړی دئ په هغو کي ځوک متهم ، كذاب او مجروح نسته. همدا ډول ابن القيم دغه حديث دخطيب بغدادي په حواله ديوې بلي طريقې څخه هم رانقل کړی دئ او ويلي يې دي: عن عبادة بن نسي عن عبدالرحمن بن غنم عن معاذ...او بيا يې ليکلي دي: وهذا اسناد متصل ورجاله معروفون بالثقه. نوموړی عالم دپورتني تحقيق په تعقيب زياتوي: دغه حديث دامت دتلقي بالقبول په وجه هم ددې جوګه دئ ،چي په استدلال کي دي وکارول سي. اعلام الموقعين ، ج : ١ ص : ١٧٥ ، تر ، ١٧٦. نيوکه کونکی او دغه فکر کونکی مولانا محمد اسماعيل سلفي رحمة الله عليه دئ ، تحريک ازادي فکر ، ص: ١۴٠

[1]: بخاري ، کتاب الفرايض ، باب الميراث ،ج : ٢ ، ص : ٩٩٧، ح :٦٢٣٧.

www.hammadia.com

پورتني روایت ته که وکتل سي نو معاذ ﷺ دیوه مفتي په توګه خلکو ته جواب ورکړی دئ او کوم دلیل یې هم نه دی ورته بیان کړی او نه هغو ددلیل غوښتنه کړې ده او بیا دمعاذ ﷺ دغه فیصله هم قبوله سوې ده. معاذ ﷺ که څه هم په ښکاره دلیل نه دئ بیان کړی خو دمعاذ ﷺ فیصلې دقرآن او حدیث سره مطابقي وې ځکه تاسو دمعاذ ﷺ یوې بلي فتوا ته وګورئ ،چي هلته ده مبارک درسول اللهﷺ حدیث رانقل کړی دئ دده مبارک دغه فتوا په لاندي ډول ده:

عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ الدِّيْلِيِّ قَالَ كَانَ مُعَاذٌ بِالْيَمَنِ فَارْتَفَعُوا إِلَيْهِ فِي يَهُودِيٍّ مَاتَ وَتَرْكَ أَخًا مُسْلِمًا فَقَالَ مُعَاذٌ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ الْإِسْلَامَ يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ فَوَرَّثَهُ.([1])

ژباړه:ابي الاسود دیلمي ویلي دي ،چي معاذ ﷺ په یمن کي یوه مسئله دیهودي په اړه بیان کړه ،چي هغه مړ سوی و او ترشایې ورور مسلمان پاته سوی و په اړه یې داپوښتنه راپورته سوې وه ،چي دغه مسلمان دیهودي په مال کي میراث وړلای سي که یا؟ معاذ ﷺ وفرمایل: ما درسول اللهﷺ څخه اوریدلي دي ،چي اسلام زیادت کوي کمښت نه کوي نو ځکه زما څېړنه او فکر دادئ ،چي دمسلمانی

[1]: مسنداحمد ، ج : ۵ ، ص : ۲۳۰، او ۱۳٦، ح : ۲۱۰۴۵، واخرجه الحاکم رحمة الله علیه وقال صحیح الاسناد لم یخرجاه، وقال الذهبي رحمة الله علیه صحیح، مستدرک حاکم ، ج : ۴ ، ص: ۳۴۵،

په وجه بايد څوک دميراث څخه محروم نه سي، بالاخره معاذ ﷛ مسلمان ته ديهودي ورور ميراث ورکړ.([1])

په پورتني روايت کي معاذ ﷛ داسي حديث په دليل کي ووايه ،چي دميراث دموضوع سره هيڅ اړه نه لري ، داچي ده مبارک داسي حديث وايه دا دده خپل اجتهاد او څېړنه وه خو بيا هم ديمن خلکو هغه قبول کړ.

په مسند احمد او معجم طبراني کي يو بل روايت هم راځي:

21063 ... أَنَّ مُعَاذًا قَدِمَ عَلَى الْيَمَنِ فَلَقِيَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ خَوْلَانَ ... فَسَلَّمَتْ عَلَى مُعَاذٍ ... فَقَالَتْ مَنْ أَرْسَلَكَ أَيُّهَا الرَّجُلُ قَالَ لَهَا مُعَاذٌ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ الْمَرْأَةُ أَرْسَلَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنْتَ رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفَلَا تُخْبِرُنِي يَا رَسُولَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهَا مُعَاذٌ سَلِينِي عَمَّا شِئْتِ...([2])

ژباړه : کله ،چي معاذ ﷛ يمن ته راغلی نو دخولان قوم څخه يوه ښځه ورته راغله سلام يې ورته ووايه او بيا يې ځني وپوښتل : اې سړيه ! ته چا رالېږلی يې؟ معاذ ﷛ ورته وويل : زه دالله ﷻ رسول ﷺ رالېږلی يم، ښځي ورته وويل: ايا ته رسول الله ﷺ رالېږلی يې؟ ، دالله ﷻ درسول ﷺ استازی يې؟ ، اې دالله ﷻ درسول استازې؟ ته موږ ته

---

[1]: پاته دي نه وي ،چي دا دمعاذ ﷛ خپل تحقيق او فکر و که نه نو دجمهورو اصحبانو ﷡ او فقهاوو له انده مسلمان دکافر څخه ميراث نه سي وړلای ځکه رسول الله ﷺ فرمايي: لايرث المسلم من الکافر.

[2]: اورده الهيثمي في مجمع الزوائد ، ج : ۴ ، ص : ۳۰۷، ۳۰۸، باب حق الزوج علي المرء وقال رواه احمد والطبراني من رواية عبدالحميد بن بهرام عن شهر وفيها ضعف وقد وثقا.

www.hammadia.com

ددين احکام نه را ښيې معاذ رضي الله عنه ورته وويل: زما څخه د هر هغه شي په اړه پوښتنه وکړه، چې ستا خوښه وي؟.
دپورتني حديث څخه معلوميږي، چې معاذ رضي الله عنه يوازي دوالي او واکمن په توګه يمن ته نه و لېږل سوی بلکي معاذ رضي الله عنه درسول الله صلى الله عليه وسلم استازی او نماينده و، دده دنده داوه، چې الهي احکام خلکو ته ورزده کړي، همدا لامل و، چې هغې ښځې دده څخه پوښتنه وکړه او ده ورته وويل، چې ته زما څخه د هر هغه شي په اړه پوښتنه کوه، چې ستا زړه غواړي.
دپورتني حديث په اخره کي هغې ښځي دمعاذ رضي الله عنه څخه پوښتلي دي، چې پر ښځه باندي دخپل مېړه څه حقوق دي؟ معاذ رضي الله عنه داسلام داصولو مطابق جواب ورکړی دئ او دجواب په ويلو سره يې دې ته کوم آيت يا حديث ددليل په توګه نه دی ويلی، ددې څخه دا معلوميږي، چې معاذ رضي الله عنه يوازي دانتظامي چارو دسرته رسولو لپاره نه و لېږل سوی بلکي معاذ رضي الله عنه درسول الله صلى الله عليه وسلم دنماينده په توګه ديمن خلکو ته ورغلی و او دايې دنده وه، چې خلکو ته دشريعت احکام ورزده کړي او خلک دده تقليد وکړي.
بله خبره لاداده، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم دمعاذ رضي الله عنه په اړه داسي فرمايلي دي:
اعلمهم بالحلال والحرام.

ژباړه :په اصحابانو ﷺ کي ترټولو زيات په حلالو اوحرامو ښه عالم معاذ ﷺ دئ.[1]

په بل ځای کي رسول اللهﷺ دمعاذ ﷺ په اړه داسي فرمايلي دي:

انه يحشر يوم القيامة بين يدى العلماء نبذه.[2]

ژباړه : اللهﷻ به معاذ ﷺ دقيامت په ورځ داسي را وپاڅوي ،چي دعلماوو قيادت به کوي او ددوی څخه به دومره مخکي وي څومره ،چي غشي ځي ،ځکه معاذ ﷺ نه يوازي ،چي ديمن خلکو دده تقليد کاوه بلکي نورو اصحبانو ﷺ هم دده تقليد کاوه.

21052 - ... عَنْ أَبِي مُسْلِمٍ الْخَوْلَانِيِّ قَالَ أَتَيْتُ مَسْجِدَ أَهْلِ دِمَشْقَ فَإِذَا حَلْقَةٌ فِيهَا كُهُولٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وفي رواية كثير بن هشام فاذا هي ثلاثين كهلا من اصحاب رسول اللهﷺ)وَإِذَا شَابٌّ فِيهِمْ أَكْحَلُ الْعَيْنِ بَرَّاقُ الثَّنَايَا كُلَّمَا اخْتَلَفُوا فِي شَيْءٍ رَدُّوهُ إِلَى الْفَتَى فَتًى شَابٌّ قَالَ قُلْتُ لِجَلِيسٍ لِي مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ...[3]

ژباړه : ابومسلم خولاني وايي:زه ددمشق دخلکو مسجد ته ورغلم که مي کتل په دې مسجد کي يوه ډله سپين ږيري اصحابانﷺ ناست وه ، په يوه روايت کي راغلي دي ،چي دېرش تنه سپين ږيري اصحابانﷺ ناست وه ، ناڅاپه مي يو ځوان وليدئ ،چي سترګي يې توري وي غاښونه يې سپين وه ځلېدل ، کله ،چي به دا اصحابانو ﷺ په يوه مسئله

---

[1]: رواه النسائي ،والترمذي وابن ماجة باسانيد صحيحة حسنة ، وقال الترمذي: هو حديث حسن، صحيح، تهذيب الاسماء واللغات للنوويرحمه الله ، ج : ١ ، ص : ٩٩.

[2]: اخرجه احمد في مسنده عن عمرﷺ وفي رواية برثوة والرتوة والنبذة كلاهما رمية سهم. الفتح الرباني ، ج : ١ ص : ٣٥٢.

[3]: مسند احمد ، مرويات معاذ بن جبل ، ح :٢١٠٥٢، ج : ٥ ، ص : ٢٣٦

www.hammadia.com

کي اختلاف سوه نو دغه ځوان ته به یې رجوع کول ، دغه ځوان به فیصله ورکول،ما دځنګ دیوه ملګري څخه پوښتنه وکړه ،چي داڅوک دئ؟ هغه ملګري راته وویل: دا معاذ بن جبل رضي الله عنه دئ.

تاسو وګوري معاذ بن جبل رضي الله عنه داسي یو څوک و ،چي ویوې ډلي اصحابانو رضي الله عنهم دده تقلید کاوه او ده به یې اختلافي مسئلې ور فیصله کولې.

دیوه بل روایت الفاظ داسي راغلي دي:

اذا اختلفوا في شيئ اسندوه اليه وصدروا عن رايه.([1])

ژباړه : کله ،چي به ددوی ترمنځ کومه اختلافي مسئله راغلل نو دغه مسئله به یې معاذ رضي الله عنه ته سپارل او دده رایه به یې قبلول.

لنډه داچي معاذ رضي الله عنه دهغه ښو علماوو او فقهاوو له ډلي څخه دئ ،چي رسول الله صلی الله علیه وسلم خپله ورته (اعلم بالحلال والحرام) ورته ویلي دي او خپله اصحابانو رضي الله عنهم هم دده تقلید کړی دئ. کله ،چي رسول الله صلی الله علیه وسلم معاذ رضي الله عنه یمن ته ولیږی نو دقضاء څخه نیولې بیا ترپوره تعلیم ، افتاء او نور مسؤلیتونه یې ده ته حواله کړل ، رسول الله صلی الله علیه وسلم دیمن پر خلکو لازم وګڼل ،چي دده اطاعت وکړي او دیمن خلکو هم داسي وکړل دده تقلید یې وکړ، همدا دشخصي تقلید حقیقت دئ.

څلورم نظير :

په سنن ابوداود کي روایت دئ :

368 – ... عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ الْأَوْدِيِّ قَالَ قَدِمَ عَلَيْنَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ الْيَمَنَ رَسُولُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْنَا قَالَ فَسَمِعْتُ تَكْبِيرَهُ مَعَ الْفَجْرِ رَجُلٌ أَجَشُّ

[1]: مسند احمد ، مرویات معاذ بن جبل ، ج : ۵ ، ص : ۲۳۳

www.hammadia.com

الصَّوْتِ قَالَ فَأُلْقِيَتْ عَلَيْهِ مَحَبَّتِي فَمَا فَارَقْتُهُ حَتَّى دَفَنْتُهُ بِالشَّامِ مَيِّتًا ثُمَّ نَظَرْتُ إِلَى أَفْقَهِ النَّاسِ بَعْدَهُ فَأَتَيْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ فَلَزِمْتُهُ حَتَّى مَاتَ([1])

حضرت عمرو بن ميمون رحمه الله وايي: كله، چي رسول الله ﷺ معاذ رضي الله عنه يمن ته داستازي په توګه راو لېږئ نو ما دسهار په لمانځه کي دده تکبير واورېدئ، چي اوازيې ډک او دروند و نو زما مينه ورسره پيدا سوه او بيا دده مبارک دمرګ تر مهاله زه ځني جلا نه سوم تر داسي بريده، چي ما په خپل لاس باندي په شام کي دفن کړ، بيا په خلکو کي ښه عالم وليدئ نو زه ابن مسعود رضي الله عنه ته راغلم او دمرګ ترمهاله پوري ځني جلا نه سوم.

په پورتني روايت کي دحضرت ميمون رحمه الله وينا، چي زه دمعاذ رضي الله عنه سره ملګری وم تر هغه وخت پوري، چي دی ژوندی و او بيا، چي کله دی وفات سو نو ما ابن مسعود رضي الله عنه ته ځکه رجوع وکړه، چي ابن مسعود رضي الله عنه تر معاذ رضي الله عنه وروسته ښه عالم و، دده مبارک دغه وينا پردې باندي دلالت کوي، چي لومړی بايد هغه چا ته رجوع وکړل سي، چي هغه ترټولو ښه عالم وي تر هغه وروسته بيا هغه چاته رجوع وکړل سي، چي تر پاته خلکو ښه عالم وي مطلب داچي ميمون رحمه الله دمعاذ رضي الله عنه په ژوند کي ابن مسعود رضي الله عنه ته هيڅ رجوع نه کول دمسائلو زده کړه يې يوازي دمعاذ رضي الله عنه څخه کول داچي ميمون رحمه الله يوازي دمعاذ رضي الله عنه تقليد کوي او ابن مسعود رضي الله عنه ته دده په ژوند کي نه ورځي همدا دشخصي تقليد معنا ده.

[1]: ابوداود ، باب اذا اخر الامام الصلوة عن الوقت ، ج : ١ ، ص : ٦٢، ومسند احمد ، ج : ٥ ، ص : ١٣١

څو بېلابېل مثالونه

۵ : داصحابانو رضي الله عنهم په څېر ډېرو تابعینو هم تقلید کړی دئ ځینو تابعینو یو صحابي دځان لپاره مقتدا ګرځولی دئ او ځینو بیا بل صحابي دځان لپاره مقتدا ګرځولی دئ او دوی مبارکانو یې شخصي تقلید کړی دئ لکه ،چي امام شعبي رحمة الله علیه فرمایي:

من سره ان یاخذ بالوثیقة في القضاء فلیاخذ بقول عمرو رضي الله عنه ([1])

ژباړه :که څوک په دې خوشالیږي ،چي په قضا کي وثیقه واخلي نو دعمر رضي الله عنه قول دي ټینګ ونیسي.

٦ : حضرت مجاهد رحمة الله علیه فرمایي:

اذا اختلف الناس في شیئ فانظروا ما صنع عمر فخذو به.(2)

ژباړه : کله ،چي دخلکو په کومه مسئله کي اختلاف پیدا سي نو و دي ګوري ،چي عمر رضي الله عنه په دغه اړه څه کړي دي همدغسي دي وکړي.

۷ : دابراهیم نخعي په اړه اعمش رحمة الله علیه لیکي:

انه کان لایعدل بقول عمر رضي الله عنه وعبدالله رضي الله عنه اذا اجتمعا فاذااختلفاکان قول عبدالله رضي الله عنه اعجب الیه.(3)

ژباړه : ابراهیم نخعي رحمة الله علیه دحضرت عمر رضي الله عنه او عبدالله رضي الله عنه په قول عمل کاوه کله ،چي به دوی دواړه سره متفق وه خو کله ،چي به یې په منځ کي اختلاف پیښ سو نو دابراهیم نخعي رحمة الله علیه دعبدالله رضي الله عنه په قول عمل کول خوښ وه.

---

[1]: اعلام الموقعین لابن القیم، ج : ۱ ص : ۱۵

[2]: اعلام الموقعین لابن القیم، ج : ۱ ص : ۱۵

[3]: اعلام الموقعین لابن القیم، ج : ۱ ص : ۱۳، ۱۴

www.haqmadina.com

۸ : حضرت ابو تميمه رحمة الله عليه فرمايي :

قدمنا الشام فاذا الناس مجتمعون يطيفون برجل ، قال قلت من هذا ، قالوا هذا افقه من اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم هذاعمر والبكائي رضي الله عنهما.([1])

ژباړه : موږ شام ته راغلو که مو کتل خلک پر يو کس باندي شاوخوا راټول دي او پر راګرځي ، دی وايي ،چي ماديوه چا څخه پوښتنه وکړه ،چي دا کس څوک دئ؟ دوی راته وويل: دا په ژونديو اصحابانوکي ترټولو ښه فقيه دئ.

۹ : امام محمدبن جرير طبري رحمة الله عليه فرمايي :

لم يکن احد له اصحاب معروفون حرروا فتياه ومذاهبه في الفقه غير ابن مسعود رضي الله عنه وکان يترک مذهبه وقوله لقول عمر رضي الله عنه وکان لايکاد يخالفه في شيئ من مذاهبه ويرجع من قوله الي قوله وقال الشعبي کان عبدالله لايقنت ، وقال : ولوقنت عمر لقنت عبدالله.(2)

ژباړه : دابن مسعود رضي الله عنه پرته بل څوک داسي نسته ،چي دومره ډېر شاګردان دي يې وي، فتاواوي او فقهي مذاهب دي يې مدون سوي وي ،سره ددې ،چي ابن مسعود رضي الله عنه دحضرت عمر رضي الله عنه دومره تقليد کاوه ،چي خپله وينا يې دعمر رضي الله عنه دوينا په مقابل کي پرېښوول په هيڅ شي کي يې ورسره مخالفت نه کاوه، امام شعبي رحمة الله عليه فرمايي: ابن مسعود رضي الله عنه قنوت نه لوستی ، که عمر رضي الله عنه لوستلی وای نو ده هم خامخا لوستی.

پورته ،چي بيان سوه داټول دشخصي تقليد مثالونه وه البته يوه خبره ديادولو وړ ده هغه داچي تقليد دمقلد په اعتبار درجې لري ، ددغه

---

[1]: اعلام الموقعين لابن القيم، ج : ۱ ص : ۱۴

[2]: اعلام الموقعين لابن القيم، ج : ۱ ص : ۱٦

درجو په اعتبار سره کله داسي ،چي يو مقلد سره ددې ،چي دخپل امام تقليد کوي مګر بيا هم په ځينو مسائلو کي ورسره اختلاف کوي ، دې ته هم شخصي تقليد ويل کېږي لکه ځيني حنفي مشايخ ،چي دامام ابوحنيفةرحمة الله عليه په خلاف يې ځيني ځايونه فتوا ورکړې ده ،خو بياهم دوی ته دامام ابوحنيفةرحمة الله عليه مقلدين ويل کېږي، ددې خبري پوره تفصيل به انشاء الله وروسته راسي. دپورتنيو خبرو په نظر کي نيولوسره ويلای سو ،چي ابن القيمرحمة الله عليه دتقليد په وړاندي ،چي داصحابانورضي الله عنهم او تابعينو داختلافاتو کوم مثالونه ويلي په هغو سره زموږ استدلال نه اغېزمن کېږي.([1])

حاصل داچي دپورتنيو روايتونو څخه داخبره په ثبوت رسيږي ،چي داصحابانورضي الله عنهم په زمانه کي په دواړه تقليدونو يعني په شخصي او مطلق دواړو سره عمل سوی دئ ، داچي دوی مبارکانو دواړه ډوله تقليد کړی دئ نو حقيقت هم دادئ ،چي هغه کس ،چي داصل په اعتبار سره دقرآن او حديث څخه مستقيما دمسئلو استنباط نه سي کولای هغو ته دا جايزه او صحيح ده ،چي دواړه ډوله تقليد وکړي ځکه حضرت شاه والي الله محدث دهلويرحمة الله عليه ليکي:

وليس محله فيمن لايدين الا بقول النبيصلى الله عليه وسلم ولايعتقد حلالا الا ما احله الله ورسوله ولاحراما الا ما حرم الله ورسوله لکن لما يکن له علما بماقاله النبيصلى الله عليه وسلم ولابطريق

---

[1]: علامه ابن القيمرحمة الله عليه ،چي دتقليد په خلاف کوم اوږد بحث کړی دئ او زياتي نيوکي او اعتراضونه يې باندي وارد کړي دي ددغه اعتراضونه لپاره پوره تفصيل لرونکي او قناعت ورکونکي جوابونه يې دهر جز لپاره په ج: ۲ ص : ۴ تر ٦ پوري په انهارالسکن کي وګورئ ،چي داعلاء السنن مقدمه ده. همدا ډول وګورئ: الفائده الثالثة دمولانا حبيب احمد کيرانوي تاليف، ط : کراچي ، کال : ۱۴۷۸

الجمع بين المختلفات من كلامه ولابطريق الاستنباط من كلامه اتبع عالما راشدا علي انه مصيب فيما يقول ويفتي ظاهرا متبع سنة رسول الله ﷺ فان خالف مايظنه اقلع من ساعته من غير جدال ولا اصرار فهذا كيف ينكره احد مع ان الاستفتاء ولافتاء لم يزل بين المسلمين من عهد النبي ﷺ ولافرق بين ان يستفتي هذا دائما او يستفتي هذا حينا وذالک حينا بعد ان يكون مجمعا علي ماذكرناه.(1)

ژباړه : کوم څوک ،چي دتقليد په اړه بد وايي دهغه اطلاق پر هغه چا نه کيږي ،چي دالله جل جلاله اور سول الله ﷺ دويناوو پرته دبل چا قول حجت او دليل نه مني ، عقيده يې داوي ،چي فقط کوم څه ،چي الله جل جلاله او رسول ﷺ حلال کړي دي هغه حلال دي او فقط کوم څه ،چي الله جل جلاله او دهغه رسول ﷺ حرام کړي وي هغه حرام دي مګر داچي درسول الله ﷺ احاديث ورته معلوم نه وي ، نه درسول الله ﷺ دمتعارضو احاديثو په تطبيق پوهيږي ،نه درسول الله ﷺ داحاديثو څخه دمسائلو داستنباط په طريقه پوهيږي نو ځکه ديوه داسي عالم تقليد وکړي ،چي دهدايت لاره يې خپله کړې وي او په ښکاره دسنتو متبع وي نوموړی کس دي ددغه عالم اتباع او پيروي ځکه وکړي ،چي دده په آند نوموړی عالم حق ته رسيدلی وي او دده په ګومان نوموړی عالم پر هدايت او دسنت متبع وي خو کله ،چي دده دغه ګومان غلط ثابت سو نو دڅه جنګ جګړې پرته دده دتقليد څخه لاس واخلي، دداډول تقليد څخه څنګه انکار وکړل سي؟ لکه دفتوا او فتوا ورکولو سلسله ،چي درسول الله ﷺ دزماني څخه راپيل ده ، کله ،چي پوښتنه کول جايز سوه نو بيا په دې کي هيڅ فرق نسته ،چي يو کس ديوه خاص عالم څخه پوښتنه

[1]: حجة الله البالغة ، ج : ١، ص : ٥٦، ط: مكتبة سلفية لاهور، نېټه : ١۴٢٥هـ ، عقد الجيد، ص: ٣٩، ط : مجتبايي ، ډهلی ، نېټه : ١۴۴۴، هـ

کوي ،چي ورته شخصي تلقيد ويل کيږي او داچي کله ديوه عالم ، څخه پوښتنه کوي او کله بيا په بله مسئله کي دبل عالم څخه پوښتنه کوي ،چي ورته مطلق تقليد وويل سي. البته داخبره لازمي ده ،چي په پوښتل سوي عالم کي به پورته ذکر سوي شرطونه موجود وي.

شخصي تقليد ته اړتيا

اصلاً د شخصي او مطلق دواړو تقليدونو څخه په يوه باندي عمل کول جايز دي ،خو داچي الله جَلَّ جَلَالُهُ ددې وروستۍ زمانې پر علماوو باندي خپل خاص رحمت کړی دئ ، دوی ته يې داسي ذکاوت ، فکر او پوهه ورکړې ده ،چي دمعاصري زمانې بدلېدونکي حالات درک کولای سي او نظر ورباندي ورکولای سي ، دوی ديوه ځواکمن مصلحت پر بنسټ باندي داسي پرېکړه کړې ده ،چي په دواړه ډوله تقليدونو کي دي يوازي په شخصي تقليد عمل وکړل سي يعني داچي کله مقلد ديوه امام خبره عملي کوي او کله دبل امام خبره عملي ددې پرځای دي ديوه امام تقليد دي وسي.

اوس پوښتنه داده ،چي دغه ځواکمن مصلحت نو څه شي دئ؟ دپورتنۍ پوښتني په جواب کي بايد لومړۍ داخبره وسي او په ذهن کي وساتل سي ،چي خواهش پرستي هغه سخته او ناوړه ګناه ده ،چي ډېر وخت انسان تر کفره پوري رسوي، همدا لامل دئ ،چي په قرآنکريم کي په بېلابيلو ځايونو کي پر دې خبره باندي ټينګار سوی دئ ،چي انسان بايد په کلکه دخواهشت پرستۍ څخه ځان وساتي ، دقرآنکريم په ډېرو آياتونو او احاديثو کي ددې خبري تلقين ورکړل سوی دئ ،چي تاسو بايد دخواهش پرستۍ څخه ځانونه وژغورئ.

www.hammadia.com

دخواهش پرستۍ څخه يو ډول داهم ده ،چي يوڅوک بداو ګناه حرام بولي مګر دخواهش پرستۍ په وجه په دغه ګناه اوحرام کارلاس پوري کوي دا ډول خواهش پرستي که څه هم لويه ګناه ده مګر يوه ورځ نه يوه ورځ انسان پرخپله ګناه باندي پښېمانه کېږي او توبه ايستونکی جوړيږي.

دخواهشت پرستۍ دوهم ډول دادئ ،چي انسان دخواهشت پرستۍ په غلامۍ کي تر داسي بريده ورسېږي ،چي حلال حرام وبولي او حرام حلال وبولي او ددين څخه دلوبو ګين جوړ کړي ، ښکاره خبره ده ،چي دخواهشت پرستۍ دغه دوهم صورت زيات دروند او سخت تاوان لرونکی دئ. دفقه شريفي علماوو ثابته کړې ده ،چي دخلکو ديانت ورځ تربلي دټيټ والي پر لوري ځي که دمطلق تقليد اجازه ورکړل سي نوډېر خلک به په قصده او ډېر خلک به دناپوهۍ په وجه په خواهشت پرستۍ اخته سي. دمثال په ډول دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه پر مذهب دبدن څخه په وينه وتلو باندي اودس ماتيږي او دامام شافعي رحمة الله عليه پر مذهب دبدن څخه په وينه وتلو باندي اودس نه ماتيږي ، که ،چيري دمطلق تقليد اجازه ورکړل سي نو يوکس به دګرمۍ په موسم کي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه په مذهب وي په وينه سره به اودس ماتوي او نوی اودس به تازه کوي ، ديخنۍ په موسم کي به دامام شافعي رحمة الله عليه په مذهب وي په وينه سره به اودس نه ماتوي او نوی اودس به نه تازه کوي ،بې اودسه به پرلمانځه دريږي، همدا ډول دامام شافعي رحمة الله عليه مذهب دادئ ،چي که ديوچا پر ښځه باندي لاس ولګېدئ اودس يې مات دئ او دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه پر مذهب ددغه کس اودس نه دئ مات. اوس خواهشت پرست يا ناپوه انسان به دخپلي اسانۍ په وجه په دغه ځای کي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه په مذهب وي ، دامام شافعي رحمة الله عليه له نظره به

www.hammadia.com

بې اوسه پرلمانځه باندي ودرېږي ،مطلب داچي دکوم امام قول ،چي ده ته اسانه وي هغه به عملي کوي او دکوم امام قول ،چي ده ته ګران وي دهغه څخه به مخ اړوي همدا ډول به دده نفس دهغه امام ،چي دده دطبيعت سره يې قول سم دئ دهغه دقول پر صحت به شاهدي ورکوي، ددغه کار په کولو سره به نوموړی کس په غير شعوري ډول په خواهشت پرستۍ اخته سوی وي او شرعي احکام به دنفساني خواهشات تابع محض ګرځېدلي وي ، که خدای مه کړه داسي وسي نو دداسي کړني په حرمت کي دمسلمان امت څخه هيچا اختلاف نه دئ کړی ، علامه ابن تيميه رحمة الله عليه دنوموړي کار خرابي په ګوته کوي او فرمايي:

وقدنص الامام احمد وغيره ان ليس لاحد ان يعتقد الشيئ واجبا او حراما ثم يعتقده غير واجب او حراما ،ثم يعتقده غيره واجب اومحرم بمجرد هواه ،مثل ان يكون طلبالشفعه الجوار يعتقدها انها حق له ثم اذا طلبت منه شفعة الجوار اعتقدها انها ليس ثابتة او مثل من يعتقد اذاكان اخا مع جد ان الاخوه تقاسم الجد فاذا صار جدا مع اخ اعتقد ان الجد لاالقاسم الاخوة... فمثل هذا ممن يكون في اعتقاده حل الشيئ وحرمته ووجوبه وسقوطه بسبب هواه هو مذموم مجروح خارج عن العدالة وقد نص احمد وغيره علي ان هذا لايجوز.([1])

ژباړه : امام احمد او نورو داخبره څرګنده کړې ده ،چي چا ته ددې خبري اجازه نسته ،چي شی دي واجب يا حرام وبولي او بيا دي دنفسي هوا په غوښتنه هغه شی نه واجب او نه حرام وبولي، دمثال په ډول کله ،چي نوموړی کس دچا څخه دشفع غوښتنه کوي نو دی دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه مذهب اختياروي ،چي شفع دده حق دئ او که دده څخه چا دشفع

[1]: الفتاوی الکبري لابن تيميه رحمة الله عليه ، ج: ٢ ، ص : ٢٣٧ ، ط : دارالکتب الحديث مصر ،التزام مذهب والمسائل التي يذکر فيها وجهان.

غوښتنه وکړه نو دی دامام شافعي رحمة الله عليه مذهب اختياروي ،چي دشفع حق ثابت نه دئ. او ياداچي که ديو سړي ورور مړ سي او نيکه يې هم ژوندی وي نو دده دا عقيده وي يعني دهغه مذهب پيروان وي ،چي ورور د نيکه سره ميراث وړلای سي او که دی خپله نيکه وي لمسی يې مړسي نو دده دا عقيده وي يعني دهغه مذهب پيروان وي ،چي دنيکه سره ورور ميراث نه سي وړلای داسي کړنه يعني داچي دنفسي خواهشاتو په سبب ديو شي حلالوالی يا حرام والی ثابتوي او يا ديو شي دوجوب او جواز حکم کوي داسي کړنه بده ، غلطه او دعدالت څخه دباندي کړنه ده، امام احمد او داسي نورو علماوو په همدغه خبره سره تصريح کړې ده او داکاريې ناجايز ګڼلی دئ.

په بل ځای کي ليکي:

يکونون في وقت يقلدون من يفسده وفي وقت يقلدون من يصححه بحسب الغرض والهوی ومثل هذا لايجوز باتفاق الائمة.

ژباړه : داسي خلک يو وخت دداسي امام تقليد کوي ،چي نکاح فاسدوي او بل وخت بيا دداسي امام تقليد کوي ،چي نکاح صحيح کوي دخپل نفسي هوا په وجه باندي داسي کړنه دټولو امامانو په آند نه ده جايزه.

څو کرښي وروسته ليکي:

ونظيرهذا ان يعتقد الرجل ثبوت شفعه الجوار اذا کان طالبا لها وعدم ثبوتها اذا کان مشتريا فان هذا لايجوز باالاجماع وکذا من صحة ولاية الفاسق في حاله نکاحه وبني علي فساد ولايته حال طلاقه لم يجز ذالک باجماع المسلمين ،ولوقال المستفتي المعين انا لم اکن

www.hammadia.com

اعرف ذالک وانامن اليوم التزم ذالک لم يکن ذالک لان ذالک يفتح باب التلاعب بالدين وفتح الذريعة الي ان يکون التحليل والتحريم بحسب الاهواء.(1)

ژباړه : ددې مثال داسي دئ لکه يوسړی ،چي دشفع دعوه کوي نو دشفع پر ثبوت باندي عقيده لري خو کله ،چي بيا رانيونکی وي نو بيا دشفع دنه ثبوت عقيده لري، داکار دامت په اجماع سره حرام اوناروا دئ، همدا ډول کوم سړی ،چي دنکاح دقيام پر مهال دفاسق ولايت جايز بولي خو کله ،چي مغلظ طلاق څني واقع سي نوبيا دفاسق ولايت بې ځايه بولي او نکاح فاسده بولي ،داکار دامت په اجماع سره حرام اوناروادئ او که کوم مستفتي ووايي ،چي دغه نوي لاره ماته پخوا معلومه نه وه اوس معلومات راته وسو زه اوس عقيده ورته لرم داخبره هم دمنلوړ نه ده ځکه په داسي کړنه سره ددې لاره خلاصيږي ،چي په دين خلک بازۍ وکړي او ددې ذريعه جوړه سي ،چي حلال او حرام دهوا پر بنسټ باندي صورت ونيسي.

حاصل داچي دخپل نفساني خواهشاتو پر بنسټ يو شی ته کله حلال او کله حرام ويل او يا دخپل ځاني ګټي په وجه باندي کله مذهب منل او کله نه منل لوی جرم او سخته ګناه ده آن تردې ،چي هيڅوک ورته روا او جايز کار نه وايي.

که څه هم په دې اړه زيات نصوص راغلي دي او دعلماوو څرګندوني هم په دې اړه خورا زيات دي خو موږ دلته يوازي دابن تيميهؒ په ويناوو باندي بسنه وکړه ځکه کوم کسان ،چي تقليد ته جايز کار نه وايي هغه هم دابن تيميهؒ علميت او لوړ منزلت پېژني، که څه هم

---

[1]: ايضا فتاوای ابن تيميمه ، ج : ۲ ص : ۲۸۵، ۲۸٦، فيمن تزوج امراة بولاية فاسق.

ابن تيميه رحمة الله عليه خپله هم شخصي تقليد نه مني مګر دا وايي ،چي څوک دخپلو خواهشاتو په وجه کله يوه مذهب ته ځي او کله بل مذهب دا کار دټول امت په اجماع سره جايز نه دئ.
څرنګه ،چي داصحابانو رضي الله عنهم او تابعينو په زمانه کي دالله جل جلاله ويره زياته وه په هغه وخت کي مطلق تقليد جايز و ، ځکه په هغه وخت کي دا ويره نه وه ،چي خلک دي دخپلو ځاني خواهشاتو په وجه کله يو شی حلال وبولي او کله دي يې حرام وبولي يعني داچي کله دي ديوه مجتهد خبره ومني او کله دي دبل مجتهد خبره ومني ، په هغه وخت کي پر مطلق تقليد باندي هيڅ بنديز نه و کوم چا ،چي به مطلق تقليد کاوه هيچا بد نه باندي ويل ، کله ،چي ددې وروستۍ زمانې فقهاوو وليدل ،چي دخلکو ديانت پر کميدو دئ ، ورځ تربلي خلک دخپلو خواهشاتو تابع کيږي ، پر خلکو باندي خواهشات غالبه کيږي نو ځکه دغه فقهاوو ديوه انتظامي مصلحت په وجه باندي دا پريکړه وکړه ،چي شخصي تقليد دي لازم سي او مطلق تقليد دي پاته کړل سي يعني مطلق تقليد دي جايز نه سي که څه هم دغه پريکړه يوه شرعي فتوا نه ده بلکي ديوه انتظامي مصلحت پربنسټ دغه پريکړه سوې ده.
دشخصي تقليد دوجوب وجهه دصحيح مسلم شارح شيخ الاسلام علامه نووي رحمة الله عليه داسي ليکلې ده:

ووجهه انه لوجاز اتباع اى مذهب شاء لافضي الي ان يلتقط رخص المذاهب متبعا هواه ويتخير بين التحليل والتحريم والوجوب والجواز وذالک يودي الي انحلال ربقه التکليف

بخلاف العصر الاول فانه لم تكن المذاهب الوافية باحكام الحوادث مهذبة وعرفت فعلى هذا يلزمه ان يتجهد في اختيار مذهب يقلده علي التعين .([1])

ژباړه :دشخصي تقليد دوجوب وجه داده ،چي كه دديِ اجازه وركړل سي ،چي هر سړي دي دخپلي خوښي جواب سوې مسئله رااخلي په هر مذهب كي ،چي دده دطبيعت سره سم حل سوې وي په هغه دي عمل كوي نو خلك به دخپلو نفساني هواوو تابع وګرځي ، حلالوالى ، حراموالى ، جواز او وجوب اختيار به دخلكو په لاس كي سي كوم شى ،چي په هرمذهب كي اسانه و هغه به عملي كوي اوكوم شي ، چي ګران وي هغه به نه كوي ، په لومړيو وختو كي مطلق تقليد ځكه جايز و ،چي په هغه وختو كي زيات نوي مسائلي نه وي حل سوي نو بناءً په اوس وخت كي لازمي ده ،چي هرڅوك شخصي تقليد وكړي.

علامه نووي رحمة الله عليه په خپله ليكنه كي ويلي دي ،چي كه دمطلق تقليد ښكاره اجازه خلكو ته وركړل سي نو خلك به دخپل طبيعت مطابق حلال ، حلال بولي اوحرام به دخپل طبيعت مطابق حرام بولي ، دشرعي احكامو پابندي به بېخي له منځه ولاړه سي ، دلاښه روښانتيا لپاره ويلاى سو ،چي داصحابانو رضي الله عنهم دزمانې څخه تراوسه پوري په زرهاوو علماء او مجتهدين راغلي دي دهر يوه په مذهب كي داسي اسانتياوي سته ،چي دنورو په مذهبو كي بيا نه وي، همدا ډول ټول مجتهدين داسي نه دي ،چي هيڅ غلطي ځني نه وي سوې بلكي دهر يوه په مذهب كي داسي څو مسئلې سته ،چي دامت دجمهورو علماوو له نظره خلاف وي . كه دمطلق تقليد دروازه خلاصه پرېښوول سي او خلكوته اجازه

[1]: المجموع شرح المهذب ، للنووي رحمة الله عليه ، ج : ١ ص : ٩١، ط : مطبعه العاصمه قاهره ، مقدمه ، فصل في اداب المستفتي ، مسئله نمبر: ٣.

ورکړل سي نو يقينا به خلک دمجتهدينو دمذهبونو څخه دخپلي خوښي مسئلې راټولي کړي او بيابه عمل په کوي نو يقينا به هغه خبره سي کومه ،چي امام نووي رحمة الله عليه ورته اشاره کړې ده ، دمثال په ډول دامام شافعي رحمة الله عليه پرمذهب باندي شطرنج کول جايز دي ، همدا ډول عبدالله بن جعفر ته ددې خبري نسبت کېږي ،چي دده له آنده موسيقي جايزه وه.(1)

دحضرت قاسم رحمة الله عليه څخه روايت دئ ،چي دده په آند صوري تصويره جايز دي.(2)

امام اعمش رحمة الله عليه ته ددې خبري نسبت کېږي ،چي دده پر مذهب باندي په روژه کي خوله بندول دسپېدو څخه نه بلکي دلمر ختو څخه پيليږي.(3)

حضرت عطاء بن ابي رباح رحمة الله عليه فرمايي: که داختر ورځ دجمعې دورځي سره برابر سي نو په دغه ورځ باندي دماپښين لمونځ نسته او نه دجمعې لمونځ سته بلکي تر مازديګر پوري هيڅ لمونځ نسته.(4)

دداودظاهري رحمة الله عليه او ابن حزم رحمة الله عليه څخه داسي رانقل سوي دي ،چي څوک که دکومي ښځي سره نکاح کول غواړي نو دهغې ښځي کتل داسي جايز دي ،چي لوڅه وي.(1)

---

[1]: انحاف السادة المتقين، للزبيدي رحمة الله عليه ، ج : ٦ ، ص : ۴۵۸ ، ۴۵۸

[2]: نووي شرح مسلم ،ج : ٢ ص : ١٩٩، باب صورة الحيوان.

[3]: روح المعاني للالوسي ، ج : ٢ ص : ٦٧، سورة بقرة الاية ١٨٧ ، دعلامه الوسي رحمة الله عليه څخه داسي جمله رانقل سوې ده ،چي ډېره دلچسپه ده: خالف الاعمش ولايتبعه الا الاعمي.

[4]: تهذيب الاسماء واللغات للنووي رحمة الله عليه ، ج : ١ ، ص : ٣٣۴.

www.hammadia.com

ابن سحنون رحمه الله او څه نورو علماوو ته ددې خبري نسبت کېږي ،چي ددوی له آنده دښځي سره په دبره کي وطي کول جايزدي.([2])
حاصل دا چي که هر چا ته اجازه ورکړل سي ،چي مطلق تقليد وکړي نو ډېر خلک به داسي وي ،چي دخپل نفس دپيروی په وجه به هر هغه مسئله ،چي يې خوښه سي په هغه به عمل کوي بلکي دټولو مذهبونو څخه به اسانه ، اسانه مسئلې راټولي سي يو نوی دين او مذهب به ځني جوړ سي او ددغه مذهب او دين بنسټ ايښودونکي به نفس او شيطان وي، ددين څخه به دلوبو يو شی جوړ سي داسي کړنه دهيڅ مذهب په رڼا کي جايزه نه ده لکه ،چي حضرت معمر رحمه الله فرمايي:
لو ان رجلا اخذ بقول اهل المدينة في استماع الغناء واتيان النساء في ادبارهن ، وبقول اهل مكة في المتعة والصرف وبقول اهل الكوفة في المسكر شر عباد الله.([3])
ژباړه : که يو څوک دموسيقۍ داورېدلو او دښځو سره دلواطت اړونده دمديني دخلکو څه خبري ومني، دمتعي اوصرف اړونده دمکې دخلکو څه خبري ومني ، دمنشياتو اړونده دکوفې دخلکو څه خبري ومني نو دغه کس به دا الله جل جلاله دشريرو بندګانو څخه وي.
همدا وجه ده ،چي وروستيو فقهاوو شخصي تقليد لازمي ګرځولی دئ څو خلکو ددې لاره پيدا نه سي ،چي حلال او حرام دخپلو طبيعتونو سره برابر وټاکي.

---

[1]: تحفة الاحوذي للمباركپوري، ج : ٢ ، ص : ١٧٠، فتح الملهم ، ج : ٣ ص : ٤٧٦.
[2]: تلخيص الحبير للحافظ ابن حجر رحمه الله، ج : ٣ ، ص: ١٨٦، ١٨٧.
[3]: تلخيص الحبير للحافظ ابن حجر رحمه الله، ج : ٣ ، ص: ١٨٧، كتاب النكاح، نمبر ١٥٤٢، عقد الجيدو ص: ٦٢.

علامه عبدالرؤف مناري رحمة الله عليه په دې اړه خورا تفصيلي بحث کړی دئ نوموړی عالم ددغه مسئلې اړونده ابن الهمام رحمة الله عليه قول رانقل کړی دئ اوليکلي يې دي:

والغالب ان مثل هذا التزامات لكف الناس عن تتبع الرخص ([1])

ژباړه: غالبه داده، چي دغه التزامات له دې امله دي، چي خلک دنفسي غوښتنو پر بنسټ داسانيو دلټولو څخه منع کړل سي.

علامه ابواسحاق شاطبي رحمة الله عليه په خپل کتاب الموافقات کي په دې اړه تفصيل واره بحث کړی دئ اوويلي يې دي:

دبېلابېلو مذاهبو څخه اسانه شيان راجمع کول او بيا عمل په کول سخت ناروا دئ.

نوموړي عالم پر دغه موضوع باندي خورا زيات دلايل ويلي دي په لړ کي يې دمالکي مذهب ديوه مشهور عالم مازري رحمة الله عليه پېښه رانقل کړې ده، چي دده مبارک څخه پر يوه غير مشهور قول باندي دفتوا غوښتنه وسوه ده نه ومنل او په جواب کي يې وويل:

ولست ممن يحمل الناس علي غير المعروف المشهور من مذهب مالك رحمة الله عليه واصحابه لان الورع قل، بل كاد يعدم والتحفظ علي الديانات كذالک وكثرت الشهوات وكثر من يدعي العلم ويتجاسر علي الفتوي فيه فلو فتح لهم باب في مخالفت المذهب لاتسع الخرق علي الراقع، وهتكوا حجاب هيبة المذهب وهذا من المفسدات التي لاخفاء بها.([2])

ژباړه: زه دهغو خلکو څخه نه يم، چي خلک دې ته اماده کړم، چي دامام مالک رحمة الله عليه او دده دملګرو په غير مشهورو اقوالو باندي عمل وکړي ځکه اوس خلک په تقوا کي کم راغلي دي بلکي تقوا بېخي له منځه

---

[1]: فيض القدير ، شرح جامع الصغير .للمناوي رحمة الله عليه، ج : ١ ص : ٢١١

[2]: الموافقات للشاطبي ، ج : ۴ ، ص : ١۴٦، كتاب الاجتهاد

www.hammadia.com

تللې ده ، ددينداری دساتني احساس کم سوی دئ ، دخلکو نفساني خواهشات زيات سوي دي ،دعلم دعوه کونکي زيات سوي دي ،په معاملاتوکي په فتوا ورکول کي تېز او دلاوره دي، له همدې امله که دمالکي مذهب څخه دمخالفت دروازه خلاصه سي نو داصلاح تر هځي به فساد ډېر سي ، دمذهب دويري (دبدبې) ،چي کومه پرده غوړېدلې ده هغه به څيري سي ، دايو داسي فساد دئ ،چي دخلکو څخه هيڅ پټ نه دئ او نه څوک ځني منکر کېدای سي.

علامه شاطبي رحمة الله عليه زياتوي:

فانظر كيف لم يستجز وهو المتفق علي امامته الفتوي بغير مشهور المذهب ، ولابغير مايعرف منه بناء علي قاعدة مصلحية ضرورية ، اذ قل الورع والديانة من كثير ممن ينتصب لبث العلم والفتوي ،كما تقدم تمثيله فلو فتح لهم هذا الباب لانحلت عري المذهب بل جميع المذاهب.([1])

ژباړه : تاسووګورئ ! علامه مازري رحمة الله عليه څنګه دمالکي مذهب په غيرمشهورو اقوالو باندي فتوا غلطه وبلل، دده مبارک دغه وينا دمصلحت اوضرورت دقاعدې پر بنسټ بنا ده ځکه دډېرو هغو خلکو څخه تقوا او ديانت کم سوی دئ ،چي دعلم او فتوا په نشر اوخپراوي کي بوخت دي ، لکه مخکي ،چي يې مثالونه تېر سوه ، که دوی ته دمالکي مذهب دباندي اجازه ورکړل سي نو نه يوازي مالکي مذهب بلکي ټول مذهبونه به له منځه ولاړسي.

ابن خلدون رحمة الله عليه دشخصي تقليد دسببونو په اړه داسي ليکلي دي:

---

[1]: : الموافقات للشاطبي ، ج : ۴ ، ص : ۱۴۶، ۱۴۷، کتاب الاجتهاد ، الطرف الاول ، مسئله : ۳ ، فصل : ۵

ووقف التقليد في الامصارعند هؤلاء الاربعة ودرس المقلدون لمن سواهم وسد الناس باب الخلاف وطرقه لما كثر تشعب الاصطلاحات في العلوم ولما عاق عن الوصول الي رتبة الاجتهاد ولماخشي من اسناد ذالک الي غير اهله ومن لايوثق برايه ولابدينه فصرحوا بالعجز والاعواذ وردوا الناس الي تقليد هؤلاء كل من اختص به من المقلدين وخطروا ان يتداول تقليدهم لما فيه من التلاعب .([1])

ژباړه: په ټولوښارونو کي دڅلورو امامانو تقليد حصرکړل سوی دئ دنوروامامانو تقليدله منځه تللی دئ ، خلکو دڅلورو امامانو سره داختلافاتودروازه بنده کړې ده يو لامل يې دادئ ،چي دعلومو اصطلاحات په لاس راوړل خورا پيچل سوي دي او داجتهاد تر بريده رسېدل ګران کار جوړ سوی دئ، بل لامل يې دادئ ،چي که داجتهاد لاره خلاصه سي نو دنااهله خلکو په لاس به اجتهاد ورسي ، که داسي وسي نو داسي خلک به داجتهاد څخه ګټه پورته کړي ،چي دهغوی رايه او نظر داعتماد وړ نه وي همدا لامل و ،چي علماوو داجتهاد څخه عجز اعلان کړ، او خلک يې دڅلورو امامانو شخصي تقليد ته را وبلل او دا يې هم خلکو ته وښوول ،چي دوی دي مذهبونه بدلول او رابدلول نه کوي يعني داچي کله يو مذهب انتخابوي او کله دي بل مذهب انتخابوي داسي دي نه کوي ځکه که داسي کړنه جايز سي نو په دين به دبازيو کولو سبب جوړ سي ، حاصل داچي داصحابانو رضي الله عنهم په زمانه کي شفافيت او صفوف زيات و په هغه وخت کي مطلق تقليد کېدئ ځکه ددوی سره درسول الله صلی الله علیه وآله وسلم دملګرتيا فيوضات وه او ددوی نفسونه بېخي مغلوب وه په ځانګړي ډول په شرعي احکامو کي پر دوی باندي

[1]: مقدمة ابن خلدون رحمة الله عليه ، ص: ۴۴۸، ط : مكتبة تجاريه كبر مصر، كتاب : ۱ ، باب : ۹، فصل : ۷.

بېخي ددې وېره نه وه ،چې دوی دي دخواهشاتو پیروي وکړي ، همداوجه وه ،چې په هغه وخت کي شخصي او مطلق دواړه تقلیدونه جایز وه ځکه په هغه کي دنفسي خواهشاتو دپیروۍ وېره نه وه ، وروسته ،چې دغه وېره پیداسوه نو تقلید یوازي په شخصي تقلید کي منحصر سو.

حقیقت دادئ ،چې که داسي نه وای سوي یعني یوازي دشخصي تقلید دلزوم پرېکړه نه وای سوې نو شرعي احکام به پر بې ساري ډولو باندي څرګند سوی وای په دین کي به داسي تفرق رامنځته سوی وای ،چې حل به یې بیا ناشونی وای.

حضرت شاه ولي الله رحمة الله علیه لیکي:

واعلم ان الناس كانوا في المائة الاولي والثانية غير مجتمعين علي التقليد لمذهب واحد بعينه وبعد المائتين ظهر فيهم المتذهب للمجتهدين باعيانهم وقل من كان لايعتمد علي مذهب بعينه وكان هذا هو الواجب في ذالک الزمان .([1])

ژباړه : پوه سئ! په لومړۍ اودوهمه پېړۍ کي خلک پر یوه مذهب باندي راغونډ نه وه تر دوو پېړیو وروسته دټاکلي مجتهد دتقلید رواج پیل سو تر داسي بریده ،چې ډېرکم خلک داسي پیدا کېدل ،چې دیوه مذهب تقلید به یې نه کاوه.

ځینو خلکوته داسوال پیداکېږي ،چې کوم شی داصحابانو رضي الله عنهم په زمانه کي لازمي نه و اوس نوولي لازمي سي په دې اړه ده مبارک قناعت بخشه جواب ویلی دئ اوفرمایلي یې دي:

---

[1]: الانصاف في بیان سبب الاختلاف ، ص : ۵۷ تر ۵۹، باب : ۴ ، ط: مجتبائي ، کال : ۱۹۳۵، اردو ترجمه والا.

قلت الجواب الاصلي هو ان يكون في الامة من يعرف الاحكام الفرعية من ادلتها التفصيلية ، اجمع علي ذالک اهل الحق ومقدمة الواجب واجبة ، فاذا كان للواجب طرق متعددة وجب تحصيل طريق من تلک الطرق من غير تعين ،واذا تعين له طريق واحد وجب ذالک الطريق بخصوصه ... وكان السلف لايكتبون الحديث ثم صار يومنا هذا كتابة الحديث واجبة لان رواية الحديث لاسبيل لها اليوم الامعرفة هذه الكتاب وكان السلف لايشتغلون بالنحو واللغة وكان لساهم عربيا لايحتاجون الي هذه الفنون ثم صاريومناهذا معرفة اللغة العربية واجبة لبعد العهد عن العرب الاول وشواهد ما نحن فيه كثيرة جدا وعلي هذا ينبغي ان يقاس وجوب التقليد لامام بعينه فانه قد يكون واجبا وقد لايكون واجبا.

ژباړه: ددغه پوښتني په جواب کي وايم ،چي په حقيقت کي خو بايدپه امت کي داسي وي ،چي شرعي احکام ددلايلو سره په تفصيلي ډول پيژني څو خلک مسائلي ځني زده کړي اوبيا عمل په وکړي ، پردې خبره باندي دټول امت اجماع ده البته دواجب لپاره مقدمه هم واجب دي يعني داچي که دواجب دادا لپاره ډيري لاري وي نو ديوې لاري په انتخاب سره دواجب غوښتنه پوره کيږي او که دواجب ادا لپاره يوه لاره وي نو دهمدې لاري لاسته راوړل هم واجب دي دمثال په ډول زموږ اسلافو احاديث نه ليکل خو زموږ په زمانه کي داحاديثو ليکل واجب دي ځکه ددې پرته بله لاره نه پاته او نه دروايت لپاره بل مرجع کيداى سي همداډول زموږ اسلاف په صرف ، نحو او دلغتو په علوموبوخت نه وه ځکه عربي ژبه دهغو مورنۍ ژبه وه ، دوى صرف ، نحو او داسي نورو علومو ته اړتيا نه درلوده مګراوس دعربي ژبي زده کړه واجب ګرځيدلې ده مګر موږ داسي نه يو ځکه موږ دعربو څخه ډېر ليري يو حتما پورتنيو فنونو ته اړتيا لرو.

ددې څخه دا معلومه سوه ،چي دزمانې تغير او بدلون په وجوباتو کي هم بدلون راوستای یعني داچي يو شی په يوه زمانه کي واجب نه وي وروسته بيا واجب سي لکه پورته ،چي يې مثالونه ذکر سول ددغه جملې څخه شخصي تقليد هم دئ ،چي په تېره زمانه کي واجب نه و او اوس واجب ګرځېدلی دئ

شاه ولي الله رحمة الله عليه ليکي:

فاذا كان انسان جاهل في بلاد الهند وماوراء النهر وليس هناک عالم شافعي ولامالكي ولاحنبلي ولا كتاب من كتب هذه المذاهب وجب عليه ان يقلد لمذهب ابي حنيفة رحمة الله عليه ويحرم عليه ان يخرج من مذهبه لانه حينئذ يخلع من عنقه ربقه الشريعة ويبقي سدى مهملا، بخلاف ما اذا كان في الحرمين.([1])

ژباړه : ک،چيري کوم ناپوه کس په هندوستان او يا ماوراء النهر کي وي او هلته نه شافعي ، نه مالکي او نه حنبلي عالم وي ، نه ددغه مذهبونو څخه کوم کتاب وي پر نوموړي کس باندي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه تقليد واجب دئ ، همدا ډول دده مبارک دمذهب څخه وتل ورته حرام دي ځکه په دغه حالت کي نوموړی کس دشريعت دپابندۍ څخه بېخي ازادېږي او که په حرم شريف کي و بيا نو هر مذهب ،چي يې خوښ وي هغه انتخابولای سي.

ددې وروستۍ زمانې علماوو ،چي دشخصي تقليد په مټ دکومو لويو ګناهونو مخه نيولې ده شاه ولي الله رحمة الله عليه اشاره ورته کړې ده او ليکلي يې دي:

[1]: الانصاف ، ص : ٦٩ تر ٧١ .

وبالجملة فالمتذهب للمجتهدين سر الهمه الله تعالي العلماء وجمعهم عليه من حيث يشعرون او لايشعرون.([1])

ژباړه : خلاصه دا چي مذهب انتخابول داسي يو پټ سر دئ ،چي الله جل جلاله دعلماوو په زړونو کي واچوئ او دوی يې په شعوري او غيرشعوري توګه باندي متفق کړل.

په بل ځای کي شاه ولي الله رحمة الله عليه ليکي :

ان هذه المذاهب الاربعة المدونة المحررة قد اجتمعت الامة او من يعتد به منها علي جواز تقليدها الي يومنا هذا وفي ذالک من المصالح ما لايخفي لاسيما في هذه الايام التي قصرت فيها الهمم جدا واشربت النفوس الهوي واعجب کل ذي راي برايه.([2])

ژباړه : بېشکه دغه څلورمذهبونه ،چي تدوين سوي دي او په ليکلي ډول پاته دي ، ددغه مذهبونود تقليد پرجواز باندي دټول امت اجماع ده، په دغه کار کي ،چي کومي ځانګړتيا وي سته بېخي ښکاره دي په ځانګړې توګه زموږ په زمانه کي ،چي همتونه ټيټ سوي دي او خواهشت پرستۍ دخلکو په رګونو باندي ننوتلي دي کوم کسان ،چي نظر لري هغه هر يو پر خپل نظر باندي پرېکړه کوي.

دشخصي تقليد دلزوم يو څرګند مثال

حضرت شاه ولي الله رحمة الله عليه فرمايلي دي:

په لومړيو پېړيو کي خلک ديوه ټاکلي مجتهد پر تقليد باندي راجمع نه وه وروسته بيا دشخصي تقليد پر کولو باندي متفق سوه او شخصي

[1]: الانصاف ، ص : ٦۴

[2]: حجة الله البالغة ، ج : ١ ص : ۵۴. باب حکاية اهل الناس قبل المائة الرابعة وبعدها.

تقليد واجب وګرځېدئ ، يو ښکاره مثال يې دحضرت عثمانﷺ په زمانه کې دقرآن راجمع کېدل دي، دابن جريرﷺ او نوروشهور نظرونو مطابق حضرت عثمانﷺ داوو حروفو څخه شپږ حروف له منځه يو وړل يوازي دقريشو حرف يې پرېښودئ نور ټول حروف يې وسوځل ، تاسو وګورئ درسالت په زمانه کي ، حضرت ابوبکرﷺ دخلافت په زمانه کي اودحضرت عمرﷺ په خلافت کي دپورتني کار اجازه نه وه بلکي داوو قرئتونو څخه ،چي به هر چا غوښتي هغه به يې لوستلای سوای خو کله ،چي حضرت عثمانﷺ پوه سو ،چي که دغه اختلاف پاته سي نو ددغه اختلاف څخه به فتنه جوړه سي نوځکه يې ددې اقدام وکړ او هغه شپږ حروف يې له منځه يووړل او يو دقريشو حرف يې پرېښودئ او پرهمدې حرف باندي يې تلاوت لازم وګرځاوه.

حافظ ابن جرير طبريﷺ دپورتنی خبري لامل داسي بيانوي:

فکذالک الامة امرت بحفظ القرآن وقرائته وخيرت في قرائته بای الاحرف السبعة شاءت قرئت ، لعله من العلل اوجبت عليها الثبات علي حرف واحد قرائته بحرف واحد ، ورفض القرائت بالاحرف الستة الباقية.([1])

ژباړه : همدا ډول ټول امت ته امر کړل سوی و څو دقرآن حفظ وکړي او تلاوت يې وکړي خوپه دې لاره کي اختيار ورکړل سوی و ،چي داوو حروفو څخه يې هر حرف خوښ وي پر هم هغه طريقه دي يې وايي خو دځينو لاملونو په وجه پر امت باندي لازمه کړل سوه څو پريوه حرف باندي تلاوت وکړي او پاته شپږ حروف پريږدي.

---

[1]: تفسير ابن جرير طبريﷺ ج : ١ ص : ١٩

داسي پوښتنه حتما پيدا کېږي ،چي درسول اللهﷺ په زمانه کي اوه واړه حرفونه ويل جايز وه وروسته ناجايز سوه يوازي يوه طريقه جايز سوه نو کوم شی ،چي درسول اللهﷺ په زمانه کي جايز و هغه شی نو ولي وروسته ناجايز وګرځېدئ؟

ددغه سوال په جواب کي ابن جرير طبري رحمة الله عليه ليکي:

امت په لومړيو کي داوو واړو حروفو اجازه ورکړل سوې وه ،چي تلاوت باندي وکړي خو دغه کار پردوی باندي واجب يا فرض نه و، وروسته امت په دې کي مصلحت وليدئ ،چي يوازي يوه حرف پاته او نور له منځه ولاړ سي نو همداسي يې وکړل هغه يو حرف يې پرېښودئ او نور يې له منځه يو وړل.

ابن جرير طبري رحمة الله عليه زياتوي:

كان الواجب عليهم من الفعل مافعلوا اذاكان الذي فعلوا من ذالک كان هو النظر للاسلام واهله فكان القيام بفعل الواجب عليهم بهم اولي من فعل مالو فعلوه كانوا الي الجناية الي الاسلام واهله اقرب منهم الي السلامة من ذالک.([1])

ژباړه :کوم کار ،چي ددوی مبارکانو دنده وه هغه کار دوی ترسره کړ،کوم کار،چي دوی ترسره کړی دئ يعني داوو حروفو څخه يې يو پرې ايښی دئ او نور يې له منځه وړي ددوی مبارکانو دغه کار داسلام او مسلمانانو لپاره زيات ګټمن دئ تر هغه ،چي دا کار يې نه وای ترسره کړی دهغه فتنه به داسلام او مسلمانانو لپاره زياته وای.

پورته بحث ،چي ذکر سو دا دابن جرير رحمة الله عليه دنظر سره برابر و خو ددې نظر پرته دحضرت عثمان رضي الله عنه دکړني ،چي داوو حرفونو څخه يې يو

[1]: تفسير ابن جرير ، ج : ۱ ، ص : ۲۲ ، مقدمة.

پرېښودئ په اړه بل نظر هم سته ،چې امام مالک رحمة الله عليه ، علامه ابن قتيبه رحمة الله عليه ، ابوالفضل الرازي رحمة الله عليه ، علامه ابن الجزري رحمة الله عليه او داسي نورو لوړو علماوو غوره کړی دئ. دغه علماء وايي ،چې حضرت عثمان رضي الله عنه نور شپږ حروف لمنځه نه دي وړي بلکي هغه حروف اوس هم په تواتر سره سته ، لوستل کېږي او محفوظ دي دحضرت عثمان رضي الله عنه يوازنی کار داو ،چې يو دقرآنکريم اړونده ده يو ټاکلی رسم الخط وټاکی.(1)

دغه دوهم نظر ته زياتو علماوو رجحان ورکړی دئ په هر صورت که دغه نظر ومنل سي نو داهم دشخصي تقليد لپاره يو ښه مثال دئ ځکه ،چې دحضرت عثمان رضي الله عنه تر دغه کار وړاندي قرآنکريم په ډول ، ډول رسم الخطونو باندي ليکل کېدئ او ترتيب يې هم بېل ،بېل و ده مبارک دخاص مصحلت پر بنسټ دټولو رسم الخطونو څخه يو خاص رسم الخط وټاکی ، خاص ترتيب يې ورکړ، دنورو رسم الخطونو جواز يې له منځه يو وړئ او وې سوځل ، يوازي ټاکلی رسم الخط يې پرېښووئ.(2)

په هر صورت کي که حضرت عثمان رضي الله عنه نور حروف لمنځه وړي وي يو يې پرې ايښي وي ، که يې خاص رسم الخط ټاکلی وي په دواړو صورتو کي دتقليد لپاره مثال دئ او دا حال په کټ مټ ډول مخته راغلی دئ ځکه داصحابانو رضي الله عنهم اوتابعينو په زمانه کي شخصي تقليد واجب نه و ، وروسته علماوو ديوه خاص مصلحت پربنسټ باندي شخصي تقليد

1: ددغه نظر دپوره تفصيل لپاره وګورئ : غرائب للنيشاپوري رحمة الله عليه بهامش ابن جرير، ج :١ ص :٢١ ، فتح الباري ، ج :٩ ، ص :٢٥، ٢٦. ط : بهيه

2: ددغه موضوع دپوره تحقيق لپاره دي دشيخ الاسلام محمد تقي صاحب علوم القران کتاب وکتل سي.

لازم وګرځاوه همدا وجه ده ،چي دغه کار ته بدعت نه ويل کېږي ځکه دحضرت عثمان رضي الله عنه پورتنی کړنه دتقليد دجواز لپاره ښه دليل دئ.
که ،چيري امت ته ديوې ځانګړي موخي لپاره څو لاري ورکړل سوي وي نو دوی دهغو لارو څخه يوه لاره وټاکي دخپلي زمانې داصلاحاتو په نظر کي نيولو سره او دفساد دله منځه وړلو لپاره دا کار کولای سي ،چي يوه لاره وټاکي او نوري پريږدي، دشخصي تقليد اړونده په دې لړ کي نور څه نه دي سوي.

دڅلور مذهبونو تخصيص

کله ،چي دشخصي تقليد حقيقت او اړتيا څرګنده سوه نو يو بل سوال پيدا کېږي هغه دا چي شخصي تقليد لازم سوه نو بيا ولي دڅلورو خاصو امامانو تخصيص وسو؟ ،چي خامخا به ددغه څلورو مذهبونو تقليد کېږي دبل مذهب تقليد جايز نه دئ حال دا چي نور وتلي علماء هم سته لکه سفيان ثوري رحمة الله عليه ، امام اوزاعي رحمة الله عليه ، عبدالله بن مبارک رحمة الله عليه ، اسحاق بن راهوية رحمة الله عليه ، امام بخاري رحمة الله عليه ، ابن ابي ليلي رحمة الله عليه ، ابن شبرمة رحمة الله عليه ، حسن بن صالح رحمة الله عليه او داسي نور ډېر علماء او مجتهدين وه دهغو تقليد ولي نه کېږي ،چي ددغه څلورو خاصو امامانو تقليد کېږي؟ ددغه پوښتني جواب دادئ ،چي دپورتنيو علماوو ،چي نومونه يې دځينو وليکل سوه او دځينو نومونه، نه دي ليکل سوي دنه تقليد لامل يې مجبوريت دئ ځکه ددوی مبارکانو مذهبونه په مدون او ليکلي ډول نه دي ساتل سوي ، که ددوی مذهبونه په مدون شکل باندي پاته وای نو يقيني خبره ده ،چي ددوی تقليد به هم داسي کيدای لکه ددغه څلور مذهبونو تقليد ،چي کېږي ، وجه يې هم

داده ،چي ددغه علماوو نه کتابونه په مدون شکل پاته دي او نه يې دمذهب علماء سته نو ځکه ددوی دتقليد لپاره هيڅ لاره نه ده پاته.

مشهور محدث علامه عبدالرؤف مناري رحمة الله عليه دامام ذهبي رحمة الله عليه څخه داسي نقل کړی دئ:

ويجب علينا ان نعتقد ان الائمة الاربعة والسفيانين والاوزاعي وداود الظاهري واسحاق بن راهوية وسائر الائمة علي هدى ...وعلي غير المجتهد ان يقلدمذهبا معينا...لكن لايجوز تقليد الصحابة وكذا التابعين كما قاله امام الحرمين من كل من لم يدون مذهبه فيمتنع تقليده غير الاربعة في القضاء والافتاء لان المذاهب الاربعة انتشرت وتحررت حتي ظهر تقييد مطلقها وتخصيص عامها بخلاف غيرهم لانقراض اتباعهم وقد نقل الامام الرازي رحمة الله عليه اجماع المحققين علي منع العوام من تقليد اعيان الصحابة واكابرهم.([1])

ژباړه : پر موږ باندي لازمه ده ،چي داسي عقيده ولرو ،چي څلور ګوني امامان ، سفيان ثوري ، سفيان بن عينه ، امام اوزاعي ، داود ظاهري اسحاق بن راهوية او نور ټول امامان پر هدايت باندي دي ...کوم کس ،چي خپله مجتهد نه وي پر هغه کس باندي واجبه ده ،چي ديوه خاص امام تقليد وکړي ...البته دحرمينو دامام په آند دهغه اصحابانو ، تابعينو او امامانو ،چي مذهب يې مدون نه وي تقليد يې نه دئ جايز ، دڅلورو امامانو ماسوا دبل چا پر قول باندي په قضا او افتاء کي پرېکړه کول جايز نه دي ځکه څلور ګوني مذاهب خپاره سوي ، ليکل سوي دي ، دعامو الفاظو تخصيصات او دمطلق الفاظ قيود يې څرګند سوي دي او دنورو مذهبونو پيروان له منځه تللي دي ، امام رازي رحمة الله عليه پر دې

[1]: فيض القدير ، شرح الجامع الصغير للمناوي رحمة الله عليه ج : ۱، ص : ۲۱۰، حديث اختلاف امتي رحمة

خبره باندي دامت اجماع رانقل کړې ده ،چي عوام خلک دي داصحابانو او نورومخورو اکابرينو دتقليد څخه منع سي.

پورتني خبره علامه نوويرحمه الله داسي رانقل کړې ده:

وليس له المتذهب بمذهب احد من ائمة الصحابةرضي الله عنهم وغيرهم من الاولين وان كانوا اعلم واعلي درجة من بعدهم لانهم لم يتفرغوا لتدوين العلم وضبط اصوله وفروعه فليس لاحد منهم مذهب مهذب محرر مقرر وانما قام بذالک من جاء بعدهم من الائمة الناحلين لمذاهب الصحابة والتابعين القائمين بتمهيد احكام الوقائع قبل وقوعها الناهضين بايضاح اصولها وفروعها كمالکرحمه الله وابي حنيفةرحمه الله([1])

ژباړه : اصحابانرضي الله عنهم او دلومړۍ پېړۍ وتلي او مخور علماء که څه هم دعلم او مرتبې له اړخه تر وروستيو علماوو لوړ دي مګر دوی ته ددې زمنه نه ده برابره سوې ،چي دوی دي خپل علم تدوين کړي ، داصولو او فروعو مسائلي دي ضبط کړي همدا لامل دئ ،چي هيچا ته ددې اجازه نسته ،چي په دوی کي دي ديوه تقليد وکړي ځکه په دوی کي يو هم داسي کس نه دئ پيدا سوی ،چي ليکلی او ټاکلی مذهب دي ولري پر همدې بنسټ باندي دفقه شريفي تدوين وروستيو علماوو ته پاته سوی دئ داسي امامان ،چي داصحابانورضي الله عنهم او تابعينو مذاهب يې دګل،چين په څېر راټول کړل او داسي مسائل او احکام يې وضع کړل ،چي لاپېښ سوي نه وه ، دوی مبارکانو خپل مذاهب ، اصول او فروع څرګند او تدوين کړل لکه امام مالکرحمه الله او امام ابوحنيفةرحمه الله.

که څه هم پردې موضوع باندي دډېرو علماوو اقوال سته مګر موږ دلته يوازي دلنډوالي او اختصار په وجه ددوو علماوو ويناوي رانقلوو ځکه دغه علماء دعلم او ديانت په اعتبار سره تر نورو لوړ مقام لري

[1]: المجموع شرح المذهب للنوويرحمه الله ج : ١ ص : ٩١ ، فصل في اداب المستفتي.

نوموړي دوه علماءيو ابن تيميهؒ دئ او بل شاه ولي الله محدث دهلويؒ دئ.

علامه ابن تيميةؒ په خپله فتاوا کي ليکي:

وليس في الكتب والسنة فرق في الائمة المجتهدين بين شخص وشخص فمالک والليث بن سعد والاوزاعي والثوري هؤلاء ائمة في زمانهم وتقليد كل منهم كتقليد الاخر لايقول مسلم انه يجوز تقليد هذا دون هذا ولكن من منع من تقليد احد هؤلاء في زماننا فانما يمنعه لاحد شيئين احدهما اعتقاده انه لم يبق من يعرف مذاهبهم وتقليد الميت فيه خلاف مشهور فمن منعه قال هؤلاء موتى ومن سوغه قال لابد ان يكون في الاحياء من يعرف قول الميت الثاني ان يقول الاجماع اليوم قد انعقد علي خلاف هذا القول ... واما اذا كان القول الذي يقول به هؤلاء الائمة او غيرهم قد قال به بعض علماء الباقية مذاهبهم فلاريب انه قوله مؤيد بموافقة هؤلاء ويعتضد به.([1])

ژباړه: دقرآن او حديث په اعتبار سره دمجتهدينو او امامانو ترمنځ کوم توپير نسته. امام مالکؒ، سفيان الثوريؒ اوزاعيؒ ليث بن سعدؒ دغه ټول دخپلي زماني امامان وه داسي يې تقليد کېږي لکه دنورو، چي تقليد کېږي هيڅ مسلمان داسي نه سي ويلای، چي په دغه امامانو کي ديوه امام تقليد جايز نه دئ او دبل امام تقليد جايز دئ البته دکوموامامانو تقليد، چي منعه کړل سوی دئ ددوو وجوهاتو له امله سوی دئ:

لومړی دا چي، چي دهغو امامانو پيروان پاته سوي نه دي، داسي څوک نسته، چي دهغو امامانو دمذهبونو په اړه دي ورته پوره معلومات وي، اودوفات سوي په تقليد کي دعلماوو خپل منځی اختلاف خورا

---

[1]: الفتاوى الكبري لابن تيميةؒ، ج: ٢ ص: ٤٤٦، فيمن صلي خلف الصف منفردا.

مشهور دئ ، ځوک دوفات سوي امام تقليد جايز نه بولي او ځوک ،چي يې جايز بولي هغه وايي حتما به په ژوندو کي داسي ځوک وي ،چي دوفات سوي عالم په اقوالو پوره علم لري. داچي دچا دمذهب په اړه پوره معلومات نه وي نو دداسي چا نو څنګه تقليد وسي، دکومو امامانو مذهبونو ته ،چي زياته توجه سوې ده که څه هم دغه امامان وفات سوي دي يعني ژوندي نه دي خو تر دوی وروسته علماء يې دمذهب په اړه پوه او ژور معلومات لري او پيروان يې هم پاته دي له همدې امله ددوی تقليد لازمي دئ.

دوهمه وجه دهغو علماوو دمذهبونو دنه پاتېدو داده ،چي دامت اجماع ددوی دقول خلاف واقع سوي ده .کومه خبره ،چي دهغه علماوو څخه پاته وي ،چي ددې مجتهدينو دقول سره برابر وي نو دشک پرته دوروستيو علماوو وينا دهغه پخوانيو علماوو دوينا تائيد کوي.

يو بل مخور او ستر عالم شاه ولي الله محدث دهلويرحمه الله عليه په خپل کتاب عقد الجيد کي په دې اړه خورا تفصيلي بحث کړی دئ او ددغه موضوع لپاره يې بېل باب ټاکلی دئ او دهغه باب نوم دئ: (باب تاکيد الاخذ بهذه المذاهب الاربعة والتشديد في ترکها والخروج عنها) ددغه باب پيل په لاندي الفاظو سوی دئ:

اعلم ان في الاخذ بهذه المذاهب الاربعة مصلحة عظيمة وفي الاعراض عنها کلها مفسدة کبيرة ونحن نبين ذالک بوجوه ...الخ ([1])

[1]: عقد الجيد في احکام الاجتهاد والتقليد ، ص : ۳۱ ، ط : مجتبائي،ډهلی دمولانا محمد حسن نانوتويرحمه الله عليه ، داردو ترجمې سره.

www.haqqania.com

ژباړه : پوه سئ! دڅلور ګونو مذهبونو په غورو الي کي لوی مصلحت پروت دئ ،چي مخ ځني اړول ډېر لوی فساد منځته راوړي او دا موږ په څو وجوهاتو بيانوو :

ترپورتنۍ خبري وروسته شاه صاحب رحمة الله عليه ياد وجوهات په پوره تفصيل سره بيان کړي ، ددغه ټولو وجوهاتو دلته دعربي متن سره بيانول خورا اوږ کار دئ ځکه اوږدوالی منځته راوړي موږ يې دلته يوازي خلاصه بيانوو :

١ : په شريعت دپوهاوي لپاره داسلافو پر ويناووباندي اعتمادکول دټول امت په اجماع لازمي دئ ،مګردايوه خبره لازمي ده هغه داچي هغه وخت ددوی مبارکانوپر ويناوو باندي اعتماد کېدای سي ،چي دغه ويناوي په صحيح سند ترموږپوري راسېدلي وي اويايه صحيح ډول تدوين سوي وي ، داهم لازمي ده ،چي وروستيوعلماوو ددوی پرويناووباندي شروحي کړي وي ، ددوی ويناوي يې څرګندي کړي وي او که ددوی يو نظر دڅو معناوو احتمال لري نو يوه خاصه معنايې ځني ټاکلې وي اوتر بحث کولو وروسته يې راجح کول ځني معلوم کړی وي ، همدا ډول کله داسي وي ،چي ديوه مجتهد قول عام وي مګر دده دغه قول څخه کوم خاص صورت مراد دا وي ،چي يوازي هغه علماء په پوهيږي ،چي په دنوموړي مجتهد په مذهب کي برلاسی او معلومات ولري ، دا هم لازمي ده ،چي ددغه مذهب علماء به داسي صورتونه واضح کړي او ټاکلي وي او دداسي مسائلو علتونه به يې څرګند کړي ، په کوم مذهب کي ،چي داشرطونه موجود وي يعني دغه کارونه ورته سوي دهغه مذهب تقليد کېدای سي او که پورتني کارونه ،نه وي ورته سوي دهغه مذهب تقليد نه سي کېدای ، موږ ،چي ا وس وګورو نو دڅلورمشهورو مذهبونو پرته دبل مذهب لپاره پورته کارونه ، نه دي

سوي ، يوازي زيديه او اماميهٔ ډلي ددې څخه مستثني دي ځکه هغوی بدعتيان (روافض) دي دهغوی تقليد کول او يا يې پر ويناووباندي اعتمادکول جايز نه دئ.

۲: شاه ولي الله رحمة الله عليه دڅلورګونو مذهبونو دتقليد دوهمه وجه داسي بيان کړې ده:

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايي:

اتبعواالسواد الاعظم.

ژباړه : تاسو دسواد اعظم پيروي وکړئ.

داچي دڅلورومذهبونوپرته نور حق مذهبونه نسته نو ځکه دڅلور مذهبونوپيروي کول دسواد اعظم اتباع ده او ددې څلورو مذهبونو څخه مخالفت دسواد اعظم څخه مخالفت دئ.

۳: شاه والي الله رحمة الله عليه دڅلورګونو مذهبونو دتقليد دريمه وجه داسي بيان کړې ده:

که چيري دڅلورو مذهبونو پرته دنورو مجتهدينو پر قول دفتوا اجازه ورکړل سي نو عُلَمَاءِ سُوء (خواهش پرسته علماء) به دخپلو نفساني خواهشاتو په وجه خپله وينا او فتوا دسلفو علماوو څخه يوه پخواني مشهور عالم ته منسوبوي او دا به وايي ،چي دا وينا فلانکی عالم کړې ده او دهغه څخه ثابته ده ، همدا لامل دئ ،چي دکوم مذهب دخرګنوالي لپاره ،چي زيات شمېر علماء بوخت وي دداسي مذهب په پيروي کي پورتنی خطر موجود نه وي .

پاته دي نه وي ،چي په ټوله دنيا کي داسي نه ده بلکي دځينو مجتهدينو ځينو اقوال پيدا کېږي مګر ددغه اقوالوپه وړاندي ددې سخته وېره ده ،چي دغه ويناوي به غلطي تعبير سوي وي نو ځکه ځان ځني ژغورل

www.hamnadia.com

لازمي دئ څو ددې لاره ډب سي ،چي خلک دخپلي خوښي پايله ځني وباسي.[1]

دتقليد بېلابيلي درجې

اللهﷻ لره دي حمد وي دپورتني بحث څخه دا خبره ثابته سوه ،چي دڅلورو مذهبونو څخه ديوه مذهب تقليد کول لازمي دئ ، يعني داچي دڅلورو امامانو څخه ديوه امام پر شخصي تقليدباندي زيات ټينګار کېږي.

اوس موږ تاسو ته يو اړين او ګټور وړانديز کوو ،چي دتقليد ددرجو اړونده دئ يعني داچي تقليد بېلابېلي درجې لري او دتقليد دبېلوالي له امله بېلابېل احکام لري ، که ددغه درجو توپير ونسي نو زيات تاوانونه به رامنځته سي کوم خلک ،چي پرتقليد باندي نيوکي او اعتراضونه کوي زماله آنده دوی دتقليد ددرجو ترمنځ توپير نه سي کولای او يا دتقليد درجې نه ورته معلومېږي نظر ځني اړوي موږ ددغه درجو بيان پەلاندي ډول باندي کوو :

والله الموفق للحق والصواب.

---

[1]: عقد الجيد في احکام الاجتهاد والتقليد ، ص : ٣١ ، ٣٣، ط : مجتبائي،ډهلی دمولانا محمد حسن نانوتوي رحمة الله عليه ، داردو ترجمې سره.

دعوامو خلکو تقليد

ترټولو وړاندي دعوامو دتقليد درجه ده دلته په دې ځای کي دعوامو خلکو څخه لاندي کسان مراد دي:
الف : هغه خلک ،چي دعربي ژبي اونورو اسلامي علومو اړونده هيڅ معلومات نه لري نور علوم لازم نه دي په هغه کي که معلومات لري او که يې نه لري خو دلته يوازي اسلامي علوم مراد دي.
ب : هغه کسان ،چي په عربي ژبه پوهيږي مګر په تفسير ، فقه ، حديث او نورو اړونده ديني علومو داسي نه پوهيږي ،چي پر استاد باندي يې ويلي وي او په حقيقي ډول په پوه وي.
ج : هغه کسان ،چي په رسمي ډول داسلامي علومو څخه فارغه وي مګر په تفسير، حديث او فقه کي پوره مهارت ، بصيرت او بر لاسی نه لري.
پورته درې ډلي خلک ،چي ذکر سوه درې واړه ډلي دعوامو په لړليک کي داخل دي يعني داچي په تقليد کي دعوامو په ځېر دي دتقليد په موضوع کي ددوی اودعوامو حکم يو دئ. ددغه خلکو لپاره پرته له دې ،چي محض تقليد وکړي بله چاره نه لري ځکه په دوی کي هيڅ داسي استعداد نه سته ،چي دوی دي مستقيما دقرآن او حديث څخه استنباط وکړي.يا دي دمتعارضو احاديثو تطبيق وکړي او بيا دي دترجيح فيصله وکړي له همدې امله پردغه کسانو باندي لازمه ده ،چي دوی ديوه مجتهد لمن ټينګه ونيسي دهغه څخه ديني احکام زده کړي او بيا عمل په وکړي ځکه دوی خپله اجتهاد نه سي کولای نوبله چاره نه

لري پرته له دې ،چي تقليد وکړي لکه ،چي علامه خطيب بغدادي رحمة الله عليه ليکي:

اما من يسوغ له التقليد فهو العامي الذي لايعرف طرق الاحكام الشرعية فيجوز له ان يقلد عالما ويعمل بقوله ... ولانه ليس من اهل الاجتهاد فكان فرضه التقليد كتقليد الاعمي في القبلة فانه لما لم يكن معه آلة الاجتهاد في القبلة كان عليه تقليد البصير فيها.([1])

ژباړه: داچي چاته تقليد جايز دئ؟ هغه عام سړی دئ هغه سړی ،چي دشرعي احکامو طريقې نه ورته معلوميږي نو داسي کس ته پکارده ،چي ديوه عالم تقليد وکړي او بيا يې په وينا عمل وکړي ... ځکه داسي کس داجتهاد کولو جوګه نه دئ نو پرده باندي تقليدکول فرض دئ لکه ړوند سړی ،چي په قبله کي دليدونکي کس تقليد کوي په داسي حال کي ،چي دړانده سره دقبلې پيدا کولو کومه آله شتون نه لري دداسي ړانده لپاره لازمي ده ،چي دليدونکي کس دقبلې په تعين کي تقليدوکړي.

ددغه مرتبې لرونکي کس ته هيڅ جايزه نه ده ،چي ددلائلو په بحث ځان مشغول کړي يا دا ،چي راجح قول په خپل فکر سره پيدا کړي او بيا په هغه عمل وکړي ځکه داسي کس ددې جوګه نه دئ ،چي دمجتهدينو دلايل سره پرتله کړي او بيا پردې پريکړه وکړي ،چي دغه قول راجح دئ او دامرجوح دئ ، دغه کس ته فقط دومره پکار ده ،چي دکوم مجتهد شخصي تقليدوکړي او عمل په وکړي ترداسي بريده که داسي کس ته يو حديث په مخه ورغلی ،چي دده دامام دنظر سره مخالف و بيا هم دده

[1]: الفقيه المتفقه للخطيب البغدادي ،ج : ١ ، ص : ٦٨ ، ط: دارالافتاء السعودية ، رياض . نېټه : ١٣٨٩هـ.

لپاره لازمي او فرض ده ،چي دخپل امام تقليد وکړي اودحديث په اړه دي داسي فکر وکړي ،چي زه دحديث په مفهوم پوه سوی نه يم او يا دي داسي فکر وکړي ،چي زما دامام سره حتما داسي قوي دليل سته ،چي تردې حديث قوي دئ.

که څه هم په ښکاره داخبره ډېره عجيبه معلوميږي ،چي مقلد دي دحديث عمل پرېږدي دمجتهد قول دي عملي کړي او دحديث دي تاويل کړي مګر دداسي مقلد لپاره ،چي اوس موږ بحث کوو بله چاره نسته ځکه که دغه ډول مقلد په حديث عمل کولو باندي اجازه ورکړل سي اوددې اجازه ورکړل سي ،چي هر کله دي دخپل امام قول دحديث څخه مخالف وليدئ دامام قول پرېږده په حديث عمل کوه نو يو لوی تاوان به رامنځته سي او پايلي به يې ډيري خطرناکه وي ، بالاخره به دغه کس په يولويه ګمراهي کي لوېدلی وي ځکه دقران او حديث څخه دمسائلو استنباط خوار وسيع ، عميق او پراخ فن دئ که ديو کس ټول عمر هم په دغه فن کي مصرف سي بيا هم ورته ګرانه ده ،چي دقران او حديث څخه دي دمسائلو استنباط وکړي ځکه ډېر وخت داسي پيښيږي ،چي ديوه حديث څخه يو مفهوم ثابت سي مګر دقرآن او حديث دنورو دلايلو په رڼا کي بېخي بل مفهوم ثابت سي اوس نو که ،چيري يو عام سړی دحديث په ليدلو سره دحديث په ظاهري معنا باندي عمل وکړي ددې څخه به ډول ، ډول ګمراهياني پيدا سي.

دلاروښانتيا لپاره ويلای سم ،چي زما خپله تجربه ده ،چي څوک دقرآن او حديث باندي په عميق ډول پوه نه وي او عميقه مطالعه يې نه لري دحديثو کتابونه مطالعه کړي او بيا عملورباندي کوي دداسي کس څخه به ستره اشتباه سوې وي لار ورکی او ګمراه سوی به وي ځکه زما يو دوست ،چي تعليم لرونکی او دمطالعې سره يې هم زياته مينه درلوده

په ځانګړي ډول دحديثو مطالعه يې ښځي زياته کول ، دده په ذهن کي داشي کښښاستلی و ،چي که زه کوم حديث پيدا کړم ،چي دحنفي مذهب څخه مخالف وي نو زه به په حديث عمل کوم او مذهب به پرېږدم ، يوه ورځ يې زما په مخکي يو چاته وويل ،چي دانسان ددبري څخه ،چي کوم باد راووزي ،چي اواز او بږغ ونه لري اودس نه په ماتيږي ده ،چي دا خبره وکړه زه پوه سوم ،چي دا غريب په حديث نه دئ پوه سوی ما ډيري خبري ورته وکړې ده په جواب کي راته وويل ،چي زه څنګه ترحديث تېر سم ما په حديث کي ليدلي دي ،چي دغه ډول باد اودس نه ماتوي ، بيا ما په پوره تفصيل بيان ورته وکړ، ،چي ته په حقيقت نه يې پوه سوی دحديث مفهوم داسي نه دئ لکه تا ،چي فهمولی دئ، ده په جواب کي راته وويل ،چي داخو زه دډيره وخته په دې عقيده ،چي دغه باد اودس نه ماتوي ، خدای خبر ،چي داسي ما څومره لمونځونه کړي وي يعني څومره لمونځونه به مي بې اودسه کړي وي.

داچي نوموړی کس په دومره لويه غلطي اخته سوی و، لامل يې داوو ،چي ده خوارکي دترمذي شريف لاندي حديث ليدلی و :

عن ابي هريرة رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : لاوضوء الا من صوت او ريح.

ژباړه : دابي هريرة رضي الله عنه څخه روايت سوی دئ ،چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي يوازي دهغه باد څخه اودس سته ،چي بږغ ولري او يابوی ولري.

دپورتني حديث ترڅنګ يې لاندي هم ليدلی دئ:

اذا كان احدكم في المسجد فوجد ريحا بين اليتيه فلايخرج حتى يسمع صوتا او ريحا.([1])

---

[1]: جامع الترمذي ، ج : ١ ص : ٣١ ، باب ماجاء في الوضوء من الريح.

ژباړه : کله ،چي ستاسو څخه يو کس دخپلوکوناتو په منځ کي باد محسوس کړي نو تر هغه دي دمسجد څخه نه وزي ځو ،چي ددغه باد ږغ يې نه وي اوريدلی او يا يې بد بوی نه وي محسوس کړی.
هغه زما دوست ددغه حديث دظاهرالفاظو څخه دامقصد ترلاسه کړی و ،چي څوک که دباد احساس وکړي نو ترهغه يې اودس مات نه دئ ځو ،چي ددغه باد ږغ يې اوريدلی نه وي او يا يې بد بوی محسوس کړی نه وي ، حال داچي دټولو فقهاوو پر دې خبره اتفاق دئ ،چي دغه حديث او ددغه حديث مفهوم دهغه چا لپاره دئ ،چي وسواسي او ډېر ژر يې په اودس ماتېدو کي شک پيداکېږي نو ددغه کس لپاره داحکم دئ ،چي تر هغه پوري يې اودس نه ماتيږي څو ،چي دباد وتلو يې داسي يقين نه وي راغلی لکه ،چي يې ږغ واوري اويايې بوی محسوس کړي يعني داچي څوک ددغه باد ږغ واوري او يا يې بوی محسوس کړي نو يقيني خبره ده ،چي اودس يې ماتيږي ، هغه سړی ،چي وسواسي وي دهغه لپاره هم داحکم دئ ،چي هغه وخت يې اودس ماتيږي ،چي پوره يقين يې راځي.
همدا ډول په يو بل حديث کي راځي ،چي ددغه مطلب ښه څرنګوالی په راځي حديث په دې ډول دئ:
اذا كان احدكم في الصلوة فوجد حركةفي دبره احدث او لم يحدث فاشكل عليه فلاينصرف حتي يسمع صوتا اويجد ريحا.([1])
ژباړه : که ستاسو څخه يوه کس ته په لمانځه کي په کوناتو کي حرکت محسوس سو او داسي شک ورته پيدا سو ،چي دده به اودس مات

[1]: سنن ابي داود ، ج : ١ ص : ٢۴ ، باب من شک في الحدث.

سوی وي که یا؟ نو تر هغه پوري دي دلمانځه څخه نه ګرځي یعني اودس یې نه دئ مات څو ،چي اوازیې نه وي اوریدلی اویا یې بد بوی نه وي محسوس کړی.

همدا ډول په یو بل روایت کي راځي ،چي عبدالله بن زید ﷺ فرمایلي : رسول الله ﷺ پورتنی جواب داسي چا ته ووایه ،چي وسواسي و دوسوسې په ناروغۍ باندي اخته و.

داچي احادیث په بېلابیلو طریقو اوالفاظو سره راځي نو ،چي ټولي طریقې او الفاظ سره راجمع سي هغه کس مطلب ځني اخستلای سي ،چي په حدیثو کي مهارت او برلاسی ولري یوازي ،چي څوک په کتاب کي حدیث ووایي او یا یې یوازي ترجمه ولولي په دې کار سره دحدیث څخه څوک صحیح مفهوم نه سي اخستلای او نه حقیقي مطلب ځني پورته کولای سي.

همدا ډول که هر چاته دا اختیار ورکړل سي ،چي که تا داسي حدیث ولیدئ ،چي ستا مذهب ورسره مخالف و نو خپل مذهب پرېږده په دغه حدیث عمل کوه کېدای سي ،چي دغه کس ته دي دترمذي شریف لاندي حدیث هم تر نظر تیر سي ،چي راغلي دي:

عن ابن عباس ﷺ قال جمع رسول الله ﷺ بين الظهر والعصر وبين المغرب والعشاء بالمدينة من غير خوف ولامطر ، قال فقيل لابن عباس ﷺ ما اراد بذالک؟ قال : اراد ان لاتحرج امته.([1])

ژباړه : دابن عباس ﷺ څخه روایت دئ ،چي رسول الله ﷺ په مدینه منوره کي دماپښین او مازدیګر لمونځه یوځای وکړه ، دماښام او

[1]: ترمذي ، ج : ۱ ص : ۴۶.

ماخوستن لمونځه يې يوځای وکړه ،هيڅ وېره او باران هم نه ، چا دابن عباس رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه ،چې رسول الله ﷺ ولې داکار وکړ؟ څه حکمت يې پکښې و؟ ابن عباس رضي الله عنه وفرمايل: درسول الله ﷺ داکار ددې لپاره و ،چې دده مبارک پر امت باندې څه تکليف رانسي.

دپورتني حديث دښکاره الفاظو څخه داسې معلومېږي ،چې هر څوک کولای سي ،چې په کور کې وي دعذر ، ويرې او سفر پرته دماپښين لمونځ دمازديګر په وخت کې دمازديګر دلمانځه سره يوځای وکړي او دماښام لمونځ دماخوستن په وخت کې دماخوستن دلمانځه سره يوځای وکړي.

کله ،چې څوک پورتنی حديث ترنظر تېر کړي او بيا خپل مذهب وګوري ،چې ددې حديث سره مخالف وي نو دی وايي ،چې زه خپل مذهب نه منم زه په دې حديث عمل کوم حال داچې څلور واړه مذهبونه او اهل حديث په يوه خوله پردې باور دي ،چې دعذر پرته جمع بين الصلاتين يعنې ددوو لمونځونو په يوه وخت کې جمع کول ناجايز دي.

څرګنده خبره ده ،چې دقرآن اوحديث په رڼا کې نه يوازې داحنافو بلکې دڅلور واړه مذهبونو او اهل حديثو لهآنده پورته حديث پر جمع صوري باندې محمول دئ.([1])

حقيقت دادئ ،چې دپورتنی حديث مطلب دادئ ،چې رسول الله ﷺ دماپښين لمونځ په آخر وخت کې ادا کړ، اودمازديګر لمونځ يې په اول وخت کې ادا کړ، ددې مطلب داوو ،چې خپل امت ته داتعليم ورکړي ،چې په لومړی وخت کې هم يومسلمان لمونځ ادا کولای سي او په اخر

[1]: تحفة الاحوذي للمباركپوري، ج : ١ ، ص: ١٦٦، ١٦٧.

کي يې هم ادا کولای سي څو دمسلمانانو څخه تکليف پورته سي ،همدا ډول رسول اللهﷺ دمانبام اوماخوستن په لمونځونو کي پورته کړنه ترسره کړه، په ښکاره داسي معلوميږي ،چي رسول اللهﷺ دوه لمونځونه پر يوه ځای باندي ادا کړه مګر په حقيقت کي يې په دوو وختونو کي ادا کړه همدې کار ته جمع صوري ويل کېږي.
پورته ،چي دوه حديثونه ذکرسوه يوازي دنمونې لپاره وه که نه نو داسي ډېر احاديث سته ،چي څوک په قرآن او حديث کي پوره مهارت نه لري او دا حديث وګوري نو خامخا به تېروتنه وکړي په غلطۍ به اخته سي ، همدا لامل دئ ،چي علماء وايي : کوم کس ،چي په ديني علومو کي پوره برلاسی نه لري هغه ته پکارده ،چي دحديث مطالعه دماهر استاد دلارښووني پرته ونه کړي.
ترپورتنيو خبرو وروسته داخبره هم درسره ياد لرئ ،چي ديوه مجتهد امام تقليد هغه وخت کېدای سي ،چي دقرآن او حديثو په دلايلو کي تعارض محسوس سي ، همدا وجه ده ،چي کله په يوه مسئله کي دامام ابوحنيفةرحمه الله او امام شافعيرحمه الله ترمنځ اختلاف وي معلومه خبره ده ،چي ددغه دوو امامانو دواړو سره دلايل سته.
دتقليد کولو موخه داده ،چي که څوک دراجح او مرجوح دلايلو توپير نه سي کولای هغه ته پکارده ،چي مذهبونو څخه دي ديوه مذهب تقليد وکړي .
داچي په يوه اختلافي مسئله کي دامام ابوحنيفةرحمه الله او امام شافعيرحمه الله دواړو سره دلايل سته يعني هر يو دځان لپاره آيت يا حديث دليل لري نو ته ،چي په ديني علومو کي پوره معلومات نه لري ناڅاپه پر هغه حديث برابر سوې ،چي امام شافعيرحمه الله دليل په ويلی دئ تاته نو پکار نه ده ،چي ته نو دامام ابوحنيفةرحمه الله مذهب پرېږدې

www.hammadia.com

ځکه تاته مخکي هم دا معلومه ،چي امام شافعي رحمه الله خامخا يو دليل لري دا چي امام ابو حنيفة رحمه الله دغه دليل پرې ايښى دئ خامخا بل دليل لري هغه داسي دليل دئ ،چي د امام شافعي رحمه الله تر دليل قوي او ټينګ دئ ته نو داسي مه کوه ،چي ددواړو امامانو دلايل دي نه وي مطالعه کړي خپل مذهب پرېږدې بلکي دلته ،چي موږ دکومي درجې دمقلد بحث کوو هغه داسي مقلد دئ ،چي ددلايلو دتوپير او تميز وړتيا نه لري يعني دا نه سي معلوم ولاى ،چي ددواړو امامانو دلايل سره پرتله کړي او بيا دي يو دليل قوي او راجح وبولي او بل دليل دي ضعيف او مرجوح وبولي ځکه مخکي موږ وويل ،چي ددغه درجې مقلد دتوپير او تميز وړتيا نه لري نو ځکه ده لره پکار ده ،چي يوازي دخپل امام تقليد وکړي او کله که يې داسي دليل وليدئ ،چي دده دمذهب خلاف و ورته پکار ده ،چي وو ايي : دا داسي دليل دئ ،چي زه يې پوره په مفهوم نه يم پوه سوى او يا يې په محمل باندي زما عقل نه دئ رسېدلى.

ددې مثال داسي دئ لکه ،چي څوک ځان ديو هيوادپه قانون پوهول غواړي نو داسي نه کوي ،چي پر خپل سر باندي کتابونه مطالعه کړي بلکي دخپل سري کتابونو پرځاى يو قانون پوه ته ورځي دهغه څخه زده کړه کوي، که دغه کس ديوه داسي قانون پوه څخه زده کړه کړې وي ،چي دهغه پوهه منل سوې وي ، پوښتونکي کس ته هم دا ثابته وي ،چي دغه کس زما سره دوکه نه کوي بلکي په صحيح ډول قانون راته ښيي اوس نو که دغه قانون پوه ده ته دقانون دکوم ټکي وضاحت اوڅرنګوالى کړى وي نو دى پوره اعتماد باندي کوي ، که نو موړي کس ته ،چيري يو ځاى کوم کتاب په لاس ورسي او په هغه کتاب کي داسي يوه جمله ووينې ،چي دقانون پوه دوينا سره په ټکر کي وي نو ده ته پکار نه ده چي دى دا ووايي ،چي قانون پوه پر غلطه باندي دئ ددې کتاب خبره

صحيح ده بلکي ورته پکارد ه ،چي داسي فکر وکړي ،چي دقانون پوه خبره درسته ده اوزه په هغه عمل کوم داچي په دې کتاب کي دقانون دخبري خلاف وينا سوې ده نو اصلاً زه ددې کتاب په جمله نه يم پوه سوی اوصحيح مطلب مي نه دئ ځني اخستی ځکه دقانون دکتابونو څخه هرڅوک صحيح مطلب نه سي پورته کولای بلکي ددې کار لپاره پوره مهارت او تجربې ته اړتيا سته.

پورتنی مثال پر قرآن او حديث باندي صادقيږي يعني داچي څوک دقرآن او حديث څخه دشرعي احکامواستنباط کوي کلکه دې ته اړتيا لري ،چي په ديني علومو کي پراخ مهارت اوبرلاسی ولري همدا لامل دئ ،چي زموږ علماوو فرمايلي دي : عاموخلکو ته هيڅ اجازه نسته ،چي مستقيما دقرآن او حديث څخه دمسائلو استنباط وکړي بلکی دوی ته پکار ده ،چي فقيهو علماوو ته رجوع وکړي ، که فرضا يو عام سړي ته يوه مفتي غلطه فيصله ورکړې وي نو ددې مسئلې دغلطتيا ګناه پر عام سړي نسته بلکي ګناه يې پرمفتي ده او که عام سړی پر خپل سرباندي دحديثونو مطالعه وکړي او دخپل سوال جواب مستتقيما دقرآن او يا حديث څخه واخلي او دی په خپله دغه جواب کي تېروتلی وي نو ګناه يې پر ده باندي ده ځکه دقرآن او حديث څخه مستقيما دمسائلو استنباط دده کار نه و بلکي دده کار داو ،چي ديوه مفتي څخه دخپلي پوښتني جواب وغواړي.

دپورتنی خبري دلاروښانتيا په موخه ويلای سو ،چي زموږ دجمهورو علماوو له آنده په ښکر لګولو سره روژه نه ماتيږي ، يو ناخبره کس دمفتي څخه دښکر لګولو په اړه پوښتنه وکړي ،چي روژه په ماتيږي اوکه يا؟ مفتي صاحب په غلطۍ سره ورته وويل ،چي هو روژه ماته ده ، سړي فکر وکړ، ،چي روژه دي ماته سوه ولاړی خوراک اوڅيښاک يې

وکړ، دغه کس ،چي روژه يې ماته نه وه په قصدي توګه يې خوراک او څيښاک وکړ، په اړه يې هدايه ووايي ،چي پر دغه کس باندي يوازي قضا سته او کفاره باندي نه سته وجهه يې داسي بيانوي:

لان الفتوا دليل شرعي في حقه.

ژباړه : ځکه ددغه عام سړي په اړه فتوا شرعي دليل دئ.

او که کوم کس دابوداود ،ترمذي اونورو کتابونوهغه حديث مطالعه کړي ،چي رسول الله ﷺ په روژه کي تېرېدئ پر ښکرلګونکي يې سترګي ومونښتي نو وې فرمايل:

افطر الحاجم والمحجوم.([1])

ژباړه : دښکرلګونکي او ورلګونکي دواړو روژه ماته سوه.

که دپورتني حديث څخه څوک دا مطلب واخلي ،چي په ښکر لګولو سره هغسي روژه ماتيږي نو نور شيان هم وخوري ، امام ابي يوسف رحمه الله فرمايي ،چي پر دغه کس باندي قضااوکفاره دواړه لازم

---

[1]: داحديث سندا صحيح دئ مګرپه صحيح بخاري کي يوبل حديث هم راغلی دئ ،چي رسول الله ﷺ په خپله دروژې پر مهال ښکر لګولی دئ. همدا ډول په نسائي کي هم يو حديث راځي ،چي ابوسعيدخدري رضي الله عنه روايت کړی دئ ،چي رسول الله ﷺ روژه نيونکي کس ته دښکر لګولو اجازه ورکړې ده. دپورتنيو احاديثو پر بنسټ امام ابوحنيفة رحمه الله ، امام مالک رحمه الله ، امام شافعي رحمه الله او نور جمهور علماء وايي ،چي د (افطر الحاجم والمحجوم) حکم يا خومنسوخ سوی دئ اويا رسول الله ﷺ دځه خاصي وجهي پربنسټ ځه خاصو کسانو ته اجازه کړې ده اودې ته ورته نوري يوشمېر وجوهات هم راغلي دي. دلا زياتومعلوماتو لپاره وګورئ: تحفة الاحوذي ، ج : ٢ ص: ٦۴ ، ٦٥.

دي ځکه پردغه کس باندي دمفتي څخه پوښتنه کول لازم وه اوده پوښتنه ونه کړه. امام ابويوسف رحمه الله فرمايي:
لان علي العامي الاقتداء بالفقهاء لعدم الاهتداء في حقه الي معرفة الاحاديث.([1])
ژباړه: ځکه پر عامي باندي لازمه ده، چي دفقهاوو تقليد وکړي ځکه دی داحاديثو څخه دصحيح نتيجې ايستلو جوګه نه دئ.
خلاصه داچي دتقليد دغه لومړی درجه دعواموليپاره تاکل سوې ده دوی ته پکار ده، چي په هره مسئله کي دخپل امام تقليد وکړي، په هرحالت کي دي دخپل امام په قول عمل کوي، که يې داسي حديث پيدا کړ، چي دده دامام دوينا خلاف و نوداسي فکر دي وکړي، چي زه ددې حديث په صحيح مطلب او مفهوم نه يم پوه سوی، زما مذهب، چي کوم حديث ددې مسئلې اړونده لري هغه حتما تردغه حديث قوي دئ، دعام سړي ليپاره ددې پرته بله هيڅ چاره نسته او که داسي ونه سي نو په دين کي به ډېر سخت او شديد اختلافات پيدا سي او دادين به پر ډېرو برخو ووېشل سي.

دجيد او متبحر عالم تقليد

دتقليد دوهمه درجه:

دتقليد دوهمه درجه دجيد اومتبحر عالم ده.
دمتبحر عالم څخه زموږ هغه څوک مراددئ، چي داجتهاد مرتبې ته که څه هم نه وي رسېدلی مګر په اسلامي علومو کي يې پوره مهارت او پوهه دتکړه استادانو څخه ترلاسه کړې وي. دتاليف، تصنيف

[1]: هداية، ج: ۱، ص: ۲۲٦، باب مايوجب القضاء والكفارة.

اوتدريس په کارونو کي مشغول وي ، تفسير ، حديث ، فقه او ددوی اړونده اصول يې په ياد وي ، دهر ډول مسئلې په څېړنه کي دپخوانيو مخورو علماوو دنظرياتو او ويناوو څخه ښه استفاده کولای سي ، همدا ډول ددوی دتصنيف دکړنلاري او استدلال څخه معلومات ولري.

شاه ولي الله رحمه الله دداسي عالم تقليد د (متبحر في المذهب) په نوم ياد کړی دئ او په اړه يې ويلي دي:

فصل في المتبحر في المذهب وهو الحافظ لكتب مذهبه من شرطه ان يكون صحيح الفهم عارفا بالعربية واساليب الكلام ومراتب الترجيح متفطنا لمعاني كلامهم لايخفي عليه غالبا تقييد مايكون مطلقا في الظاهر والمراد منه المقيد واطلاق ما يكون مقيدا في الظاهر والمراد منه المطلق.([1])

ژباړه : متبحر في المذهب هغه کس دئ ،چي دخپل مذهب کتابونه يې ياد وي ، شرط يې دادئ ،چي صحيح الفهمه وي، په عربي ژبه او دکلام په طريقو به پوهيږي ، دخپل مذهب داقوالو دترجيح په مراتبو به پوهيږي ، دفقهاوو په ويناوو به ښه پوهيږي ، کوم کلام ،چي په ښکاره مطلق وي او په حقيقت هغه کي هغه کلام مقيد وي ده ته به يې معلومات کيږي پټ به باندي نه وي او يا داسي وي ،چي په ښکاره مقيد وي خو په معنا کي مطلق وي ددې معلومات به هم ورته وي.

داسي کس که څه هم داجتهاد مرتبې ته دنه رسېدلو له امله مقلد بلل کيږي مګر دخپل مذهب مفتي جوړېدای سي.

دپورتني کس تقليد دعوامو خلکو دتقليد څخه په لاندي شيانو کي بېل دئ:

---

[1]: عقد الجيد ، ص : ٥١

۱ : دغه ډول عالم دعوامو په څېر يوازي په مذهب پوه نه وي بلکي دمذهب دپوهي ترڅنګ دمذهب په دلايلو هم لږترلږه پوه وي.
۲: پورتنی عالم ديوه مفتي په حيث دخپل مذهب په ټولو بېلابېلو اقوالو خبر وي او ددې جوګه وي ،چي دخپل عرف او زمانې دمسائلو دحل لپاره دخپل مذهب يو قول اختيارولای سي اويا ديوه مذهب تشريح کولای سي، همدا ډول دهغه مسائلو حل دمذهب داصولو په رڼا کي کولای سي ،چي په پخوانيو کتابونو کي نه وې په اوس زمانه کي پيدا سوي وي.(1)
۳: داسي عالم کولای سي ،چي کله ، کله دخپل مذهب دامام پرځای دبل مجتهد پر قول فتوا ورکړي ،چي شرايط يې د اصول الفقه او اصول الفتاوی په کتابونو کي موجود دي.(2)
که ددوهمي درجې مقلد ،چي عالم دئ داسي حديث يې پيدا کړ، ،چي دده دمذهب څخه خلاف و او ددې حديث په مقابل کي کوم بل قوي دليل هم نه و ، په دې اړه شاه ولي الله رحمه الله ليکي :
اذا وجد المتبحر في المذهب حديثا صحيحا يخالف مذهبه فهل له ان ياخذ بالحديث ويترک مذهبه في تلک المسئلة؟ في هذه المسئلة بحث طويل واطال فيها صاحب خزانة الروايات نقلا عن دستور السالکين فلنورد کلامه بعينه.

[1]: ددغه کارونو دمفصل اصول اوقواعدو لپاره وګورئ: شرح عقود رسم المفتي لابن العابدين اواصول فتوا ، دواړه.
[2]: داصول الفتاوا ترڅنګ وګورئ : ردالمحتار للشامي ، ج : ۲ ص : ۱۹۰، ۱۹۱، کتاب الحدود ، باب التعزير ، مطلب فيما اذا ارتحل الي غير مذهبه ، و جلد ۳ ، ص: ۲۰۰، کتاب السرقة، مطلب يعذر العمل بمذهب الغير .الخ

www.hanafia.com

ژباړه : كه يو متبحر عالم داسي حديث پيدا كړ، ،چي دده دمذهب څخه مخالف و ، په دغه وخت كي نودغه عالم كولای سي ،چي خپل مذهب پرېږدي كه يا ؟په دې مسئله كي خورا اوږد بحث دئ او صاحب خزانة په پوره تفصيل سره ددستور السالكين څخه رانقل كړی دئ ،موږ يې دلته په كټ مټ ډول رانقلوو.

تر پورتنۍ خبري وروسته شاه ولي الله رحمه الله په تفصيلي ډول سره بحث كړی دئ او فرمايلي يې دي :

ځيني علماء په دې آند دي ،چي متبحر عالم ته پكار ده ،چي دخپل مذهب تقليد وكړي ځكه دی لا داجتهادمرتبې ته نه دئ رسېدلی ، بلكه وجهه داده ،چي كېدای سي دده امام داسي يو دليل ليدلی وي ،چي ده نه وي ليدلی.

دزياتو علماوو نظرداده ،چي داسي متبحر عالم كي دخپل امام دحكم ټول اړخونه څېړلي وي ، ټول دلايل يې ترنظرتېر كړی وي نو ده لره پكار ده ،چي دقوي حديث په مقابل كي خپل مذهب پرېږدي خو داخبره لازمي ده ،چي شرطونه به يې موجود وي شرطونه يې په لاندي ډول دي:

۱: لومړی شرط يې داده ،چي خپله به يې دمتبحر عالم او دعلم ټول اړين شرطونه پوره كړي وي.

۲ : دوهم شرط داده : كوم حديث ،چي ده ليدلی دئ دهغه اړوند به ده پوره باور تر لاسه كړی وي يعني داچي دټولو محدثينو له آنده به هغه حديث صحيح وي ، ځكه ډېر وخت داسي وي ،چي ديوه حديث په سند كي اختلاف وي ځيني يې صحيح بولي او ځيني يې ضعيف بولي كوم مجتهدين ،چي يې صحيح بولي هغه عمل په كوي اوكوم مجتهدين ،چې ضعيف بولي هغه عمل نه په كوي كه داسي حديث وي نو حتماًدده امام دخپل نظر مطابق پر نوموړي حديث باندي دضعف

پرېکړه کړې ده او عمل يې نه دئ باندي کړی په داسي حديث سره متبحر عالم خپل مذهب نه سي پرېښوولای ځکه دی دومره علم نه لري لکه مجتهد ،چي يې لري.

۳ : دريم شرط دادئ ،چي ددغه حديث په خلاف به بل کوم آيت يا حديث موجود نه وي.

۴: څلورم شرط دادئ ،چي دغه حديث به داسي ښرګند وي ،چي په معنا کي به يې هيڅ ناڅرګندتيا موجوده نه وي ، بلکي ښه ښکاره معنا به يې وي ځکه ډېر وخت داسي وي ،چي يو حديث دڅو معناوو احتمال لري او مجتهد په خپل بصيرت سره ددغه معناوو څخه يوه معنا ټاکلې وي ، په داسي حالت کي څوک نه سي ويلای ،چي دا حديث دمذهب څخه مخالف دئ بلکي په داسي حالت کي مقلد عالم نه سي کولای ،چي ددغه حديث بل مطلب واخلي ،چي دده دمذهب دامام څخه مخالف وي ځکه دتقليد موخه داده ،چي که يو آيت يا حديث دڅو معناوو لرونکی و ، نو ددې پرځای ،چي ته په خپل فکر او نظر سره ددغه معناوو څخه يوه ټاکې ديوه مجتهد نظر په دغه ځای کي ومنه او عملي يې کړه.

که دغه څلور واړه شرطونه موجود نه وه نوموړ داسي پرېکړه نه سو کولای ،چي مذهب دحديث څخه مخالف دئ اونه عالم ته ددې اجازه سته ،چي دمذهب تقليد پرېږدي او په حديث عمل وکړي.(1)

۵: داخبره هم لازمي ده ،چي پنځم شرط هم پکښي موجود وي ، پنځم شرط دادئ ،چي دغه حديث به دڅلور امامانو دنظر څخه مخالف نه وي

---

[1]: پورته څلور شرطونه دحکيم الامت مولانا اشرف علي تهانويرحمه الله دکتاب الاقتصاد څخه اخستل سوي دي . کتاب الاقتصاد، ص : ۳۴ تر ۳۶ ، دڅوارلسمي شبهې جواب، همدا ډول اوولسم مقصد ، ج : ۴۳، ۴۴.

ځکه که مخالف وي نو زيات تاوانونه او فسادونه لري ،چي مخکي يې بيان وسو.(1)

په دې اړه دشيخ الاسلام علامه نووي رحمه الله اونورو ډېرو مخورو علماوو څرګندوني کړي دي ، شيخ الاسلام علامه نووي رحمه الله ليکي:

قال الشيخ ابوعمرو فمن وجد من الشافعية حديثا يخالف مذهبه نظر ان كملت الات الاجتهاد فيه مطلقا ، اوفي ذالک الباب او المسئلة كان له الاستقلال بالعمل به ، وان لم يكمل وشق عليه مخالفة الحديث بعد ان بحث فلم يجد لمخالفته عنه جواب شافيا فله العمل به ان كان عمل به امام مستقل غير الشافعي ، ويكون هذا عذرا له في ترک مذهب امامه هنا ، وهذا الذي قاله حسن متعين.(2)

ژباړه : شيخ ابوعمر(ابن الصلاح) فرمايي: که يو شافعي مذهب کس داسي حديث پيدا کړ،چي دده دمذهب څخه مخالف و ، دغه کس که داجتهاد مرتبې ته رسېدلی و، يا په دغه باب اويا په دغه مسئله کي داجتهاد مرتبې ته رسېدلی و نوپه دغه حديث باندي عمل کولای سي او که نه و رسېدلی ، پوره هلي ځلي يې وکړې دمخالفت لپاره يې کوم شافي جواب پيدا نه کړ، او دحديث مخالفت ورته ګران معلومېدئ کولای سي ،چي په دغه حديث عمل وکړي خو په دې شرط سره ،چي په دغه حديث باندي دامام شافعي رحمه الله پرته بل مستقل امام هم عمل کړی وی نو دداسي چا لپاره به عذر سي ،چي په دغه مسئله کي خپل مذهب پرېږدي.علامه نووي رحمه الله فرمايي: دشيخ ابوعمرو ابن الصلاح دغه خبره ډېره غوره ده بايد عمل په وسي.

1: دغه شرط دعقد الجيد ، ص: ۵۸ څخه اخستل سوی دئ.

2: المجموع شرح مهذب ، ج : ۱ ، ص : ۱۰۵، مقدمة فصل في قول الشافعي اذا صح الحديث فهو مذهبي.

حضرت شاه ولي الله رحمه الله هم دغه خبره غوره ګڼلې ده او فرمايلي يې دي:

والمختار ههنا هو قول ثالث ، هو ما اختاره ابن الصلاح وتبعه النووي رحمه الله وصححه الخ.[1]

ژباړه : دريم قول غوره او بهتردئ ، نوموړی قول ابن الصلاح غوره کړی دئ ، امام نووي رحمه الله يې پيروي کړې ده او صحيح يې بللی دئ.

شاه ولي الله رحمه الله تر پورتنۍ وينا وروسته دعلامه نووي رحمه الله بيان رانقل کړی دئ او ليکلي يې دي:

داصول فقه دعلماوو تر منځ په دې خبره کي اختلاف سته ،چي يو کس په ټولو احکامو کي مجتهد نه وي مګر په يوه مسئله او يا يو باب کي داجتهاد مرتبه ورته حاصله سي. ځيني علماء په دې آند دي ،چي داسي نه سي کېدای بلکي يو کس ته ،چي داجتهاد مرتبه رسيږي هغه وخت رسيږي ،چي په ټولو احکامو کي مجتهدانه نظر ولري ، ځيني علماء بيا په دې آند دي ،چي يو اجتهاد تجزيه قبلولای سي او وايي ،چي په يوه باب او يا يوه مسئله کي هم چا ته داجتهاد مرتبه رسېدلای سي لکه ،چي علامه تاج الدين رحمه الله او علامه محلي رحمه الله ليکي :

(والصحيح جواز تجزئ الاجتهاد) بان تحصل لبعض الناس قوة الاجتهاد في بعض الابواب كالفرائض بان يعلم ادلته باستقراء منه او من مجتهد كامل وينظر فيها.

ژباړه: صحيح خبره داده ،چي اجتهاد تجزيه قبلولای سي ، په داسي ډول ،چي ځينو خلکو ته دي داجتهاد قوت په ځينو بابونو کي حاصل سي لکه په فرائضو کي ،چي داجتهاد قوت حاصلېدای سي البته ،چي ده ته

[1]: عقد الجيد ، ص : ۵۷ ، فصل في المتبحر في المذهب.

په لټون او استقراء سره ټول دلايل معلوم وي او يا ديوه مجتهد په مرسته يې پر دلايلو باندي احاطه کړې وي.

علامه بناني رحمه الله دجمع الجوامع په شرحه کي ليکي:

ان الاجتهاد المذهبي قد يتجزء فربما يحصل لمن هو دون المجتهد الفتيا في بعض المسائل.([1])

ژباړه: يقيني خبره ده ،چي اجتهاد تجزيه کېداى سي دهمدې خبري په نظر کي نيولو سره دغه مرتبه هغه چاته هم حاصلېداى سي ،چي دمجتهد الفتيا تر مرتبې يې مرتبه ټيټه وي.

همدا ډول داصول فخر اسلام بزدوي رحمه الله په شرحه کي علامه عبدالعزيز بخاري رحمه الله ليکي :

وليس الاجتهاد عند العامة منصبا لايتجزء بل يجوز ان يفوز العالم بمنصب الاجتهاد في بعض الاحكام. ([2])

ژباړه: اجتهاد داسي منصب نه دئ ،چي تجزيه نه سي قبلولاى بلکي کېداى سي ،چي په ځينو مسئلو کي داجتهاد منصب يو عالم ته ورپه برخه سي او په بعضو مسئلو کي دي بيا داجتهاد مقام ورنه کړل سي.

امام غزالي رحمه الله ليکي:

وليس الاجتهاد عندي منصبا لايتجزء بل يجوز ان يقال للعالم بمنصب الاجتهاد في بعض الاحكام دون البعض. ([1])

[1]: ددغه اوپورته دواړه عبارتونولپاره وګورئ: حاشية البناني رحمه الله علي شرح جمع الجوامع ،ج : ٢ ص : ٤٠٣، ٤٠٤،ط : المكتبة التجارية الكبري مصر.

[2]: كشف الاسرار لعبدالعزيز البخاري رحمه الله ج : ٣ ص : ١١٣٧، باب معرفة احوال المجتهدين.

ژباړه: زما په آند اجتهاد داسي منصب نه دئ ،چي تجزيه نه سي قبلولای بلکي کېدای سي ،چي په ځينو مسئلو کي داجتهاد منصب يو عالم ته ورپه برخه سي او په بعضو مسئلو کي دي بيا داجتهاد مقام ورنه کړل سي.

علامه تفتازاني رحمه الله ليکي :

ثم هذه الشرائط انما هي في حق المجتهد المطلق الذي يفتي في جميع الاحكام ، وامام المجتهد في حكم دون حكم فعليه معرفة مايتعلق بذالک الحکم. ([2])

ژباړه : دغه شرائط دهغه چا لپاره دي ،چي مجتهد وي او په ټولو احکامو کي فتوا ورکوي اوهغه مجتهد ،چي په يو حکم کي مجتهد وي په بل کي بيا مجتهد نه وي دهغه لپاره فقط په هغه خبرو علم پکار دئ ،چي په اړونده مسائلو پوري تعلق لري.

دپورتنی خبري اړونده مولانا اميرعلي رحمه الله وايي:

قوله وامام المجتهد في حکم . الخ فلابد له من الاطلاع علي اصول مقلده لان استنباطه علي حسبها فالحکم الجديد اجتهاد في حکم والدليل الجديد للحکم المروي تخريج.([3])

ژباړه : هغه کس ،چي په ځينو مسائلو کي مجتهد وي هغه لره پکارده ،چي دهغه چا داستنباط په اصول علم لري ،چي دی يې مقلد دئ ځکه نوموړی کس دخپل امام تر تقليد لاندي استنباط کوي ، که ددغه اصولو مطابق کوم حکم صادرسي دې ته اجتهاد في الحکم وايي او که

---

[1]: المستصفي للغزالي رحمه الله ج : ۲ ، ص : ۱۰۳ ، القطب الرابع في حکم المستثمر وهو المجتهد.

[2]: التلويح مع التوضيح ، ج: ۲ ص : ۱۱۸ ، ط : مصر.

[3]: التوشيح علي التلويح لمولانا اميرعلي رحمه الله ، ص : ۶۰۴ ، باب الاجتهاد، ط : نولکشور.

www.hanafia.com

حکم دامام څخه رانقل سوی وي دليل يې وروسته ورته ويل سوی وي دې ته تخريج وايي.

علامه ابن الهمامؒ هم داخبره غوره ګڼلې ده ،چي اجتهادتجزيه کېدای سي ،ده په څرګندو الفاظو ويلي دي ،چي کوم څوک ،چي مطلق مجتهد نه وي پرهغه باندي يوازي په مسائلو کي تقليد واجب دئ ،چي دي په هغه مسائلو کي داجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی.

پورتنۍ عبارت امير بادشاه بخاريؒ دشرحي سره مل ليکلی دئ([1])

علامه زين الدين ابن نجيمؒ هم په کټ مټ ډول پورتنۍ خبره کړې ده.([2])

ياته دي نه وي ،چي علامه ابن امير الحاجؒ د علامه زلمکانيؒ څخه پرېکنده فيصله رانقل کړې ده او ليکي:

داجتهاد کلي شرايط لکه قوي استنباط ، دکلام اسلوب ، ددلايلو رد او قبول او داسي نور بنسټيز اصول تجزيه کېدای نه سي بلکي دجزوي اجتهادلپاره يې وجود هم لازمي دئ او دا کېدای سي ،چي په مسئله کي ددلايلو پر پرېکړه دي تجزيه قبوله کړي اوداهم ممکن دئ ،چي په

---

[1]: (غير المجتهد المطلق يلزمه) عند الجمهور التقليد وان كان مجتهدا في بعض المسائل الفقه او بعض العلوم ... (كالفرائض) ... (علي القول بالتجزي) للاجتهاد اي يلزمه التقليد بناء علي القول بان الاجتهاد يتجزء فيجوز ان يكون شخص مجتهدا في بعض المسائل دون بعض (وهو الحق) اي القول بالتجزي وهوالحق وانه عليه الاكثر (فيما لايقدر عليه من الاحكام) متعلق بالتقليد. تيسير التحرير لامير بادشاه البخاريؒ ج : ۴ ، ص : ۲۴٦، مصطفي البابي مصر ، نېټه : ۱۳۵۱ هـ

[2]: فتح الغفار بشرح المنار لابن نجيم مصطفى البابي مصر ، سنه : ۱۳۵۵ هـ ج : ۳ ، ص : ۳۷.

ځينو مسائلوکي دي ټول شرايط راسي او په ځينومسائلوکي رانه سي.([1])

په هر صورت داصولو دعلماوو دپورتينو څرګندونو په رڼا کي معلوميږي ،چي يو متبحر عالم ته که ديوې مسئلې ټول اړخونه معلوم وي، دټولو اړخونو دلايل يې ورته معلوم وي ، که څه هم په ټولو شرعي احکامو کي داجتهاد مرتبې ته نه وي رسېدلی خو په دغه يوه مسئله کي داجتهاد مرتبې ته رسېدلی وي ، پردغه عالم لازمه ده ،چي دخپل امام دپرېکړي خلاف پرېکړه وکړي او دا ووايي ،چي زما داما م پرېکړه دفلاني مشهور حديث خلاف ده بالاخره دخپل امام قول ترک کړي او په حديث عمل وکړي.

فقيه العصر حضرت مولانا رشيد احمد ګنګوهي رحمه الله داسي ليکي:

غرض دادئ ،چي که ددې امر ثبوت وسي ،چي دامام قول دقرآن يا حديث څخه خلاف دئ نو دامام قول پرېښودل په آيت يا حديث باندي عمل کول خو لازمي کار دئ مګر پوښتنه داده ،چي داڅېړنه به څنګه عوام خلک وکړي (يعني داچي عوام خلک دا کار نه سي کولای دادمتبحر في المذهب عالم کار دئ[2])

[1]: فما كان من الشروط كليا كقوة الاستنباط ومعرفة مجاري الكلام وما يقبل من الادلة وما يرد ونحوه فلا بد من استجماعه بالنسبة الي كل دليل ومدلول فلاتتجزء تلک الاهلية وماكان خاصا بمسئلة او باب فاذا استجمعه الانسان كان فرضه في ذالک الجزء الاجتهاد . التقرير والتحرير لابن الامير الحاج، ج : ٣ ص: ٢٩۴.

[2]: سبيل الرشاد ، دمولانا ګنګوهي رحمه الله تاليف، ص : ٣٠ او ٣١ ، ط : ډهلی ، سنه : ١٣٥٢ هـ س

دپورتنۍ مسئلې ښه تحقيق مولانااشرف علي تهانوي رحمه الله کړی دئ موږ په دې ځای کي دده مبارک اړونده عبارت ټکي په ټکي رانقلوو که څه هم عبارت اوږد سي پروا يې نه کوو ځکه دده عبارت دموضوع اصلي مغزدئ ،حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رحمه الله فرمايي:
که کوم عالم ،چي ذکي الفهم، وسيع النظر او دقيق نظر لرونکی وي او ورته څرګنده سوه او يا عام سړي ته ديوه تقوا لرونکي عالم دڅېړني څخه دزړه له صدقه څرګنده سوه ،چي دوهم لوري راجح دئ په دې ځای کي دي وکتل سي ،چي مرجوح لوری هم کوم شرعي دليل لري او که يا ؟ که يې دليل درلودئ په دې صورت کي که ددې وېره وه ،چي په خلکو کي به فتنه ، شر او فساد منځته راسي نو دڅغورلو په موخه دي بيا هم په مرجوح قول باندي عمل وکړي او دليل يې لاندي حديث دئ:
حضرت عايشة رضي الله عنها فرمايي ،چي رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: تاته نه ده معلومه ،چي ستا قوم قريشو مکه مکرمه پر هغه بنياد نه ده جوړه کړې کوم ،چي ابراهيم علیه السلام جوړه کړې وه؟ عايشة رضي الله عنها وايي : ما ورته وويل: اې دا الله جل جلاله رسوله صلی الله علیه وسلم! تاسو يې بېرته پر هغه طريقه جوړه کړئ کومه ،چي دابراهيم علیه السلام طريقه وه؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم په جواب کي ورته وفرمايل: که دقريشو زمانه کفر ته نژدې نه وای نوما به خامخا همداسي کړی وای خو زما سره دا وېره ده ،چي که زه دغه کار وکړم خلک به دستي فکرمن سي او وبه وايي ،چي وګورئ! کعبه شريفه يې ونړول نو زه داسي نه سم کولای.
تاسو په پورته حديث کي فکر وکړئ معلومه خبره ده ،چي دکعبې جوړېدل پر ابراهيمي طريقه باندي راجح جانب دئ او نه جوړېدل يې مرجوح جانب دئ رسول الله صلی الله علیه وسلم دفتنې دويري څخه مرجوح جانب

غوره کړ، او په همدې مرجوح جانب يې عمل وکړ او راجح جانب يې پرېښودئ.
همدا دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت سوی دئ ،چې ده مبارک يو وخت په سفر کي څلور رکعته لمونځ ادا کړ، چاپوښتنه ځني وکړه ،چې تاسو خو پر حضرت عثمان رضي الله عنه باندي له دې امله نيوکه کول ،چې هغه به په سفر کي څلور رکعته لمونځ اداکاوه او اوس تا خپله په سفر کي څلور رکعته لمونځ ادا کړ، دا ولي؟ ده مبارک په جواب کي وويل ،چې دا کار مي ځکه وکړ، ،چې دشر څخه وېرېدلم نو په دې وجهه ،چې شر او فتنه رامنځته نه سي نو ځکه مي څلور رکعته لمونځ ادا کړ.
په پورته روايت کي که وکتل سي معلومه خبره ده ،چې دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه په آند په سفر کي څلور رکعته لمونځ کول مرجوح قول دئ او دوه رکعته لمونځ کول راجح قول دئ ده مبارک له دې امله ،چې فتنه رامنځته نه سي اوشر پېښ نه سي په مرجوح قول يې عمل وکړ او راجح قول يې پرېښودئ.
په هرصورت دپورته روايتونو څخه معلومېږي ،چې که دشر او دفتنې دپېښېدو وېره وه نو په مرجوح قول باندي عمل کول هم جايز دئ بلکي غوره او اولي کاردئ.
که ،چيري داسي و ،چې په مرجوح قول باندي دعمل کېدو لپاره هيڅ لاره نه وه يعني داچي واجب پاتېدئ دواجب پاتېدو ګناه رامنځته کېدل ،دمرجوح قول لپاره دقياس پرته بل دليل نه و او دراجح قول لپاره صحيح حديث ددليل په توګه موجود و په داسي حالت کي دشک پرته په صحيح حديث باندي عمل کېږي او تقليد په دغه وخت کي بېخي جايز نه دئ ځکه اصل دين قرآن او حديث دئ ، دتقليد اصلي مقصد هم دادئ ،چې په قرآن او حديث باندي په صحيح ډول ، سلامتۍ او اسانۍ

سره عمل راسي ،په داسي حالت كي ،چي دراجح قول لپاره قوي ، صريح او صحيح حديث موجود وي ، دمرجوح قول لپاره هيڅ دليل موجود نه وي بيا هم په مرجوح قول باندي عمل كول او تقليد په وجه ټينګ پر درېدل دهغه تقليد بلل كېږي ،چي په قرآن حديث او اودعلماوو په ويناووكي يې بدي بيان سوې ده ، پاته دي نه وي ،چي يوه خبره ديادولو وړه ده هغه داچي په داسي مسئله كي ،چي تقليد پرېښودل سي دخپل امام په وړاندي ګستاخي ، بې ادبي او يا په زړه كي بدګماني ،چي زماامام دحديث څخه مخالفت كړى دئ جايز كار نه دئ ځكه كېداى سي ،چي دا حديث ده ته رسېدلى نه وي ، يا په ضعيف سند سره ورته رسېدلى وي او يا ده په كومه شرعي قرينه ماول كړى وي له همدې امله دى معذور بلل كېږي ، بې ادبي ورسره كول او يا بدي خبري ورته كول جايز كار نه دئ ، داخبره هم بايد ياده سي ،چي دامام په علمي كمال كي نقص پيدا كول هم بې ادبي ده ځكه داسي پېښ سوي دي ،چي لوړو او مخورو اصحبانو ته تر يو وخته پوري احاديث نه وه رسېدلي ، ددوى ددغه حديثونو نه رسېدل ددوى علمي كمال كوم تاوان نه دئ رسولى او نه چا ددوى پر علمي كمال باندي دنقص خبره كړې ده سره ددې ،چي ددوى علمي كمال منل سوى و.

همدا ډول هغه مقلد ته بد رد ويل جايز نه دي ،چي دخپل امام پر خبره كلك ولاړ وي ، كلك مقلد وي او دده ګومان داوي ،چي دده دامام خبره دحديث څخه مخالفه نه ده او دده سره هم دومره علم نه وي ،چي دحديث او دخپل امام دقول ترمنځ دي توپير وكړي ، په پوره تفصيل دي يې پوه سي ، دغه مقلد دحديث صحت ته هم قايل وي مګر دده پر خپل امام باندي نېک ګومان وي ،چي زما امام دشريعت حكم دقرآن او حديث سره برابر كړى دئ زه دخپل امام دقول پوره اطاعت كوم، داسي

مقلد ته بدرد ويل جايز نه دئ ځکه دی هم په شرعي دليل باندي متمسک دئ او دايې هوډ دئ ،چي دشريعت اتباع وکړي.

همدا ډول هغه چا ته هم بدرد ويل جايز نه دي ،چي ديوه قوي حديث په وجه يې دخپل امام تقليد په يوه خاصه مسئله کي پرې ايښی وي ځکه داسي اختلاف داسلافو علماوو څخه را روان دئ ددغه اختلاف اړونده علماوو ويلي دي :

خپل مذهب ظناً صواب ګڼل او محتمل خطاګڼل، بل مذهب ظناًخطا ګڼل او محتمل صواب ګڼل .

يعني داچي په غالب ګومان باندي خپل مذهب حق ګڼل اوپه لږ شک او احتمال سره خطا ګڼل ، بل مذهب په غالب ګومان سره خطا ګڼل او په لږ شک او احتمال سره حق ګڼل.

دپورته خبري څخه هغه نيوکه هم دفعه سوه ،چي ټول مذهبونه حق دي نو بيا ولي پر يوه مذهب باندي عمل وکړل سي؟

لنډه داچي کله داخبره ثابته سوه ،چي بل هم دصواب احتمال لري نو دچا تضليل ، تفسيق کول او يا دبدعتي او وهابي لقب ورکول جايز نه دي ، همدا ډول دهغو سره حسد او عناد جايز نه دئ ، دهغو غيبت کول ، طعن او لعن پر ويل هم جايز نه دي.

دايوه خبره لازمي ده هغه داچي که څوک په عقايدو کي مخالفت وکړي او يا په اجتماعي اسلامي شيانو کي مخالفت وکړي او يا سلف صالحينو ته بد رد ووايي داسي کس داهل السنت والجماعت له ډلي څخه وتلی دئ ځکه اهل السنت والجماعت هغه کسان دي،چي په عقايدو کي اصحابانو رضي الله عنهم پر طريقه روان وي ددوی مبارکانو دعقايدو څخه هيڅ مخالفت نه کوي له همدې امله داسي څوک داهل سنت والجماعت څخه وتلی دئ او دبدعتيانو په ډله کي داخل دئ همدا

ډول هغه څوک هم ډېر بد دئ ،چي په تقليد کي زياتی کوي ، دقران او حديث په مقابل کي تقليد غوره کوي قرآن او حديث پرېږدي ، ددغه دواړه ډلو څخه په کلکه بايد ځانونه وساتل سي او ددوی سره دمناظرې ، خبرو او استدلال څخه هم بايد ځانونه وساتل سي.(1)

حقيقت دادئ ،چي مولانا تهانوي رحمه الله دالله جل جلاله په مرسته داسي داعتدال لاره څېرلې اوبيان کړې ده ،چي که دزړه له کومي عمل په وکړل سي دمسلمانانو ډېري خپل منځی شخړي او جنجالونه به له منځه ولاړ سي.

دپورته شرطونو په شتون کي متبحر في مذهب عالم کولای سي ،چي په يوه مسئله کي ،چي قوي صريح او صحيح حديث دليل ولري دخپل امام څخه مخالفت وکړي ، سره ددې ،چي دغه عالم په دغه مسئله کي دخپل امام څخه مخالف سو خو بيا هم په ټوليزه توګه ورته مقلد عالم ويل کېږي، لکه ،چي ډېرو حنفي علماوو په ډېرو مسئلو کي دامام ابوحنيفة رحمه الله قول پرې ايښی دنورو علماوو پر قول يې فتوا کړې ده دمثال په ډول امام ابوحنيفة رحمه الله فرمايي: دانګورو پرته که دنورو شيانو دشرابو څخه دومره قدر وڅيښل سي ،چي محض قوت په حاصل سي جايز دئ ، دامام ابوحنيفة رحمه الله ددغه قول څخه فقهاء کرام مخالف دي دخپل امام قول يې پرې ايښی دئ دنورو مذهبونو په رڼا کي يې دټولو شرابو پر حرمت باندي پرېکړه کړې ده او کوم شراب ،چي په کمه اندازه امام ابوحنيفة رحمه الله جايز کړي دي دوی حرام بللي دي ، همدا

---

[1]: الاقتصاد في التقليد والاجتهاد ، دحضرت مولانا تهانوي رحمه الله تاليف ، ص: ۴۲ تر ۴۵، اوم مقصد.

ډول دا امام ابو حنيفة رحمه الله پر مذهب باندي زراعت (بزګري) جايز کار نه دئ ، مګر دده مبارک ددې قول څخه احناف علماء اوښتي دي او پرېکړه يې کړې ده ،چي په بزګري کي دحاصل متناسب (ټاکلې برخه) اخيستل روا کار دئ.

دادوه مثالونه ،چي ذکر سوه دا داسي مسئلې دي ،چي دټولو متاخرينو علماوو پر اتفاق دئ که نه نو په انفرادي ډول داسي ډېري مسئلې سته ،چي فقهاوو ديوه صحيح حديث په وجه خپل مذهب پرې ايښى وي او په حديث يې عمل کړى وي خو دا خبره ډېره لازمي ده ،چي دا ډېر نازک کار دئ هر چا ته دا پکار نه ده ،چي ځان ته دي متبحر عالم وو ايي او ځان دي ددې منصب څښتن او اهل وګڼي ځکه دا کار هرڅوک نه سي کولاى هيچا ته جايزه نه ده ،چي دپورته شرايطو دپروا او رعايت پرته په شرعي احکامو کي لاس وهنه او تصرف وکړي.

مجتهد في المذهب

دريمه درجه:

دتقليد دريمي درجې ته مجتهد في المذهب تقليد ويل کېږي مجتهد في المذهب هغه چا ته ويل کېږي ،چي داستدلال او استنباط په بنسټيزو مسائلو کي ديوه مجتهد په مطلق ډول سره مقلد وي مګر دهغو اصولو او قواعدو لاندي په کښته جزي مسائلو کي ددې اهليت او وړتيا لري ،چي په مستقيم ډول سره دقرآن ،حديث او داصحابانو رضي الله عنهم داثارو څخه دمسائلو استنباط وکړي ، له همدې امله داسي عالم دخپل امام سره په ډېرو فروعي مسائلو کي اختلاف لري خو په ټوليزه توګه داصولو په لحاظ داسي چا ته مقلد ويل کېداى سي لکه

په حنفي فقه کي امام ابويوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله ، په شافعي فقه کي امام مزني رحمه الله او امام ابوثور رحمه الله ، په مالکي فقه کي امام سخنون رحمه الله او امام ابوالقاسم رحمه الله ، په حنبلي فقه کي ابراهيم الحربي رحمه الله او امام ابوبکر الاثرم رحمه الله.

ابن العابدين رحمه الله دپورتنيو علماوو دپېژندګلوۍ په اړه داسي ليکي:

الثانية طبقة المجتهدين في المذهب كابي يوسف رحمه الله ومحمد رحمه الله وسائر اصحاب ابي حنيفة رحمه الله القادرين علي استخراج الاحكام عن الادلة المذكورة على حسب القواعد التي قررها استاذهم ، فانهم وان خالفوه في بعض احكام الفروع ولكنهم يقلدونه في قواعد الاصول.([1])

ژباړه : دوهمه طبقه مجتهدين في المذهب دي لکه ابويوسف رحمه الله ، امام امحمد رحمه الله او دامام ابوحنيفة رحمه الله نور اصحاب ،چي داحکامو پر استنباط باندي ديادو دلايلو په رڼا کي توانايي لري دهغو اصولو پر بنسټ ،چي استاذانو ورته ټاکلي دي ، دغه علماء که څه هم په فروعي مسائلو کي دخپلو امامانو څخه مخالف دي مګر دوی په اصولو کي دخپلو امامانو تقليد کوي او مقلدين ورته ويل کېږي.

همدا لامل دئ ،چي مجتهد في المذهب ته داصولو په لحاظ مقلد ويل کېږي او دفروعو په لحاظ مجتهد ورته ويل کېږي. همدا وجه ده ،چي دامام ابويوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله سره ددې ،چي حنفيان دي بيا هم دامام ابوحنيفة رحمه الله سره په ډېرو فروعي مسائلو کي اختلاف لري.

[1]: شرح عقود رسم المفتي لابن العابدين ، ص : ۴ ، ط : دارالاشاعة کراچي ، سنة ۱۳۷۸ هـ

دمجتهد مطلق تقليد

څلورمه درجه:

دا دتقليد وروستۍ اواخره درجه ده ، مجتهد مطلق هغه کس ته ويل کېږي ،چي په ده کي داجتهاد ټول شرطونه موجود وي ، نوموړی عالم دخپل علم او فهم په مټ کولای سي ،چي داستدلال اصول دقرآن اوحديث څخه وضع کړي ،تر دغه اصولو لاندي کولای سي ،چي شرعي احکام دقرآن او حديث څخه استنباط کړي لکه امام ابوحنيفةرحمه الله ، امام شافعيرحمه الله ، امام مالکرحمه الله ،امام احمد بن حنبلرحمه الله او داسي نور وتلی علماء ، دغه علماء که څه هم په فروعي او اصولي مسائلو کي مجتهدين بلل کېږي مګر بيا هم دوی ته يو ډول مقلدين ويل کېږي ځکه کومه مسئله ،چي په څرګند ډول په قرآن او حديث کي واضح سوې نه وي نو د غه علماء ددې پرځای ،چي دخپلي رايي او قياس څخه کار واخلي او فيصله وکړي هڅه کوي ،چي دمبارکو اصحبانو رضي الله عنهم څخه داسي قول يا فعل پيدا کړي ،چي داړونده مسئلې حل پکښي وي ، که دوی ته ديادي مسئلې دحل لپاره داصحابانو مبارکانو قول يا فعل په لاس ورغلی نو دوی دخپلي رايي او قياس پرځای ددغه اصحابانو رضي الله عنهم دقول يا فعل په رڼا کي فيصله کوي او ددې لپاره زيات شمېر مثالونه هم سته ،چي ځيني يې په لاندي ډول دي:

۱: لومړی مثال هغه مکتوب دئ ،چي حضرت عمر رضي الله عنه دقاضي شريح په نوم ليکلی او استولی و، امام شعبيرحمه الله دغه بيان په لاندي ډول کوي:

عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ شُرَيْحٍ : أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَتَبَ إِلَيْهِ : إِنْ جَاءَكَ شَىْءٌ فِى كِتَابِ اللَّهِ فَاقْضِ بِهِ وَلاَ تَلْتَفِتْكَ عَنْهُ الرِّجَالُ ، فَإِنْ جَاءَكَ مَا لَيْسَ فِى كِتَابِ اللَّهِ فَانْظُرْ سُنَّةً عَنْ رَسُولِ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– فَاقْضِ بِهَا ، فَإِنْ جَاءَكَ مَا لَيْسَ فِى كِتَابِ اللَّهِ وَلَمْ يَكُنْ فِيهِ سُنَّةٌ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– فَانْظُرْ مَا اجْتَمَعَ عَلَيْهِ النَّاسُ فَخُذْ بِهِ ، فَإِنْ جَاءَكَ مَا لَيْسَ فِى كِتَابِ اللَّهِ وَلَمْ يَكُنْ فِى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– وَلَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهِ أَحَدٌ قَبْلَكَ فَاخْتَرْ أَىَّ الأَمْرَيْنِ شِئْتَ : إِنْ شِئْتَ أَنْ تَجْتَهِدَ رَأْيَكَ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَتَقَدَّمْ ، وَإِنْ شِئْتَ أَنْ تَأَخَّرَ فَتَأَخَّرْ ، وَلاَ أَرَى التَّأَخُّرَ إِلاَّ خَيْراً لَكَ.([1])

ژباړه : حضرت شريح رحمه الله فرمايي: ماته عمر رضي الله عنه يو ليک راولېږئ په ليک کي يې راته ليکلي وه : که ،چيري تاته کومه مسئله راسي نو که يې حل په قرآن کي و نو دقرآن په رڼا کي يې پرېکړه وکړه خو دخلکو شخصي رايي تا دقرآن دفيصلې څخه ونه باسي او که په قرآن کي دغه مسئله حل نه وه نو بيا درسول الله صلى الله عليه وسلم سنتو ته رجوع وکړه او دسنت رسول الله صلى الله عليه وسلم په رڼا کي پرېکړه وکړه ، که داسي مسئله درته راغله ،چي په قرآن او حديث کي يې حل نه و نو بيا يې پر داسي ډول باندي حل کړه ،چي مخکني خلک پر متفق سوي وي او عمل په وکړه، که داسي مسئله درته راغله ،چي په قرآن او حديث کي نه وه او نه درتا وړاندي کوم چا په دې اړه پرېکړه کړې وه نو بيا يوه ددې دوو خبرو څخه ياد وساته يادا چي دغه مسئلې دخپلې رايي مطابق حل کړه او يا ځان ځني وساته او زه ستا لپاره دا وروستۍ خبره خوښوم.

---

[1]: سنن الدارمي ، ج : ١ ، ص : ٥٥ ، ح : ١٦٩ ، باب الفتيا وما فيه من الشدة ، ط : مدينة المنورة

تاسو وګورئ سره ددې ،چې حضرت شريح رحمه الله مطلق مجتهد و مګر بيا هم حضرت عمر رضي الله عنه هغه وخت دخپل نظر اجازه ورکړه ،چې داسلافو څخه داړونده مسئلې په اړه څه شي نه وي نقل سوی.

په پورته ډول دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه هم روايت مخکې دمطلق تقليد په مثالونو کې تېر سوی دئ.

۲: همدا ډول په سنن دارمي کي عبيدالله بن ابي يزيد رحمه الله فرمايي:

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِى يَزِيدَ قَالَ : كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِذَا سُئِلَ عَنِ الأَمْرِ فَكَانَ فِى الْقُرْآنِ أَخْبَرَ بِهِ ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِى الْقُرْآنِ وَكَانَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ –صلى الله عليه وسلم– أَخْبَرَ بِهِ ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَعَنْ أَبِى بَكْرٍ وَعُمَرَ ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ قَالَ فِيهِ بِرَأْيِهِ. ([1])

ژباړه : دعبدالله بن عباس رضي الله عنه څخه ،چې به کله ديوې مسئلې پوښتنه وسوه نو که به دهغې مسئلې حل په قرآنکريم کي و نو ده به لومړی دقرآنکريم په رڼا کي دهغې مسئلې حل کاوه که به په قرآن کي نه و نو بيا به يې درسول الله صلی الله علیه وسلم دسنتو مطابق هغه مسئله حل کول ، که به په سنتو کي دنبي صلی الله علیه وسلم هم نه وه نو بيا يې کتل که به دابوبکر رضي الله عنه يا عمر رضي الله عنه څخه کوم قول يا فعل ثابت و دهغه په رڼا کي به يې حل کول ، که به ددوی مبارکانو څخه څه شي ثابت نه و نو بيا به يې په خپله رايه اجتهاد کاوه.

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه مطلق مجتهد و مګر ده لومړيتوب دابوبکر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه قولونو ته ورکاوه او ددوی تقليد به يې کاوه ،که به دهغو څخه څه شی ثابت نه و بيا يې خپلي رايي او نظر ته رجوع کول.

[1]: سنن الدارمي ، ج : ١ ، ص : ٥٥ ، ح : ١٦٨ ، باب الفتيا وما فيه من الشدة ، ط : مدينة المنورة

۳ : همدا ډول په سنن دارمي کي روايت دي:

.... عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ : جَاءَهُ رَجُلٌ يَسْأَلُهُ عَنْ شَىْءٍ ، فَقَالَ : كَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ يَقُولُ فِيهِ كَذَا وَكَذَا. قَالَ : أَخْبِرْنِى أَنْتَ بِرَأْيِكَ. فَقَالَ : أَلاَ تَعْجَبُونَ مِنْ هَذَا؟ أَخْبَرْتُهُ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ وَيَسْأَلُنِى عَنْ رَأْيِى ، وَدِينِى عِنْدِى آثَرُ مِنْ ذَلِكَ ، وَاللَّهِ لأَنْ أَتَغَنَّى أُغْنِيَّةً أَحَبُّ إِلَىَّ مِنْ أَنْ أُخْبِرَكَ بِرَأْيِى ([1])

ژباړه : حضرت شعبي رحمه الله ته يو کس راغلی ديوې مسئلې په اړه يې پوښتنه څني وکړه ،چي شعبي رحمه الله جواب ورکړ او ورته وې ويل ،چي دابن مسعود رضي الله عنه نظر په دې اړه داسي دئ ، هغه سړي ورته وويل : په دې اړه ستا څه نظر دئ؟ ده په جواب کي ورته وويل: تاسو ولي ودې کس ته تعجب نه کوئ ؟زه ورته دابن مسعود رضي الله عنه نظر وايم دی راته وايي په دې مسئله کي ستا څه نظر دئ؟ په الله جل جلاله قسم کوم ،چي که ته ماته سندري ووايي ماته ددغه سندري اوريدل ترديې ښه دي ،چي زه خپل نظر ددغه مسئلې په اړه ووايم.

شعبي رحمه الله هم مطلق مجتهد و دامام ابوحنيفة رحمه الله استاد و مګر ده لومړيتوب دابن مسعود رضي الله عنه قول ته ورکاوه ، دهغه تقليد ته يې تر خپل نظر زيات اهميت ورکاوه.

۴ : امام بخاري رحمه الله په کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة کي ددې آيت په تفسير کي ،چي الله جل جلاله فرمايي:(واجعلنا للمتقين اماما) دمجاهد رحمه الله قول تعليقا رانقل کړی دئ ،چي وايي:

ائمة نقتدي بمن قبلنا ويقتدي بنا من بعدنا.

[1]: سنن الدارمي ، ج : ۱ ، ص : ۴۵ ، ح :۱۰۹، باب تورع عن الجواب فيما ليس فيه كتاب ولاسنة ، ط : مدينة المنورة

ژباړه : اې الله جل جلاله! موږ داسي امامان جوړ کړې ،چي موږ په هغه چا پسي اقتدا وکړو ،چي تر موږ مخکي تېر سوي دي او په موږ پسي هغه کسان اقتدا وکړي ،چي تر موږ وروسته راځي.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي:

دمجاهد رحمه الله پورتنی قول ابن جرير رحمه الله ، فاريابي رحمه الله او نورو علماوو په صحيح سند سره روايت کړی دئ.

ورپسي ابن حجر رحمه الله دپورتنی آيت دتفسير اړونده نور آثار هم رانقل کړي دي او بيا يې دابن ابي حاتم رحمه الله په حواله دسدي رحمه الله دا قول هم رانقل کړی دئ ،چي فرمايي:

ليس المراد ان نؤم الناس وانما ارادوا اجعلنا ائمة لهم في الحلال والحرام يقتدون بنا فيه.

ژباړه : ددې مراد دا نه دئ ،چي موږ دخلکو امامت وکړو بلکي مراد يې دادئ ،چي اې الله جل جلاله! موږ په حلال او حرام کي امامان جوړ کړي ،چي دوی په موږ پسي اقتدا وکړي.

ابن ابي حاتم رحمه الله دجعفر بن محمد رحمه الله دا قول هم رانقل کړی دئ ،چي فرمايي:

معناه اجعلني رضا فاذا قلت صدقوانی وقبلوا مني.(1)

ژباړه : (دپورتنی آيت) معنا داده ،چي ماته په خلکو کي مقبوليت راکړي ، کله ،چي زه خبره وکړم خلک يې تصديق کړي او زما څخه يې قبوله کړي.

په هر صورت دپورتنی آيت دتفسير اړونده خو دنورو علماوو داقوالو ذکر استطرادادا وسو مګر اصلي مطلب داو ،چي حضرت مجاهد رحمه الله

---

[1]: فتح الباري للحافظ ابن جرير رحمه الله ، ج : ١٣ ، ص : ٢١٠، ٢١١، ط : ميريه.

خوښه وګڼل ،چي دی په پخوانيو خلکو پسي اقتداء او تقليد وکړي، دوروسته خلکو لپاره يې هم دا خوښه کړه ،چي هغوی دي په مخکنيو امامانو پسي اقتدا وکړي سره ددې ،چي امام مجاهد رحمه الله مجتهد مطلق دئ او دعامو علماوو او عامو خلکو لپاره دتقليد يو مثال دئ.

پر تقليد باندي شکونه او نيوکي

په تېرو پاڼو کي ،چي په کوم ډول دتقليد حقيقت څرګند سوی دئ ، دقرآن او حديث څخه ،چي کوم مثالونه راوړل سوي دي ، دتقليد اړونده ،چي دمقلد کومي درجاتي او احکام بيان سوي دي که هغه په پوره ډول په ذهن کي ونيول سي نو کوم شبهات او اعتراضونه ،چي پر تقليد باندي واردېږي هغه خپل دفعه کېږي او له منځه ځي خو بيا هم مناسبه داده ،چي ځيني هغه اعتراضونه په خاصه توګه راوړل سي ،چي په زړه کي زيات را وړاندي کېږي يا په عمومي توګه دمخالفو حضراتو پر ژبو باندي زيات جاري وي او هر وخت يې په شد او مد سره بيانوي.

په قرآنکريم کي دپلرونو او نيکه ګانو تقليد

١: لومړی اعتراض پر تقليد باندي دا کېږي ،چي قرآنکريم دتقليد بدي په لاندي آيت کي بيان کړې ده:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللّهُ قَالُواْ بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَلاَ يَهْتَدُونَ. ([1])

[1]: سورة بقرة ، اية ١٧٠

ژباړه : کله ،چې دوی ته وویل سي : دهغه احکامو پیروي وکړئ ،چې الله جل جلاله نازل کړي دي ، دوی وايي موږ دهغه څه پیروي کوو ،چې زموږ دخپلو پلرونو اونیکونو تګ لاره وه ، که څه هم ددوی پلرونه په هیڅ شي نه پوهیږي او نه پر هدایت وي.

مخکې ،چې کومي څېړني دتقلید په اړه وسوې که هغو ته دو کتل سي او دانصاف په نظر غور باندي وسي په ښکاره توګه دا شبه لیري کېږي ،چې (معاذالله) داماماتو تقلید کونکي هم تر دې آیت لاندي دي.

دلاسپیناوي په موخه باید ووایو ،چې لومړی خو کوم آیت ،چې ذکر سوی دئ او په آیت کي ،چې کوم څوک ښودل سوي دي هغه مشرکان دي یعني دا چې په دغه آیت کي بنسټیزي عقیدې ښودل سوي دي لکه توحید ، رسالت ، دآخرت بیان او داسي نور، کله ،چې به مشرکانو ته دتوحید دعوت ورکړل سو دهغه احکامو دپلي کېدو دعوت به ورکړل سو کوم ،چې دالله جل جلاله دلوري څخه نازل کړل سوي وه دوی به خپل پلرونه او نیکونه بهانه کړل ،چې زموږ دغه دشرک عقیده موږ ته دپلرونو او نیکونه څخه په میراث پاته ده ، موږ دهمدغه عقیدې پیروي کوو ،چې موږ ته راپاته ده ، دتوحید عقیده موږ نه سو منلای حاصل دا چې مشرکانو به ویل ،چې موږ په دغه بنیادي عقیدو کي لکه توحید او رسالت موږ دالله جل جلاله دلوري څخه عقیده نه منو دخپلو پلرونو عقیده منو. زموږ په آند هم داخبره ده ،چې په اسلامي دین کي په بنیادي عقیدو کي تقلید حرام دئ ، زموږ دفقه شریفي ټولو علماوو دا مسئله لیکلې ده ،چې په عقایدو او ضروري شیانو کي تقلید نه سي راتلای ځکه دا شیان نه داجتهاد محل کېدای سي او نه دتقلید ، دمثال په ډول امیر بادشاه بخاري رحمه الله دتحریر اصول په شرح کي لیکي:

(فيما يحل الاستفتاء فيه)الاحكام الظنية لاالعقلية المتعلقة بالاعتقاد فان المطلوب فيها العلم (علي) المذهب (الصحيح) فلايجوز التقليد فيها بل يجب تحصيلها بالنظر الصحيح... (كوجود ه تعالی).([1])

ژباړه : هغه مسائل ،چي پو ښتنه پکښي کول جايز دي هغه ظني احکام دي ، نه هغه عقلي احکام دي ،چي په عقيده پوري اړه لري ځکه په دغه شيانو کي قطعي علم پکار دئ، همدا صحيح مذهب دئ ،چي په اعتقاد کي تقليد جايز نه دئ ، بلکي په دغه اعتقاداتو کي اختيار او خپلواکي په صحيح استدلالاتو باندي پکار دئ لکه دا الله جل جلاله وجود.

کوم تقليد ،چي په پورته آيت کي ياد سوی دئ او بد تقليد ورته ويل سوی دئ هغه تقليد دئ ،چي زموږ امامانو هم ناجايز کړی دئ او بد يې ورته ويلي دي لکه خطيب بغدادي رحمه الله ،چي په اصول عقايد کي دغه تقليد ناجايز بللی دئ او په پورتني آيت باندي يې دليل ويلی دئ.([2])

دوهمه خبره داده ،چي په پورتني آيت کي الله جل جلاله دتقليد بدي بيان کړې ده او ددغه تقليد دبدۍ لپاره يې دوه سببونه ښودلي دي لومړی داچي کافرانو دهغو احکامو څخه انکار کاوه کوم ،چي دا الله جل جلاله دلوري څخه نازلېدل ددغه نازل سوو احکامو پر ځای يې دخپلو پلرونو اونيکه ګانو باطل احکام منل يعني دالهي احکامو څخه منکر وه کفري احکام يې منل ، دوهم سبب الله جل جلاله دا ښودلی دئ ،چي ددغه کافرانو پلرونه او نيکه ګان دعقل او هدايت دواړو څخه خالي وه، موږ ،چي کله تقليد کوو دغه دوه سببونه دواړه مفقود دي ځکه هيڅ يو مقلد داسي نه وايي

---

[1]: تيسير التحرير، لامير بادشاه الحنفي رحمه الله ج : ۴ ، ص : ۲۴۳، دزياتو معلوماتو لپاره وګورئ: التقرير والتحبير لابن امير الحاج ، ج : ۳ ص : ۳۴۳.

[2]: الفقه والمتفقه ، ج : ۲ ، ص : ٦٦.

،چي موږ الهي احکام نه منو ، دالله جل جلاله او رسو ل الله صلی الله علیه وسلم خبره نه منو او پر ځای يې دخپل مشر يا امام خبره منو بلکي هر مقلد دخپل امام خبره دقرآن او حديث دشارح په توګه مني او بيا دهغه تشريح په رڼا کي په قرآن او حديث باندي عمل کوي ، همدا ډول دوهم سبب هم دلته مفقود دئ ځکه کوم کسان ،چي دحق څښتنان دي هغوی بالکل ددې خبري څخه مخ نه اړوي ،چي هغه امامان ،چي تقليد يې کېږي که څه هم هر څومره اختلاف ورسره لري مګر ددغو امامانو عزت او منزلت ته په اهتمام سره قايل دي ، هيڅوک ددوی پر قدر او منزلت باندي سترګي نه پوټوي ،څوک ،چي ددوی تقليد دکافرانو دتقليد سره ايږدي او دوی دکافرانو دګمراهانو پلرونو او نيکونو سره برابروي دا ډېره دظلم او ګناه خبره ده.

داحبارو اورهبانو تقليد

۲: ځيني خلک دامامانو پر تقليد باندي لاندي آيت دليل وايي:

اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ.([1])

ژباړه : دوی خپل علماء او تارک الدنيا زاهدان دالله جل جلاله پرځای خپل خدايان ګڼلي دي.

مخکي موږ پردې خبره باندي په تفصيل سره خبري کړي وې ،چي ديوه مجتهد تقليد په دې معنا نه دئ ،چي مجتهد دشرعي قانون بنسټ ايښودونکی دئ بلکي دمجتهد تقليدپه دې معنا دئ ،چي نوموړی مجتهد دشرعي قانون شارح او تفصيل ورکونکی دئ نه داچي نوموړی

---

[1]: توبة ، اية : ۳۱.

مجتهد دقانون له سره جوړوي ، دداسي مجتهد اتباع په پورته معنا کېږي، مجتهد خپل ځان په ذاتي اعتبار سره واجب الاتباع نه بولي بلکي دقرآن او حديث ،چي ده کوم تشريحات او څرنګوالی کړی دئ خلک دهغو تشريحاتو پيروي کوي ، دغه مجتهد ته دشارع په سترګه نه ګوري.

زما پرپورته تبصره باندي مولانا اسماعيل سلفي يو اعتراضيه مضمون ليکلی دئ نوموړی عالم ليکلی دي ،چي پورته تبصره په کټ مټ ډول هغسي ده لکه برېلويان ،چي وايي: موږ اهل قبور خدايان نه بولو ، نه مزارونه او خانقاوي مستقل بالذات خدای بولو بلکي موږ دلته مجازا خدای ګڼو او يا دنائب عقيده لرو، اويا وايي ،چي موږ په دغه شيانو سره توسل کوو او يا وايي ،چي دغه شيان والله جَلَّ جَلَالُہٗ ته زموږ شفاعت کوي او داسي نور خو دا ټوله شيان دشرک لاري خلاصوي ، برېلويان دشرک دلارو دخلاصېدو لپاره ډول ډول حيلې جوړوي نو په دې بنياد پورته تبصره همداسي ده.(1)

دپورتني سوال په جواب کي بايد وويل سي ،چي که برېلويانو د (بالذات) او يا (بالواسطه) استعمال غلط ځای کړی وي نو ددې معنا خو دا نه ده ،چي هر چا که د (بالذات) او يا د(بالواسطه) نوم ياد کړ، هغه نو دبرېلويانو په څېر کړنه کړې ده دلا ښه سپيناوي لپاره ويلای سو ،چي علامه ابن تيميه رَحِمَهُ اللہُ داسي څوک ،چي دبرېلويت سايه لاهم باندي سوې نه وه هغه هم دغه اصطلاح ياده کړې ده او وايي:

1: تحريک ازادي فکر ، ص : ١٣٨ دمولانا محمد اسماعيل سلفي ليکنه، مکتبة نذيريه ، ،چيچا وطني.

انما يجب علي الناس طاعة الله ورسوله وهؤلاء اولو الامر الذين امر الله بطاعتهم ... انما تجب طاعتهم تبعا لطاعة الله ورسوله لااستقلالا.([1])

ژباړه : بېشکه دالله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت پر خلکو باندي واجب دئ، دعلماوو او حُکامو اطاعت هم الله جل جلاله امر کړی دئ... ددوی اطاعت دالله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وسلم داطاعت تبعه دئ ، ددوی اطاعت مستقل بالذات نه دئ.

علامه ابن تیمیة رحمه الله په خپله مستقل بالذات او بالواسطه اطاعت یاد کړی دئ نو دې ته دبریلویانو په څېر فقره ویل کېږي.

علامه ابن تیمیه رحمه الله په بل ځای کي فرمایي:

فطاعة الله ورسوله وتحليل ما احله الله ورسوله وتحريم ما حرمه الله ورسوله وايجاب ما اوجبه الله ورسوله واجب علي جميع الثقلين الانس والجن واجب علي كل احد في كل حال سرا وعلانية لكن لما كان من الاحكام مالايعرفه كثير من الناس رجع الناس في ذالک الي من يعلمهم ذالک لانه اعلم بما قال الرسول واعلم بمراده : فائمة المسلمين الذين اتبعوهم وسائل وطرق وادلة بين الناس وبين الرسول يبلغونهم ما قاله ويفهمونهم مراده بحسب اجتهادهم واستطاعتهم ، وقديخص الله هذا العالم من العلم والفهم ما ليس عند الاخر.([2])

ژباړه : دالله جل جلاله او درسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت کول ، کوم شیان ،چي الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم حلال کړي دي هغه حلال بلل ، کوم شیان ،چي الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم حرام کړي دي هغه حرام بلل او هغه شیان ،چي الله جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم واجب بللي دي هغه واجب بلل ـ دغسي کړني پر انسان او پېري دواړو باندي واجب دي په پټه اوښکاره پر واجب دي

[1]: فتاوی ابن تیمیة رحمه الله ، ج :۲ ، ص: ۴۶۱.

[2]: فتاوای ابن تیمیة رحمه الله ج : ۲ ، ص: ۲۳۹

مګر يوه خبره سته هغه دا چي ځيني داسي احکام سته ،چي ډېر خلک نه په پوهيږي نو هغه چا ته رجوع کوي ،چي هغه په دغو مسائلو باندي پوهيږي ځکه داسي علماء درسول اللهﷺ په ويناو باندي ښه پوهيږي او مراد يې ښه ورته معلوم وي ، دمسلمانانو امامان ،چي دوی يې پيروي کوي په حقيقت کي دوی درسول اللهﷺ او دخلکو ترمنځ دوسيلو حيثيت لري او درهنمود حيثيت لري، دوی هڅه کوي ،چي مسلمانانو ته درسول اللهﷺ لارښووني ورسوي او دخپل توان په اندازه دوی درسول اللهﷺ د لارښوونو په اصلي مراد پوه کړي، کله داسي وي ،چي اللهﷻ ځينو خلکو ته داسي علم او فهم ورکړی وي ،چي دنورو سره نه وي.

تاسو ښه فکر وکړئ ،چي مقلدين له دې څخه زيات نور څه وايي؟ دکتاب په پيل کي ،چي موږ دتقليد کوم حقيقت بيان کړی دئ هغه يو وېښته هم ددې څخه زيات نه دئ.

حقيقت دادئ ،چي دمستقل بالذات او بالواسطه ترمنځ توپير کول هغه وخت غلط دئ ،چي يوازي دغه توپير ديوې بهانې په توګه استعمال کړل سي که نه نو پر بالواسطه باندي بايد هغه احکام تطبيق کړل سي کوم ،چي پر بالواسطه باندي تطبيق کېږي. مقلدين ببخي ددې کار خلاف دي او يوازي دخولې خبره نه بلکي مخکي موږ پوره ددې خبري څرګوالی وکړئ ،چي امامان بالذات واجب الاطاعة نه دي ، موږ دتقليد لپاره لاندي ټکي لازمي بللي دي:

١ : ددين په بنسټيزو عقايدو کي تقليد جايز نه دئ.

٢ : ددين ،چي کوم احکام دتواتر په طريقه سره ثابت دي په هغو کي دهيچا تقليد نه سي کېدای او نه جايز دئ.

۳ : دقرآن او حدیث ،چي کوم نصوص قطعي الدلالت دي او څه معارض نه لري په هغه کي دهیڅ امام تقلید ته اړتیا نه سته.
۴ : تقلید یوازي ددې لپاره دئ ،چي دقرآن یا حدیث دکوم متن څخه څو معناوي اخیستل کېږي نو په دغو معناوو کي دیوې دټاکلو لپاره ددې پرځای ،چي خپل ذهن او فکر په کاروا چول سي دیوه مجتهد او امام نظر ومنل سي، اعتماد پر وسي او عمل باندي وکړل سي.
۵ : دټول مسلمان امت له آنده ټوله مجتهدین دګناه څخه پاک دي او دخطا څخه پاک نه دي ځکه کېدای سي ددوی په اجتهادي کړنو کي دخطا احتمال شتون ولري.
٦ : که کوم متبحر عالم دیوه مجتهد خبره ووینې ،چي دصحیح او صریح حدیث څخه خلاف وي ، معارض هم نه ولري نو دشرایطو په نظر کي نیولو سره ،چي بیان یې په پوره ډول مخکي تیر سو ـ دغه عالم به دمجتهد خبره پریږدي او پرده باندي واجب ده ،چي په هغه صحیح حدیث باندي عمل وکړي.
که ددغه خبرو سره بیاهم تقلید شرک وي او پردې کار باندي دا الزام لګول کېږي ،چي مقلدینو خپل عالمان خدایان ګڼلي دي او دشرک وعید ورته اوړېدل کېږي نو بیا په دنیا کي کوم داسي کار سته ،چي دشرک څخه خالي وي.
کوم کسان ،چي تقلید نه کوي هغو ته هم هیڅ چاره نسته ،چي په یو ډول نه په یو ډول ، په یو حیثیت نه په یو حیثیت په تقلید اخته کېږي ځکه غیر مقلدین ټوله داسي نه دي ،چي دمور دنس څخه عالم پیدا سوی دئ ، نه هرڅوک عالم جوړېدای سي ، که عالم هم سي نو هرځای ده ته دقرآن او حدیث ذخیره په لاس نه سي ورتلای لکه دغیر مقلدینو عام خلک ،چي دخپلو علماوو څخه پوښتني کوي.

غيرمقلدينو ،چي كومي فتاواوي نشر او خپرې كړي دي لومړی خو يې دټولو مسائلو لپاره دلايل نه دي ويلي كه يې ويلي هم وي نو عام خلک ،چيري ددې فيصله كولای سي ،چي ددوی دغه دلايل صحيح دي او كه صحيح نه دي له همدې امله دعلماوو پر فهم او ذكاوت باندي اعتماد كول همدا دتقليد نوم دئ.

كوم خلک ،چي دغير مقلدينو علماء دي هغه دي په انصاف سره داخبره وكړي ،چي دوی دهري مسئلې دحل لپاره دقرآن او حديث څخه مسئله استنباط كولای سي ، دوی دومره توانايي لري ،چي دا كار ترسره كړي ، دوی كه ددغه پوښتني په جواب كي پر حقيقت سترګي پټي نه كړي په انصاف جواب ووايي نو ددوی جواب به منفي وي. ښكاره خبره ده ،چي دغه غير مقلدين علماء خپله دقرآن او حديث څخه دمسائلو استنباط نه سي كولای بلكي دوی هم دپخوانيو علماوو كتابونو ته رجوع كوي خو يوازي دومره توپير لري ،چي دوی دحنفي ، مالكي ، حنبلي او شافعي علماوو پرځای دابن تيمية ، ابن حزم ، ابن القيم او قاضي شوكاني په څېر علماوو ته مراجعه كوي ، دوی په هره مسئله كي ددغه علماوو څېړني رانقلوي او دمسئلې حل په كوي ځكه دوی وايي ،چي پورتني علماء دقرآن او حديث ښه عالمان وه ، دوی وايي ،چي ددغه علماوو ويناوي دقرآن او حديث سره ټكر نه لري.

همدا ډول كه دغه غيرمقلدينو علماوته ددې زمنه مساعده ،چي دحديثو ذخيره هرځای په لاس ورسي نو بيا ددوی سره خپله ځاني پوهه نسته بلكي دوی دحديث دمعلومولو لپاره دجرح او تعديل داامامانو تقليد كوي دمثال په ډول ځيني وخت غير مقلدين علماء يو حديث رد كړي او وايي ،چي داحديث ضعيف دئ ، كه دده څخه پوښتنه وسي ،چي ددې حديث دضعف لپاره ته څه دليل لري؟ نو دی په جواب كي

فقط دومري وايي ،چي فلاني محدث دا حديث ضعيف بللی دئ ، یا پر فلاني راوي باندي فلاني محدث جرح کړې ده کوم کسان ،چي دجرح او تعديل په کتابونو کي معلومات لري هغو ته معلومه ده ،چي هر وخت دجرح او تعديل په کتابونو کي دجرح او تعديل لپاره دلايل موجود نه وي بالاخره ددغه فن د عالمانو پر تحقيق باندي اعتماد کېږي ، کله داسي وي ،چي ديوه صحيح حديث په مقابل کي بل په صحيح سند حديث راغلی وي نو غير مقلدين حضرات دغه دوهم حديث له دې امله ردوي ،چي فلاني محدث دغه حديث ته معلول يا مرجوح ويلي دي اوس نو که دغسي کړني ته تقليد نه ويل کېږي نو څه ورته ويل کېږي؟ که څوک په دغه موضوع کي پردوی باندي لاندنی آيت دليل و وايي:

اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ.[1]

ژباړه : دوی خپل علماء او تارک الدنيا زاهدان دالله ﷻ پرځای خپل خدايان ګڼلي دي.

غيرمقلدين به پرته له دې څخه ،چي په جواب کي لاندي خبره وکړي بله دليل نه لري:

موږ ،چي داحاديثو په صحت او ضعف کي دجرح او تعديل دعلماوو او نورو محدثينو تقليد کوو يوازي يې له دې امله کوو ،چي دوی دفن ماهرين بولو مستقل بالذات ددوی اطاعت واجب نه بولو . حقيقت دادئ ،چي دڅوند يوه برخه هم دتقليد څخه خالي نه ده که ،چيري تقليد په پوره ډول منعه کړل سي نو ددين او دنيا دواړه کارونه به يو هم پر مخ ولاړ نه سي.

---

[1]: توبة ، اية : ٣١.

دحضرت عدی بن حاتم ﷺ حدیث

۳: کوم کسان ،چي دتقليد څخه مخالف دي هغو لاندي دعدي بن حاتم ﷺ حديث ددليل په توګه زيات بيانوي:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَثَنَ وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةٌ { اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ } قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ.([1])

ژباړه : حضرت عدي بن حاتم ﷺ فرمايي: زه درسول الله ﷺ حضورته راغلم زما دسرو زرو صليب په غاړه و ، رسول الله ﷺ راته وفرمايل : اې عدي! دا بت وغورځوه او ما واورېدل ،چي رسول الله ﷺ لاندي مبارک آيت لوستی:

اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ.([2])

ژباړه : اهل کتابو خپل علماء او تارک الدنيا زاهدان دالله ﷻ پرځای خپل خدايان ګڼلي دي.

بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: اهل کتابو دخپلو علماوو او راهبانو پرستش نه کاوه بلکي کله ،چي به هغو کوم شي ورته حلال کړ، دوی به هم حلال ورته ويل او کوم شی ،چي به علماوو او راهبانو ورته حرام کړ، دوی به هم حرام ورته ويل.

---

[1]: رواه الترمذي، ح: ۳۰۲۰.

[2]: توبة ، اية : ۳۱.

www.hammadia.com

حقيقت دادئ ،چي ددغه حديث دتقليد دامامانو سره هيڅ اړه نسته دراهبانو او امامانو توپير په پوره ډول سره بيان سو لکه دمخکني اعتراض په جواب کي چي يې سپيناوی وسو خو دلته فقط دومره خبره زياتول لازمي بولم ،چي درسول الله ﷺ مبارک ارشاد دهغه اهل کتابو په اړه دئ ،چي هغو دحلالو او حرامو واک او اختيار خپلو عالمانو او راهبانو ته ورکړی وو ، هغو خپل راهبان او پادريان دخپل قانون شارح نه بلکي بالذات دقانون جوړونکي بلل او دا يې عقيده وه ،چي ددوی پادريان او راهبان بېخي دهر ډول ګناه څخه معصوم اوپاک دي، دوی دحلالو او حرامو پوره اختيار خپلو پادريانو او راهبانو ته ورکړی و، دلاسپيناوي يې په موخه ويلای سو ،چي انسائيکلوپيډيا برناټانيکا دپاپ دصلاحيتونو په اړه داسي ليکي:

پاپ دعقايدو اړونده دمقتدر اعلي په حيثيت سره دهغه دليل (AUTHORITY) او هغه دسپېڅلتيا (Infallblity) لرونکی دئ ،چي ټولي کليسا ته په مجموعي توګه حاصل دئ ځکه پاپ دقانون جوړونکی (legislstor) ، همدا ډول دقاضي په څېر پور ه اختيارات لري ،چي دکليساوو اجتماعي کونسل ،چي يې لري. دپاپ اقتدار اعلي اوحقوق لازمي دي په دې ډول ،چي دی دهر ډول ګناه څخه معصوم وګڼل سي او داحق ورکړل سي ،چي دټولو عقيده والو دعقايد اختيار لرلای سي او تغير پکښي راوستلای سي.([1])

همدا ډول په پورتنی کتاب کي دپاپ دمعصوميت تشريح داسي سوې ده:

---

[1]: انسائيکلوپيډيا برناټانيکا ، ج : ۱۸ ، ص : ۲۲۲، ۲۲۳. مقاله پاپ ، سنة ۱۹۵۰.

(رومن كاتوليک چرچ) دپاپ په پوره معصوميت قايل دئ ، بنستيز مفهوم يې دادئ ،چي پاپ كله دټولو اهل عقيده لپاره كوم فرمان صادر كړي حتمي ده ،چي پاپ به هيڅ ډول غلطي نه وي كړې. (1)

۱: تاسو وګورئ ،چي عيسايانو خپلو پاپانو ته كوم صلاحيتونه وركړي وه او اوس يې هم وركوي ، ايا ددې صلاحيتونو نسبت دمجتهدينو امامانو سره كېداى سي؟ (معاذ الله) هيڅكله نه. انساكلوپيډيابرناټيكا پاپ د پوره حجت په توګه مني او زموږ دامامانو قول هيڅكله په شريعت كي د حجت په توګه نه منل كېږي لكه دكتاب په پيل كي،چي دتقليد په تعريف كي داخبره ښخي ثرګنده سوه.

۲ : پاپ په پوره توګه داسي اختيار لري ،چي دټولو اهل عقيده لپاره داسي فرمان صادر كي ،چي په پوره ډول نافذ سي ددې برعكس مقلدين دمجتهدينو تقليد په عقايدو كي ښخي نه مني.

۳ : پاپ په خپل عيسايي مذهب كي دقانون جوړونكي په توګه منل سوى دئ خو په اسلام كي مجتهد ښخي ددې حق نه لري ،چي قانون جوړونكى وبلل سي بلكي دشرعي قانون شارح بلل كېږي لكه مخكي ،چي يې پوره تفصيلي بيان تېرسو.

۴ : عيسويان خپل پاپان ښخي معصوم او پاک ګڼي خو ټول مقلدين عقيده لري ،چي زموږ دامامانو اجتهاد هر ډول ،چي وي ددې امكان سته ،چي پكښې سهو او خطا راسي يعني خپل امامان په يقيني ډول سره معصوم نه ګڼي بلكي ظنا يې معصوم ګڼي .

[1]: انسائيكلوپيډيا برناټانيكا ، ج : ۱۸ ، ص : ۲۲۲، ۲۲۳. مقاله معصوميت. (AUTHORITY)

۵ : په عيسوي مذهب کي پاپ پوره اختيار لري ،چي دخپلو اهل عقيده په عقايدو کي تغير راولي او بيا اهل عقيده هيڅ حق نه لري ،چي يو وربښته مخالفت وکړي خو ددې څخه برخلاف زموږ په مذهب کي مقلد ته ددې مجال سته ،چي په خاصو وختونو کي دخاصو شرطونو په وجود کي خپل مذهب پرېږدي لکه مخکي ،چي يې بيان دتقليد ددرجو تر عنوان لاندي وسو.

که څوک پورته پنځه فرقونه مطالعه کړي نو ثابته به سي ،چي زموږ دتقليد او دعيسايانود تقليد ترمنځ دمځکي او اسمان فرق دئ نو داچي دومره فرق سته نو بيا څنګه څوک پر موږ باندي دعدي بن حاتمؓ حديث تطبيقوي دا بيا جلا خبره ده ،چي څوک په تقليد کي دومره جامد وي ،چي په هيڅ صورت کي دخپل امام خبره نه پرېږدي قرآن او حديث يې ښخي هېر وي خپل مجتهد قانون جوړونکی بولي اودخپل امام په اړه داسي عقيده لري لکه عيسويان ،چي يې دپاپ په اړه لري په داسي حالت کي نو بيا هيڅ شک نسته ،چي دعدي بن حاتمؓ حديث پر داسي چا باندي صادق دئ او هغه وعيد دغسي کس لره هم سته.

دحضرت عبدالله بن مسعودؓ سپېڅلي وينا

۴: غير مقلدين زيات ځايونه دعبدالله بن مسعودؓ حديث هم ددليل په توګه وړاندي کوي ،چي دی مبارک فرمايي:

لايقلدن رجل رجلا دينه ان آمن ، آمن وان كفر ، كفر.

www.hanafia.com

ژباړه : خامخا دي يو کس دبل کس په دين کي داسي تقليد نه کوي ،چي هغه ايمان راوړي دی هم ايمان راوړي که هغه کافر سي نو دی هم کافر سي.

غير مقلدين دتقليد په بدي کي دابن مسعود ﷺ پورته وينا بيانوي ، ددوی څخه زموږ سوال دادئ ،چي دغه تقليد ،چي ابن مسعود ﷺ بيان کړی دئ دې ته څوک جايز تقليد وايي؟ ځکه دغه تقليد په ايمانياتو کي دئ او موږ وړاندي څو ځلي ويلي وه ،چي په ايمانياتو کي تقليد کول جايز نه دئ داچي دشرعي احکامو دمعلومولو لپاره داسلافو تقليد دئ په دې اړه خپله دعبدالله بن مسعود ﷺ لاندي مبارک ارشاد مطالعه کړئ:

وعن ابن مسعود قال : من كان مستنا فليسن بمن قد مات فإن الحي لا تؤمن عليه الفتنة . أولئك أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم كانوا أفضل هذه الأمة ... فاعرفوا لهم فضلهم واتبعوهم على آثارهم وتمسكوا بما استطعتم من أخلاقهم وسيرهم فإنهم كانوا على الهدى المستقيم .(1)

ژباړه : کوم کسان ،چي اتباع کول غواړي نو دهغه چا پيروي دي وکړي ،چي وفات سوي دي ځکه پر ژوندو باندي ددې باور نه سي کېدای ،چي دوی به په فتنه کي نه اخته کېږي، هغه کسان ،چي پيروي يې بايد وسي هغه درسول اللهﷺ اصحاب دي ، درسول اللهﷺ اصحاب دده ﷺ دامت غوره خلک دي ... نو تاسو دهغو قدر وپېژنئ ،ددوی دآثارو پيروي وکړئ څو ،چي مو په توان وي ددوی داخلاقو او سيرت

[1]: مشكوة المصابيح ، ج : ١ ، ص: ٣٢ باب الاعتصام بالكتاب والسنة.

پوره پابندي وکړئ ځکه دوی هغه خلک دي ،چي پر سيده لاره باندي برابر دي.

دمجتهدينو امامانو ويناوي

۵: ځيني غير مقلدين خلک ددليل په توګه دامامانو داخبره هم کوي ،چي مجتهدين امامان خپله داخبره کوي ،چي تاسو تر هغه بريده زموږ خبره مه منئ ،چي دليل مو نه وي معلوم کړی او که زموږ خبره دحديث څخه مخالفه وه پر دېواله يې وغورځوئ نو بيا تاسو ولي ددوی خبره ټينګه نيولې ده او دليل يې نه معلوموئ؟

دپورته خبري اړونده که په انصاف او حقيقت خوښوني سره نظر وسي نو معلومه خبره ده ،چي دامامانو خطاب هغه کسانو ته دئ ،چي هغوی خپله مجتهدين او داجتهاد شرطونه پکښي موجود وي ، هغه کسانو ته يې خطاب نه دئ ،چي هغوی داجتهاد دوړتيا څخه محروم وي لکه شاه ولي الله رحمه الله ،چي په دې اړه ليکي:

انما يتم فيمن له ضرب من الاجتهاد ولو في مسئلة واحدة وفيمن ظهر عليه ظهورا بينا ان النبي صلى الله عليه وسلم امر بكذا ونهي عن كذا وانه ليس بمنسوخ اما بان يتتبع الاحاديث واقوال المخالف والموافق في المسئلة او بان يرى جما غفيرا من المتبحرين في العلم يذهبون اليه ويري المخالف له لايحتج الا بقياس او استنباط او نحو ذالک فحينئذ لاسبب لمخالفة حديث النبي صلى الله عليه وسلم الا نفاق خفى او حمق جلى.([1])

ژباړه : د امامانو دا ويناوي دهغه چا په اړه صادقيږي ،چي په اجتهاد کولو کي څه وړتيا ولري که څه هم دده دغه وړتيا په يوه مسئله کي وي

---

[1]: حجة الله البالغة ، ج : ۱ ، ص : ۱۵۵، باب حكاية الناس قبل المائة الرابعة وبعدها.

او هغه ثوک ،چي ده ته درسول الله ﷺ بيان ثرگند وي ،چي رسول الله ﷺ دفلاني شي امر کړی دئ او دفلاني شي ثخه يې منعه کړې ده او دا ورته ثرگنده وي ،چي درسول الله ﷺ دغه حديث منسوخ نه دئ ، يا دټولو حديثو دثېړني وروسته ، دټولو موافقو اومخالفو دلايلو دمعلوماتو وروسته دې پايلي ته رسېدلی وي ،چي ددې حديث دنسخي لپاره هيڅ دليل نسته، اويا يوه لويه ډله دجيدو علماوو ووينې ،چي عمل په کوي او ورته ثرگنده سي ،چي ددې حديث ثخه مخالفت که ثوک کوي دقياس پرته بل هيڅ دليل نه لري په داسي حال کي،چي درسول الله ﷺ دحديث ثخه مخالفت دپټ منافقت او بې عقلۍ پرته بل شی نه سي جوړېدای.

په هرصورت پورتنۍ خبره ښخي ثرگنده ده ،چي نور ثرنگوالي ته هيڅ اړتيا نه لري . که ،چيري داماماڼو پورتنۍ خبره په دې معنا وي ،چي تقليد ښخي جايز نه دئ نو ددوی خپل ژوند دداسي ډېرو پيښنو ثخه ډک دئ ،چي خلکو به ددوی ثخه پوښتني کولې دوی به دثه دليل پرته جوابونه ورکول که ،چيري تقليد ددوی په آند جايز نه وای نو دوی به ددې تقليد سبب نه جوړېدای.

همدا ډول ددوی نوري هم داسي ډېري ويناوي سته،چي دهغو ثخه په ښکاره ثرگنديږي ،چي دوی دعامو خلکو لپاره تقليد لازمي بولي دساري په ډول ددوی مبارکانو ثو ويناوي رانقلوو:

۱: په کفاية شرح هداية کي ليکل سوي دي:

واذا كان المفتي علي هذه الصفة فعلي العامي تقليده وان كان المفتي اخطا في ذالک ، ولامعتبر بغيره هكذا روي الحسن عن ابي حنيفةرحمه الله وابن رستمرحمه الله عن محمدرحمه الله وبشير بن الوليدرحمه الله عن ابي يوسفرحمه الله.([1])

ژباړه : كه ،چيري په مفتي كي دا صفت موجود وي يعني مجتهد وي نو په عامي سړي باندي يې تقليد لازم دئ ، كه څه هم مفتي خطاوتلى وي، همدا خبره امام حسنرحمه الله دامام ابو حنيفةرحمه الله څخه ، ابن رستم رحمه الله دامام محمد رحمه الله څخه او بشير بن وليد رحمه الله دابويوسفرحمه الله څخه رانقل كړي ده.

۲: دامام ابويوسفرحمه الله داخبره مخكي تېره سوې ده ،چي دی فرمايي:

علي العامي الاقتداء بالفقهاء لعدم الاهتداء في حقه الي معرفة الاحاديث.([2])

۳ : دامام احمد بن حنبل اړونده علامه ابن تيميةرحمه الله داسي نقل كړی دئ:

ويامر العامي بان يستفتي اسحقرحمه الله واباعبيدرحمه الله واباثوررحمه الله وابامصعبرحمه الله وينهي العلماء من اصحابه كابي داودرحمه الله وعثمان بن سعيدرحمه الله وابراهيم الحربيرحمه الله و ابي بكر الاثرمرحمه الله وابي زرعةرحمه الله وابي حاتم الجستانيرحمه الله ومسلمرحمه الله وغيره ان يقلدو احدا من العلماء ويقول عليكم بالاصل بالكتاب والسنة(3)

[1]: كفاية شرح هداية ، كتاب الصوم ، ماخوذ من خير التنقيد ، مؤلفه حضر ت مولانا خيرمحمد صاحبرحمه الله

[2]: هداية ، ج : ۱ ، ص : ۲۲٦ ، باب مايوجب القضاء والكفارة.

[3]: فتاوی ابن تيمية ، ج : ۲ ، ص : ۲۴۰.

www.haqmadia.com

ژباړه : امام احمد بن حنبل رحمه الله عامو خلکو ته امر کاوه ،چي د اسحق رحمه الله ، اباعبيد رحمه الله ، اباثور رحمه الله او ابامصعب رحمه الله څخه دمسئلو پوښتني وکړي او خپل ملګري يې لکه ابي داود رحمه الله ، عثمان بن سعيد رحمه الله ، ابراهيم الحربي رحمه الله ، ابي بکر الاثرم رحمه الله ، ابي زرعة رحمه الله ، ابي حاتم الجستاني رحمه الله ، مسلم رحمه الله او داسي نور يې دتقليد کولو څخه منعه کول او هغو ته به يې امر کاوه ،چي تاسوته واجب ده ،چي دقرآن او حديث څخه دمسائلو استنباط وکړئ.

دعلامه ابن تيمية رحمه الله دپورتني عبارت څخه په ښکاره ډول ښکاري دڅرګندو الفاظو معلوميږي ،چي هغه کسان دتقليد څخه منعه کړل سوي دي ،چي دامام احمد بن حنبل رحمه الله خاص شاګردان وه ،جليل القدره محدثين وه او په پوره ډول يې ددې وړتيا درلوده ،چي خپله اجتهاد وکړي ، هغه کسانو ته ،چي داجتهاد وړتيا نه لري نه يوازي ،چي دتقليد اجازه ورته سوې ده بلکي دتقليد کولو امر ورته سوی دئ اودا ورته ويل سوي دي ،چي تاسو شرعي مسئلې ديادو علماوو څخه پوښتئ.

دعامو خلکو لپاره تقليد واجب دئ دا وجوب يې داسي اتفاقي امر دئ ،چي دمعتزله ډلې پرته هيچا مخالفت ورسره نه دئ کړی لکه ،چي علامه سيف الدين آمدي رحمه الله ليکي:

العامي ومن ليس له اهلية الاجتهاد وان كان محصلا لبعض العلوم المعتبرة في الاجتهاد يلزمه اتباع قول المجتهدين والاخذ بفتواه عند المحققين من الاصوليين ومنع من ذالك بعض معتزلة البغداديين.([1])

---

[1]: احکام الاحکام للامدي رحمه الله ج : ۴ ، ص : ۱۹۷ ، قاعده نمبر: ۴ ، باب نمبر : ۳ ، مسئله نمبر : ۲ ،دزياتو معلوماتو لپاره وګورئ: المستصفى للامام غزالي رحمه الله ، ج :۲ ، ص : ۱۲۴ ، فن نمر : ۲، قطب نمبر : ۴.

ژباړه : عامي سړی او هغه چاته ،چي داجتهاد وړتیا نه لري که څه هم په ځینو معتبرو علومو کي مهارت لري ـ واجب ده چي دمجتهدینو پیروي وکړي ، په فتوا یې عمل وکړي ، دمحقیقینو اصولینو علماوو همدا مسلک دئ، البته ځینو بغداد والو معزلوو ددې کار منعه کړې ده.

علامه خطیب بغدادي رحمه الله وروسته تر دې ،چي دعامي سړي لپاره یې دتقلید وجوب بیان کړی دئ لیکلي یې دي :

وحکی عن بعض المعتزلة انه قال لایجوز للعامي العمل بقول العالم حتی یعرف علة الحکم ... وهذا غلط لانه لاسبیل للعامي الي الوقوف علي ذالک الا بعد ان یتفقه سنین کثیرة ویخالط الفقهاء المدة الطویلة ویتحقق طرق القیاس ویعلم ما یصححه ویفسده ومایجب تقدیمه علي غیره من الادلة وفي تکلیف العامة بذالک تکلیف ما لایطیقونه ولاسبیل لهم الیه.([1])

ژباړه : دځینو معتزلوو څخه داسي حکایت سوی دئ ،چي عامي سړي ته دعالم په قول باندي عمل کول جایز نه دي څو ،چي دهغه حکم علت ورته معلوم سوی نه وي... او دامسلک غلط دئ ځکه عام سړی بېخي ددې لاره نه لري ،چي پر علت باندي علم راولي مګر وروسته تردې ،چي ډېر کلونه علم حاصل کړي او ډېره زمانه دفقهاوو کرامو سره واوسیږي ، دقیاس طریقې زده کړي ، همدا ډول صحیح او فاسد قیاس سره توپیر کړي او داورته معلومه سي ،چي کوم دلیل تر دوهم دلیل مقدم دئ داډول تکلیفونو دعامو لپاره ناشوني دي او ددوی دتوان څخه وتلی کار دئ.

[1]: الفقیه والمتفقه للخطیب البغدادي رحمه الله ، ج : ۲ ، ص : ٦۹ ، ط: دارالافتاء ریاض.

يوه خبره ديادوني وړ ده هغه داچي په کوم چا کي ،چي داجتهاد اوصاف موجود وي ايا دغسي کس ته تقليدکول جايزدي که يا؟ په جواب کي بايد وويل سي ،چي په دغه تقليد کي دعلماوو اختلاف دئ لکه علامه خطيب بغدادي رحمه الله ،چي دسفيان ثوري رحمه الله مسلک رانقل کړی دئ ،چي دده له آنده دغه تقليد جايز دئ ، دامام محمد رحمه الله مسلک هم دادئ ،چي يوڅوک تر دده زيات عالم و تقليد کول يې جايز دي خو علامه ابن تيمية رحمه الله بيا دداسي چا لپاره تقليد جايز نه بولي لکه سفيان ثوري رحمه الله ،چي دئ ، همدا ډول دامام شافعي او امام احمدبن حنبل له آنده هم پورته تقليد يعني دمجتهد لپاره تقليد کول ناجايز بولي.([1])

مولانا عبدالحي لکهنوي رحمه الله دشمس لائمة حلواني په ترجمه کي دا قول رانقل کړی دئ ،چي فرمايي:

وقد روي عن الامام الاعظم رحمه الله جواز التقليد المجتهد بمن هو اعلم منه.([2])

ژباړه : دامام اعظم رحمه الله څخه روايت سوی دئ ،چي مجتهد ته دداسي چا تقليد جايز دئ ،چي هغه تر ده زيات عالم وي.

ددغه موضوع پوره تفصيل داصول فقه په کتابونو کي موجود دئ. ([3])

حاصل داچي هغه څوک ،چي مجتهد وي دده لپاره تقليدکول جايز دي او که نه دي؟ په دې موضوع کي دعلماوو ترمنځ اختلاف ستهاو داچي

---

[1]: فتاوی ابن تيمية رحمه الله ، ج : ۲ ، ص : ۲۴۰.

[2]: التقليقات السنية علي تراجم الحنفية ، ص: ۹۲ ، دخير التنقيد څخه اخيستل سوی.

[3]: لکه فواتح الرحمت شرح مسلم الثبوت ، ص : ۱۳۰. المستصفي للغزالي رحمه الله ، ج : ۲ ، ص : ۱۲۱، فن نمبر : ۱ ، قطب نمبر: ۴.

غير مجتهد به تقليد کوي په دې موضوع کې دځينو معتزلو پرته بل هيڅ اختلاف نه دئ کړی بلکې دعام سړي لپاره تقليد کول ښځي لازم دئ.

عام سړی به څنګه مجتهد پېژني؟

٦: مونږ دکتاب په پيل کې ويلي وه، چې ددواړو ډولونو تقليد حقيقت دادئ، چې څوک خپله مستقيمًا دقرآن او حديث څخه دمسائلو استنباط نه سي کولای نو هغه به دبل عالم، چې دغه کار کولای سي تقليد به يې کوي او دده پر فهم، بصيرت او استنباط به اعتماد کوي.

پردې خبره باندې ځينو خلکو دانيوکه کړې ده، چې څوک ديو چا تقليد کوي يعني يو عام او ناپوه سړی، چې کله ديو چا تقليد کوي نو دی به څنګه معلوموي، چې دغه کس يقينًا عالم او مجتهد دئ او ددې وړتيا لري، چې دقرآن او حديث څخه مستقيمًا دمسئلو استنباط وکړي؟([1])

دپوتني سوال په جواب کې يوازې مونږ دامام غزالي رحمه الله لاندې عبارت رانقلوو او لاندنی عبارت دجواب لپاره کافي بولو:

فان قيل... العامي يحكم بالوهم ويغتر بالظواهر وربما يقدم المفضول علي الفاضل فان جاز ان يحكم بغير بصيرة فلينظر في نفس المسئلة وليحكم بما يظنه ، فلمعرفة مراتب الفضل ادلة غامضة ليس دركها من شان العوام؟ وهذا سوال واقع ولكنا نقول : من مرض له طفل وهو ليس بطبيب فسقاه دواء برايه كان متعديا مقصراضامنا ولو راجع طبيبا لم يكن مقصرا ، فان كان في البلد طبيبان فاختلفا في الدواء فخالف الافضل عد مقصرا ويعلم فضل الطبيبين بالتواتر الاخبار وباذعان المفضول له وبتقديمه بامارات تقيده

---

[1]: تحريک ازادي فکر ، دمولانا محمد اسماعيل سلفي رحمه الله ليکنه. ص : ۱۴۰

غلبة الظن فكذالک في حق العلماء يعلم الافضل بالتسامع وبالقرآئن عن نفس العلم ، والعامي اهل له فلاينبغي ان يخالف الظن بالتشهي ، فهذا هوالاصح عندنا ولاليق بالمعني الكلي في ضبط الخلق وبلجام التقوي و التكليف. ([1])

ژباړه : كه دانيوكه وسي ،چي عام خلک په اوهامو فيصلې كوي او په ظاهري شيانو باندي دوكه كېږي ، كله داسي هم وي ،چي مفضول تر فاضل غوره ګڼي اوس نو كه دبصيرت پرته دپرېكړي اجازه وركړل سي نو په اصل مسئله كي هم په خپل ظن اوګومان سره فيصله كوي ځكه داصل مسئلې په درک كي ډېرو پېچلو او ګرانو دلايلو ته اړتياسته او دا كار عوام خلک نه سي كولای؟

دپورته سوال په جواب كي بايد ووايو ،چي كه ديو سړي زوی ناجوړه سي ،خپله طبيب نه وي او په خپله رايه او نظر باندي زوی ته دوا وركړي په دغه وخت كي نوموړی كس ته ظالم اوتېری كونكی ويل كېږي ک،چيري يې زوی ته بدي پايلي ورسېدې دی يې مسؤل دئ خو كه دغه سړی خپل ناروغه زوی طبيب ته بوزي بيا پرده باندي هيڅ الزام اونيوكه نسته ، همدا ډول ک،چيري په ښار كي دوه طبيبان وي ، يوطبيب تكړه وي ، بل كمزوری وي او په خپل منځ كي په نظر كي اختلاف ولري په دغه كي كه نوموړي سړي دتكړه طبيب پرځای خپل ناروغه زوی كمزوري طبيب ته وروستی بيا تر نيوكي او الزام لاندي دئ، داچي عام سړي ته به تكړه طبيب ځنګه معلومېږي ښكاره خبره ده ،چي دتكړه طبيب تكړه والی په مشهرو او متواتر خبره سره معلومېږي اويا داچي يو طبيب دهغه بل طبيب نظر او خبره ومني دستي

[1]: المستصفي للامام الغزالي رحمه الله ، ج : ٢ ، ص : ١٢٦، ط : مصر ، سنة ١٣٥٦، قبيل الفن الثالث من القطب الرابع.

معلومېږي ،چي هغه طبيب تکړه دئ ،چي خبره يې ومنل سوه ، دطبيب دمعلومېدو لپاره دغه دوې علامې دي ،دې ته ورته نوري هم ډېري علامې لري ،چي يو عام سړی دتکړه طبيب مهارت او پوهه ځانته په معلوموي.

دعلماوو اړونده هم دغسي پرېکړه ده يعني داچي ديوه عالم مهارت او تکړه والی دده دمشهورو او متواترو نښو څخه څرګندېږي ، عام سړي ته لازمه نه ده ،چي دعالم دعلم دي پوره تحقيق وکړي اونه هم کولای سي، همدا لامل دئ ،چي که عام سړي ته يو عالم په خپل ګومان او نظر ښه ورغلی نو ده ته دنفسي خواهشاتو پر بنياد باندي دهغه عالم څخه مخالفت پکار نه دئ همدا طريقه زموږ په آند صحيح ده او دالله جَلَّ جَلَالُهُ دمخلوق دقابو کولو لپاره او ددوی په شرعي احکامو کي دپابندۍ لپاره زموږ په آند دغه ډېره غوره طريقه او مناسب طرز العمل دئ.

www.hamiriadia.com

ايا تقليد کول عيب دئ؟

۷: دکتاب په پيل کي مورږ ډېر داسي روايتونه رانقل کړي وه ،چي داخبره يې ثابتول ،چي تقليد کول داصحابانو په زمانه کي هم رواج و ، داصحابانو په زمانه کي ،چي به کوم کس اجتهاد نه سوای کولای نو هغه اصحابانو مبارکانو ته به يې رجوع کول ،چي هغوی به ښه فقهاء وه او اجتهاد به يې کولای سوای.

پر پورتنۍ خبره باندي ځيني کسان اعتراض کوي او وايي ،چي تقليد کول اصلاً يو عيب دئ ځکه تقليد هغه وخت کېږي ،چي څوک علم لږ لري که څوک دغه کار يعني تقليد اصحابانو ته ثابتوي په حقيقت کي دا يو عيب دئ ،چي اصحابانو مبارکانو ته يې ثابتوي ، که څوک دا کار کوي ،چي اصحابانو ته تقليد ثابتوي دا کومه تحفه نه ده ،چي دوی يې اصحابانو ته ثابتوي بلکي دا يو عيب دئ (معاذلله) اصحابانو ته ، عيب ثابتول پکار نه دي ځکه څرنګه ،چي ټول اصحابانو عادلان وه همدا ډول ټول اصحابان فقهاء هم وه دوی هيڅ کم علمه نه وه او نه يې تقليد ته اړتيا درلوده.[1]

حقيقت دادئ ،چي پورتنۍ نيوکه يوه جذباتي نيوکه ده ځکه دانسان لپاره مقلد جوړېدل يا تقليد کول څه دعيب خبره نه ده ځکه الله ﷻ دفضيلت او عزت معيار تقوا ښودلې ده او فرمايلي يې دي : (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللّه أَتْقَاكُمْ) يعني په تاسو کي عزت والا هغه څوک دئ ،چي دالله ﷻ څخه زيات ويرېږي ، الله ﷻ دعزت معيار افقهکم

---

[1]: تحريک ازادي فکر ، ص: ۱۳۳ تر ۱۳۵.

اواعلمکم نه دئ ویلی ، دانسان دفضیلت لپاره دا لازمي نه ده ،چي خامخا به دی مجتهد جوړیږي بلکي دانسان دفضیلت لپاره تقوا لازمي ده او تقوا دفضیلت معیار دئ ، علم او فقه لازمي نه دي یعني داچي که په چا کي یو شرط داجتهاد موجود نه سي لا هم یوه زره عیب نه باندي لګیږي ددین په اعتبار سره ، اصحابان ټوله تقوا لرونکي وه بلکي ټوله په پوره تقوا سره فایز وه همدا لامل دئ ،چي دوی ته تر انبیاؤ وروسته غوره مخلوق ویل سوی دئ خو تر کومه بریده ،چي دفقه اوعلم اړونده خبره ده نو څوک ،چي دا دعوه کوي ،چي اصحابان ټوله دعلم څښتنان وه دا دعوه دقرآن او حدیث څخه ښځي مخالفه ده ځکه الله جل جلاله فرمایي :

فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾ (1)

ژباړه : ولي ددوی څخه یوه ډله دهر قوم څخه نه وزي څو په دین کي پوهه لاسته راوړي تر بېرته راتګ وروسته خپل قوم وویروي ښایي خپل قوم به دا الله جل جلاله دنافرمانۍ څخه وساتي.

په پورتني آیت کي الله جل جلاله اصحابانو رضي الله عنهم ته امر کړی دئ ،چي په تاسو کي دي یوه ډله په جهاده بوخته سي او بله ډله په علم اوپوهه کي بوخته سي، دالله جل جلاله ددغه وینا څخه په څرګند ډول معلومیږي ،چي په اصحابانو رضي الله عنهم کي یوه ډله په جهادي کارونه باندي اخته وه علم حاصلولو ته فارغه نه وه او بله ډله بیا په علمي کارونو اخته وه ،یعني داچي یوې ډلي به علم نه درلودئ دغه توپیر الله جل جلاله خپله کړی دئ او

[1]: سورة توبة الاية ١٢٣

کوم شی ،چي دالهي منشاء سره موافق وي هغه ته عيب ويل ستره ګناه ده ، موږ دداسي ګناه څخه په الله جل جلاله سره پناه غواړو.

همدا ډول په سورة نسآء کي لاندنی آيت ،چي الله جل جلاله فرمايي:

لَعَلِمَهُ الّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ. (النساء، آية ٨٣)

دپورتني آيت په تفسير کي مخکي ويل سوي وه ،چي په اصحابانو رضي الله عنهم کي ځينو ته داستنباط اهل ويل سوي وه او هغه اشخاصو ته ،چي اهل يې نه وه هغو ته امر سوی و ،چي دوی ته دي رجوع وکړي يعني داچي الله جل جلاله خپله په قرآنکريم کي ځينو ته داستنباط اهل ويلي دي او ځينو ته يې داستنباط اهل نه دي ويلي.

همدا ډول رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

وعن ابن مسعود قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : " نضر الله عبدا سمع مقالتي فحفظها ووعاها وأداها فرب حامل فقه غير فقيه ورب حامل فقه إلى من هو أفقه منه([1])

ژباړه : رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: الله جل جلاله دي هغه کس خوشاله کړي ،چي زما يوه خبره واوري ، وې ساتي او ياد يې کړه بيا يې نوروته ورسول ، ډېر وخت داسي وي ،چي څوک ددين خبره زده کړه مګر دی خپله فقيه نه وي ، ډېر وخت بيا داسي وي خپله څه زده کړي داسي چاته يې ورسوي ،چي هغه تر ده زيات پوه وي.

پورتنی حديث مخامخ او سيده واصحابانو رضي الله عنهم ته خطاب دئ ، په پورتني حديث کي دوې خبري څرګندي سوي دي لومړی خبره داده ،چي ډېر وخت داسي کېدای سي ،چي څوک حديث ياد کړي مګر خپله فقيه

[1]: رواه ابوداود و ابن ماجة ، واحمد و ترمذي ، والدارمي عن زيد بن ثابت.مشکوة، ج : ١ ص : ٣٥، کتاب العلم ، الفصل الثالث.

(عالم) نه وي ، دوهمه خبره داده ،چي ځوک که فقيه يعني عالم نه وي نو ددې معنا دانه ده ،چي دغه کس نو عيب لرونکی دئ ځکه رسول الله ﷺ دغسي کس ته خپله دخوشالۍ دعا کړې ده.

حقيقت دادئ ،چي درسول الله ﷺ دمبارک مجلس څخه ډېر خلک برخمن سوي او مستفيد سوي دي خو داخبره هم بايد دياد څخه ونه باسو ،چي درسول الله ﷺ په مجلس کي دابوبکر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه په څېر خلک هم وه ، دحضرت اقرع بن حابس رضي الله عنه او حضرت سلمة بن صخرة رضي الله عنه په څېر پاک نفسه او سپېڅلي انسانان هم وه ، حضرت اقرع بن حابس رضي الله عنه او حضرت سلمة رضي الله عنه که څه هم ددوی په پاکۍ اوسپېڅلتيا کي هيڅ شک نسته ، دومره لوی مقام لري ،چي تردوی وروسته په زرهاوو علماوو او سپېڅلي انسانان دي ترقربان وي مګر دوی په علم او مقام کي دداسي اصحابانو رضي الله عنهم سره په يو شان نه وه لکه حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه ،که ځوک دوی ته دحضرت ابوبکر رضي الله عنه ،حضرت عمر رضي الله عنه ، حضرت عثمان رضي الله عنه او حضرت علي رضي الله عنه سره برابرمقام ورکوي دا ښکاره ضلالت دئ.

دلاسپيناوي په موخه بايدوويل سي ،چي داصحابانو رضي الله عنهم شمېر يوسل ځلوريشت زره دئ مګر ابن قيم رضي الله عنه دوينا مطابق يوازي ددوی څخه ديوسل او دېرشو په شاوخوا کي اصحابانو څخه دفتوا ورکول ثابت دي (1)

دافکر هم په ځرګند ډول غلط دئ اوداصحابانو رضي الله عنهم دمزاج څخه هم ليري دئ ،چي ګويا داصحابانو رضي الله عنهم لپاره يودبله پوښتنه کول عيب و،

[1]: اعلام الموقعين ، ج : ١ ، ص : ٩

بلكي اصحابانو رضي الله عنهم به يو دبله پوښتني سره كولې لكه مخكي ،چي يې ډېر مثالونه تېر سول ، هم هلته دي دغه مثالونه وكتل سي.
په اصحابانو رضي الله عنهم كي دا الله جل جلاله څخه وېره دومره زياته وه ،چي كله به په يوه مسئله كي شكمن سوه نو هغه مسئله يې دهر چا څخه پوښتله په دې پوښتنه كي يې هيڅ دريغ نه كاوه آن تردې ،چي ځينو اصحابانو رضي الله عنهم دتابعينو څخه هم علم زده كاوه دمثال په ډول علقمة بن قيس نخعي رحمة الله عليه يو تابعي دئ دابن مسعود رضي الله عنه شاګرد دئ مګر داسي تابعي دئ ،چي ډېرو اصحابانو رضي الله عنهم دمسئلو په زده كړه كي ده ته رجوع كول.[1]
په هر صورت داصحابانو رضي الله عنهم په اړه ،چي دتقليد كولو كوم مثالونه مخكي تېر سول هغه له دې امله نه منل ،چي كه يې ورته ثابت كړو نو دا به معاذ الله پر اصحابانو رضي الله عنهم باندي عيب سي داسي فكر غوره او صحيح كار نه دئ.[2]

---

[1]: تذكرة الحفاظ للذهبي رحمة الله عليه وحلية الاولياء لابي نعيم رحمة الله عليه.

[2]: يادونه : داصحابانو رضي الله عنهم په اړه ،چي دفقه ا و غير فقه كوم توپير وسو هغه يوازي ددې لپاره وسو ،چي دغير مقلدينو ځانګړی اعتراض په دفع سو ،چي نه علم داصحابانو په اړه عيب نه دئ او كومه خبره ،چي عيسي بن ابان رحمة الله عليه كړې ده ،چي دغير فقه صحابي حديث كه دقياس څخه مخالف و دقبول وړ نه دئ دغه خبره زياتو محقيقينو علماؤ رد كړې ده.

www.hammadia.com

شخصي تقلید او خواهش پرستي

۸: مخکي موږ وویل ،چي په حقیقت کي شخصي او مطلق تقلید دواړه جایز دي او دواړه داصحابانو ﷺ څخه ثابت دي یعني داچي یو څوک کولای سي ،چي مطلق تقلید وکړي او که شخصي تقلید کول غواړي هم یې کولای سي پردې خبره باندي ځینو خلکو داسي عجیب او غریب اعتراض کړی دئ ،چي په ټول پاکستان ،چي زیات خلک حنفیان دي یعني دحنفي مذهب پیروان دي ، په پاکستان کي ،چي کوم دموسیقۍ او نڅا کړني ترسره کېږي ددې ټولو مشري دحنفیانو په لاس کي ده یعني داچي کومي ناروا کړني په پاکستان کي ترسره کېږي کنترول او ضبط یې زیات ځایونه دحنفیانو په لاس کي دئ ، که شخصي تقلید په رښتیني ډول دخواهشت پرستۍ علاج وي نو بیا به ولي دغسي ناروا کړني ځای پرځای کېدلای؟(1)

دپورتنۍ نیوکي اړونده په پوره ادب سره عرض کوو ،چي کوم کس ،چي دالله جل جلاله او رسول ﷺ داحکامو په خلاف ګناه کولو او ناروا کړنو ترسره کولو ته ملا تړلې وي ، په دې باور وي ،چي زما کړني ګناوي دي خو زه یې کوم ، دداسي خواهش پرستۍ علاج نه په تقلید سره کېږي او نه بېله تقلیده کېږي اوس لویه بدبختي داده ،چي خلکو تردې لوړو خواهش پرستیو ته ملا تړلې ده هغه داچي ډېر خلک په دې هڅه کي دي ،چي سود ، قمار ، بې حجابۍ شراب او داسي نورو حرامو کړنو ته په اسلام کي روا والی ثابت کړي ، په پوره زور او توان سره

1: تحریک ازادي فکر ، ص : ۱۴۶

ددې لپاره زيار باسي ،چي موسيقۍ ، نڅا ، شرابو او بې حجابۍ لپاره په خپل نظر سره کوم شرعي دليل پيدا کړي ، په ټوله اسلامي نړۍ کي ددې کړنو لپاره زيارونه ايستل کېږي آن تردې ،چي په زياتو ځايونو کي لوی ، لوی اداري ددې لپاره خلاصي سوي دي ،چي دڅېړني په پايله کي دپورته ناروا کړنو لپاره کومه شرعي لاره پيدا کړي او دغه هڅي هغه وخت راپيل سوې ،چي لومړی يې تقليد ته شا کړه يعني داچي لومړی يې تقليد منعه وباله او بيا يې هڅه وکړه ،چي دتقليد ددېوال تر نړېدو وروسته په خپل فکر څه داسي دلايل پيدا کړي ،چي دهغه په مټ دناروا کړنو لپاره کومه کمزورې لاره پيدا کړي دا هر څه هغه وسوه ،چي خلکو تقليد منعه وباله ، دپخوانيو علماوو تقليد ته يې شرک او کفر ووايه او خلکوته يې دا په نظر کي ورکړل ،چي اسلام دتقليد پرځای خلکو ته دنظر ازادي ښيي.

حقيقت دادئ ،چي تر کومه پوري په اسلامي نړۍ کي شخصي تقليد رواج و، خلکو يوازي دشخصي تقليد لاره نيولې وه تر هغه مهاله پوري هيڅا دپورتنيو ناروا کړنو دحلالوالي لپاره دلاوري نه سوای کولای بلکي دغه ناروا لاره ددوی پر وړاندي په ټپه ترلې وه ، کله ،چي په اسلامي نړۍ کي دتقليد دحرمت پروپاګند پيل سو ، تقليد ته حرام او شرک وويل سوه نو ټولو ملحدينو ته دتحريف لاره خلاصه سوه، زيات شمېر اسلامي شعائر دملحدينو ښکار وګرځېدل.

www.hanafiadia.com

تقلید او نوي پیدا سوي مسئلې

۹: پر شخصي تقلید باندي یوه نیوکه او اعتراض دا کېږي ،چي که څوک شخصي تقلید کوي نو په شخصي تقلید سره پر انسانانو باندي کړی راتنګېږي هغه په دې ډول ،چي کومي نوي مسائلي منځته راځي دهغو حل نه کېږي؟

دپورته اعتراض په جواب کي باید ووایو ،چي مخکي موږ دتبحر في المذهب په موضوع کي داخبره څرګنده کړې وه ،چي دعام سړي او دمتبحر في المذهب دتقلید تر منځ توپیر سته لکه ،چي دشخصي تقلید تر عنوان لاندي یوه څانګه (داجتهاد في المسائل) هم ده یعني داچي کومي مسئلې ،چي نوي پیدا کېږي ددغو مسئلو حل دمجتهدینوعلماوو داصولو په رڼا کي دقرآن او حدیث څخه استنباطېږي او داجتهاد دغه لړۍ ،چي دنوو مسئلو اړونده ده په اوس زمانه کي هم جاري ده ، حاصل داچي دنوو مسئلو دحل لپاره هیڅکله کوم خنډ نه دئ واقع سوی او نه به په راتلونکي کي واقع کېږي.

همدا ډول دزمانې او عرف دبدلېدو په صورت کښدای سي ،چي دیوه مذهب علماء دغور او فکر څخه وروسته ،چي دمعاصر خاص اجتهاد اصول پکښي موجود وي ـ مسئلې ته تغیر ورکړي ، که داسي وي ،چي کومه مسئله دمسلمانانو دشرعي اړتیا له امله ددې متقاضي وي ،چي په مسئله کي بدلون راسي نودیوه مجتهد له خوا ،چي داجتهاد اصول او ځانګړتیاوي پکښي موجودي وي کولای سي ،چي یاد مجتهد همدغه مسئلې ته بدلون ورکړي او دمجتهد پر قول دي پرېکړه وسي البته ،چي هغه اصول پکښي موجود وي کوم ،چي داصولوپه

کتابونوکي ذکر سوي دي لکه ،چي په زياتوځايونوکي حنفي علماوو دامام ابوحنيفةرحمة الله عليه دقول په خلاف فتوا ورکړې ده دمثال په ډول دامام ابوحنيفةرحمة الله عليه پر مذهب باندي دقرآنکريم پر ورزده کړه باندي اجرت اخستل حرام دي خو متاخرينو علماوو دزمانې دتغير بدلون او شرعي اړتيا له امله خپل مذهب پرېښودئ دقرآنکريم دورزده کړي لپاره يې مزدوري جايزه وبلل همدا ډول دامام ابوحنيفةرحمة الله عليه له آنده مفقود الخبر، عنين او متعنت نه سي کولای ،چي مېرمن ځان ځني خلاص کړي خو متاخرينو علماوو په دې ټولو مسئلو کي دامام مالک‌رحمة الله عليه پر مذهب باندي فتوا ورکړې ده ،چي تفصيل يې مولانا اشرف علي تهانوي‌رحمة الله عليه په کتاب (الحلية الناجزة للحلية العاجزة) کي موجود دئ.

په معاصر وخت کي هم که په کومو مسئلوکي دا خبره محسوسه سي ،چي کومه رښتيني خبره ددې تقاضا کوي ،چي تغير دي پکښي راسي نو متبحر علماء کولای سي ،چي دڅلور مذهبونو څخه ديوه مذهب په رڼا کي فتوا ورکړي خو داخبره اړينه ده ،چي تلفيق رانسي يعني داچي دکوم امام مسلک نيم ګړی وا نه خستل سي بلکي دهغه مذهب ټول شرايط په نظر کي ونيول سي ، هر اړخيزه معلومات دي يې راغونډ کړل سي او په پرېکړه کي دي دهغه مذهب علماوو ته رجوع وکړل سي ، دهغو څخه دي پوره تفصيلات واخيستل سي لکه ،چي دالحيلة الناجزة دتصنيف په وخت کي داسي سوي دي ، دوهمه خبره داده ،چي دخپل ځاني فکر پر ځای لازمه داده ،چي دمتبحر في المذهب علماوو سره مشوره وکړل سي او دهغو دمشورې په رڼا کي فيصله وسي.

حاصل داچي شخصي تقليد دمسلمانانو دټولنيزو اړتياوو لپاره خنډ نه دئ بلکي دتقليدپه دايره کي داسي اصول ټاکل سوي دي ،چي

مسلمانان په غور ، دقت او پوره احتياط سره دعلماوو په مشورو سره خپلي مسائلي حل کړي.[1]

حنفي مذهب او په حديث باندي عمل

۱۰: پر حنفي مذهب باندي يو اعتراض او نيوکه دا هم کيږي ،چي دحنفي مذهب حديث يعني هغه حديث ،چي حنفي مذهب تمسک او استدلال په کوي هغه زياته برخه ضعيف وي؟

ددغه نيوکي په جواب کي بايد ووايو ،چي ددغه نيوکي بنسټ پر تعصب باندي ولاړ دئ ځکه که پر حقيقت باندي سترګي پټي نه سي او په ربښتيني ډول باندي داحنافو علماوو کتابونه وکتل سي نو دغه اعتراض به بيخي پر حنفي مذهب باندي وارد نه سي په ځانګړي ډول که لاندي کتابونه وکتل سي:

1. شرح معاني الاثار للطحاوي رحمة الله عليه
2. فتح القدير لابن الهمام رحمة الله عليه
3. نصب الراية للزيلعي رحمة الله عليه
4. الجوهر النقي للمارديني رحمة الله عليه
5. عمدة القاري للعيني رحمة الله عليه

---

[1]: دمسلمانانو دربښتيني اړتيا په صورت کي دنورو مجتهدينو پر نظر باندي دفتوا ورکول مثالونه دي وکتل سي : رد محتار ج : ۲، ص : ۵۵۶، باب الرجعة ، مطلب التحليل، همدا ډول کتاب الشهادة، ج : ۴ ، ص : ۴۲۰، کتاب الحدود ، حد السرقة ، ص : ۲۱۸، فتاوى عالمګيرية ، باب ثامن ، ج : ۳ ، ص : ۲۷۵ ، کتاب القضاء الحيلة الناجزة للحلية العاجزة ، دمولانا اشرف علي تهانوي رحمة الله عليه تاليف، فيض القدير شرح الجامع الصغير ، للمناوي رحمة الله عليه ج : ۱ ، ص : ۲۱۰ حديث اختلاف امتي رحمة.

www.hammadia.com

6. فتح الملهم لمولانا العثماني رحمة الله عليه
7. بذل المجهود لمولانا السهارنپوري رحمة الله عليه
8. اعلاء السنن لمولانا ظفر احمد العثماني رحمة الله عليه
9. معارف السنن لمولانا البنوري رحمة الله عليه
10. فيض الباري شرح البخاري

په پورتنيو كتابونو كي حنفي مذهب دقرآن او حديث پر بنسټ پوره دلايل په اصولي او تشريحي ډول سره بيان سوي دي.

پاته دي نه وي ،چي څو خبرو يادولو اړين دي ،چي دلاندنيو خبرو څخه عبارت دي:

١ : داخبره لازمي ده ،چي دحديث صحت او نه صحت يوازي په بخاري او مسلم پوري معلق نه دئ يعني داچي په صحيحينو كي كوم حديث نه و هغه نو ضعيف دئ بلكي دحديث دقوت او ضعف دار مدار پردې باندي دئ ،چي ددغه حديث سند داصول حديث دشرايطو سره برابر دئ كه يا؟

دبخاري رحمة الله عليه او مسلم رحمة الله عليه څخه ماسوا نورو هم په سلګونو محدثينو احاديث رانقل كړي دي دهغو څخه ،چي هر يو داصول حديث دشرايطو سره برابر سو هم هغه حديث صحيح دئ داخبره هم ديادولو وړه ده ،چي كوم حديث ،چي دصحيحينو څخه ماسوا بل كتاب راوړى وي هغه دي مرجوح وبلل سي داخبره ښځي صحيح نه ده ځكه كله داسي وي ،چي يو حديث دصحيحينو څخه پرته بل كتاب راوړى وي مګر دسند په معيار كي تر صحيحينو لوړ وي دمثال په ډول ابن ماجة په صحاح ستة كتابونو كي شپږم نمبر دئ مګر داسي حديثونه پكښي سته ،چي دصحيح سند له اړخه دصحيحينو تر حديثونو لوړ دي.(وګورئ: ماتمس اليه الحاجة)

همدا لامل دئ کوم حديث ،چي په صحيحينو کي نه وي يا په شپږ ګونو صحيحو کتابونو کي داحاديثو نه وي هغه دي ضعيف وبلل سي، داسي نه ده بلکي که کوم حديث دصحيح سند له اړخه پياوړی و همغه حديث صحيح دئ او کوم حديث ،چي پياوړی نه وي همغه حديث ضعيف دئ ،که ،چيري دغه معيار په نظر کي ونيول سي نو ډېر هغه اعتراضات ،چي ظاهربينه خلکو پر حنفي مذهب باندي کړي دي هغه به له منځه ولاړ سي.

۲ : دوهمه خبره داده ،چي دمجتهدينو علماوو ترمنځ ،چي په مسائلو کي کوم اختلافات سته دهغو بنسټيز سبب دادئ ،چي ددوی داستدلال طرز اوداستنباط طريقه بېله ، بېله ده دمثال په ډول دځينو مجتهدينو طرز استدلال داسي دئ ،چي که په يوه مسئله کي احاديث متعارض سي نو په هغه حديث دي عمل وسي ،چي سند يې ډېر قوي وي که څه هم نور احاديث سندا قوي موجود وي ، ځيني علمآء بيا ددغو متعارضو احاديثو تشريح داسي کوي ،چي دغه متعارض احاديث بيا سره هم آهنګ سي که څه هم دکمي درجې صحيح يا حسن حديث اصلي وګڼل سي او دصحيح حديث معنا خلاف الظاهر سي ، دځينو مجتهدينو طريقه بيا داسي وي ،چي په هغه حديث عمل کوي کوم ،چي اصحابانو اوتابعينو عمل په کړی وي او په نورو کي تاويل کوي.

حاصل داچي دمجتهدينو داستدلال او استنباط طريقې بيلي دي پر هيچا باندي ددې تور نه سي لګېدای ،چي ده نو قوي حديث پرې ايښی دئ او په ضعيف حديث يې عمل کړی دئ.

امام ابو حنيفة رحمة الله عليه دحديثو ترمنځ دتطبيق کوښښ کړی دئ ، که څه هم ځيني به داسي احاديث وه ،چي مرجوح به وه خو ،چي دکوم حديث معارض به نه و په هغه به ده عمل کاوه که څه هم هغه حديث به دقياس

څخه مخالف و لکه ده مبارک ،چي په لمانځه کي د قهقهې خندا په کولو داودس دماتېدو پرېکړه کړې ده ، په عسلو کي يې دزکاة دواجبېدو پرېکړه کړې ده او داسي نوري مسئلې هم سته ،چي ده مبارک په ضعيفو حديثونو باندي عمل کړی دئ او قياس يې پرې ايښی دئ.

۳: دريمه خبره داده ،چي دحديثو قوت او ضعف تاکل دا هم يوه اجتهادي معامله ده همدا لامل دئ ،چي دجرح او تعديل دعلماوو ترمنځ اختلاف سته دمثال په ډول يو حديث ديوه امام له آنده صحيح وي خو دبل امام له آنده بيا ضعيف وي دغه معلومات هغه وخت کېدای سي ،چي څوک داحاديثو کتابونه مطالعه کړي . ډېر وخت داسي وي ،چي يو حديث امام ابو حنيفة رحمة الله عليه صحيح بولي ، داعتماد وړ يې بولي او عمل باندي کوي مګر بل امام بيا هغه حديث ضعيف بللی وي او عمل نه باندي کوي، داچي امام ابو حنيفة رحمة الله عليه خپل مجتهد دئ نو دنورو مجتهدينو ويناوي پرده باندي حجت نه سي کېدای.

۴: ډېر وخت داسي وي ،چي امام ابو حنيفة رحمة الله عليه ته کوم حديث په صحيح سند رسېدلی وي مګر تر ده وروسته بيا کوم ضعيف راوي هغه حديث رانقل کړی وي نو ځکه دوروسته امامانو لخوا دغه حديث ته ضعيف ويل سوي وي په داسي کړنه سره پر امام ابو حنيفة رحمة الله عليه باندي الزام نه سي لګېدای.

۵: کله داسي وي ،چي کوم حديث ته ديوې خاصي طريقې په وجه ضعيف ويل سوي وي خو داغه حديث په بله طريقه سره په قوي سند سره راغلی وي لکه د (من کان له امام فقراة الامام له قراة) حديث ،چي ځينو ديوې ځانګړي طريقې له مخي ضعيف بللی دئ خو داغه حديث په مسند احمد بن مينع رحمة الله عليه کي په صحيح سند سره رانقل سوی دئ.

٦: کله داسي وي ،چي يو حديث ضعيف وي مگر دبېلابېلو طريقو او اسانيدو له لاري روايت سوی وي، دبېلابېلو اطرافو او اړخونو له خوا راويانو روايت کړی وي دغه حديث ته محدثين حسن لغيره وايي، که څوک په دغه حديث باندي عمل وکړي نو دا الزام باندي لګېدای نه سي ،چي ګويا ده په ضعيف حديث باندي عمل وکړ.

٧: کله داسي وي ،چي يو حديث ضعيف راوي رانقل کړی وي مگر داخبره اړينه ده بايد وويل سي ،چي هر ضعيف راوي خامخا ضعيف حديث نه رانقلوي کله داسي وي ،چي کوم ضعيف راوي قوي حديث رانقل کړی وي هغه په دې ډول ،چي پر قوت باندي يې قوي قرينه موجوده وي ددغه قوي قرينې په وجه دغه حديث منل کېږي دمثال په ډول يو حديث ضعيف وي مگر ټولو اصحابانو او تابعينو لکه حديث ،چي امر کوي همغسي عمل يې کړی وي لکه د (لاوصية لوارث) حديث ،چي ضعيف راوي رانقل کړی دئ مگر داچي ټولو اصحابانو او تابعينو عمل په کړی دئ نو ځکه امامانو او مجتهدينو منلی دئ او دعمل کولو جوګه يې بللی دئ.

کله خو لاداسي هم وي ،چي ځيني محدثين ضعيف حديث ته پر صحيح حديث باندي ترجيح ورکړي دمثال په ډول درسول الله ﷺ لور بي بي زينب رضي الله عنها لومړی دابو العاص په نکاح کښي وه ابو العاص لومړی کافر و وروسته مسلمان سو کله ،چي دی مسلمان سو نو دعبدالله بن عمر رضي الله عنه دروايت له مخي ،چي رسول الله ﷺ خپله لور ابو العاص ته ورکړه نوې نکاح يې ور تړل او نوی مهر يې هم ورته وټاکی ، دعبدالله بن عباس رضي الله عنه په روايت کي راځي ،چي رسول الله ﷺ نوې نکاح نه ده ورتړلې او نه يې نوی مهر ورته ټاکلی دئ بلکي پر هغه زړه نکاح يې پرېښودل يعني داچي بي بي زينب رضي الله عنها دابو العاص رضي الله عنه سره په هغه زړه

نکاح کي پاته سوه، اوس نو که پورتنيو دوو حديثونو ته وګورو لومړی حديث ضعيف دئ او دوهم حديث صحيح دئ ددغه دوو حديثونو په اړه دامام ترمذي رحمة الله عليه غوندي لوړ محدث داسي پرېکړه کړې ده ،چي دوهم حديث ،چي ضعيف دئ دې ته يې پر لومړی حديث ،چي قوي دئ ترجيح ورکړی ده لامل يې دادئ ،چي په دوهم حديث باندي دټولو اصحابانو او تابعينو عمل و.(1)

امام ابوحنيفة رحمة الله عليه هم کله ددغسي قوي قرائنو په وجه په ضعيف حديث عمل کړی وي نو پر ده باندي دا الزام نه سي لګېدای ،چي ګواکي ده نو په ضعيف حديث باندي عمل کړی دئ.

۸: کله داسي وي ،چي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه په مذهب باندي پوره پوهاوی نه وي راغلی نو ځکه دستي پرېکړه وکړي ،چي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه مذهب دحديث څخه مخالف دئ حال داچي دده مبارک مذهب دحديث سره عين مطابق وي ، داسي غلطي ويناوي دځينو اهل علمو څخه سوي دي لکه مشهور سلفي عالم مولانا اسماعيل سلفي رحمة الله عليه ،چي دحنفيانو په مذهب کي يې دتعديل الارکان پر حکم باندي اعتراض کړی دئ اعتراض يې په لاندي ډول دئ:

يو سړي درسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور کي لمونځ ادا کړ، نوموړي کس په رکوع او سجده کي تعديل او ارام ونه کړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم دري ځلي ورته وويل :

صل فانک لم تصل .

---

[1]: وګورئ : جامع الترمذي باب نکاح الزوجين المشرکين اذا اسلم احدهما، دغه مثال دامام ترمذي رحمة الله عليه دنظر مطابق وړاندي کړل سو او دحنفي مذهب موقف هم لږ ددغه نظر سره توپير لري.

www.hamnadia.com

ژباړه : لمونځ وکړه تا لمونځ نه دئ کړی.
يعني داچي ستا لمونځ دصحت له پلوه لمونځ نه دئ درسول الله ﷺ دپورتنۍ لاربښووني پر بنسټ شوافع ،اهل حديث او ځيني نور علماء دافکر کوي ،چي که په رکوع او سجده کي اطمنان رانسي هغه لمونځ صحيح نه دئ او دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه پر مذهب که درکوع اوسجدې توپير وسي نو لمونځ يې صحيح دئ دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه پر دغه وينا باندي دوی داسي اعتراض کوي ،چي دده مبارک دغه وينا دحديث مخالفه ده ځکه په حديث کي په ښکاره ډول وهغه لمانځه ته لمونځ نه وويل سوه ،چي په رکوع او سجده کي يې اطمنان نه و.(1)
پورته اعتراض ،چي څوک کوي په حقيقت کي دغه کس دحنفي مذهب صحيح ترجماني نه کوي ځکه حنفي مذهب هم دا وايي ،چي که چا په رکوع او سجده کي اطمنان ونه کړ، دهغه کس لمونځ بېرته راګرځول لازمي دئ ، اعتراض کونکي هم دا وايي ،چي که چا په رکوع اوسجده کي اطمنان ونه کړ، لمونځ يې بېرته راګرځول لازمي دئ که دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه قول هم داسي سي لکه دوی ،چي وايي نو بيا دوی ولي اعتراض کوي؟ خو يوه خبره ديادولو وړ ده هغه داچي امام ابوحنيفة رحمة الله عليه په لمانځه کي دفرضونو او واجبونو تر منځ فرق کوي هغه په دې ډول ،چي دی مبارک وايي : کوم شی ،چي په قرآن او يا متواتر حديث باندي ثابت وي هغه فرض دئ لکه رکوع ، سجده او داسي نور ، کوم شی ،چي په احاد اخبار ثابت وي هغه واجب دئ لکه دتعديل دارکانو ، فرض او واجب دواړه په عمل کي يو شی دي يعني

1: تحريک ازادي فکر ، ص : ٣٢

داچي که فرض پاته سي نو لمونځ کونکی به لمونځ بېرته راګرځوي او که واجب پاته سي نو هم به لمونځ کونکی بېرته لمونځ راګرځوي يوازي فرق يې دومره دئ ،چي که چا فرض په لمانځه کي پرېښودئ دغه کس ته تارک الصلوة يعني دلمانځ پرېښودونکی ويل کېږي، ټول لمونځ يې ولاړی بېرته به يې راګرځوي او که چا واجب پرېښودئ تارک الواجب يعني دواجب پرېښودونکی ورته ويل کېږي يعني داچي پرده باندي واجب ده ،چي ديوه واجب دپرېښودو له امله به لمونځ بېرته راوګرځوي ، داخبره دحديث څخه خلاف هم نه ده ځکه دحديث په وروسته برخه کي خپله ددغه خبري څرګندونه سوې ده ځکه په جامع ترمذي کي راغلي دي ،چي کله رسول الله ﷺ وهغه کس ته وفرمايل:

صل فانک لم تصل .

ژباړه : لمونځ وکړه تا لمونځ نه دئ کړی.

اصحابانو رضي الله عنهم ،چي داخبره واورېدل نو ډېره ګرانه ورته معلومه سوه،چي څوک دلمانځه تخفيف کوي هغه ته دي تارک الصلوة وويل سي ، دلږ وخت وروسته رسول الله ﷺ وهغه کس ته دلمانځه صحيح طريقه وروښوول او دارکانو پر تعديل باندي يې ورته ټينګار وکړاو بيا يې ورته و فرمايل:

فاذا فعلت ذالک فقد تمت صلوتک وان انتقصت منه شيئا انتقصت من صلوتک.

ژباړه : کله ،چي دي دغسي وکړل نو لمونځ دي پوره سو او که دي کوم شی ځني کم کړ نو ستا په لمانځه کي هم کموالی رامنځته کېږي.

حضرت رفاعة رضي الله عنه ،چي دپورتني حديث راوي دئ فرمايي:

www.hanafiadia.com

وكان اهون عليهم من الاولي انه من انتقض من الاولي انه من انتقص من ذالک شيئا انتقص من صلاته ولم تذهب كلها.(1)

ژباړه : رسول اللهﷺ ،چي وروستۍ خبره وکړه اصحابانو رضي الله عنهم ته تر لومړۍ خبري اسانه معلومه سوه يعني داچي كه چا كمی وکړ نو په لمانځه كي يې کمی پيدا کېږي او ټوله لمونځ يې نه ځي.

كه دپورتني حديث وروستۍ برخي ته وكتل سي نو په څرګند ډول باندي دحنفيانو دعمل څرګنوالی او تائيدكوي.

دلاسپيناوي په موخه بايد ووايو ،چي حنفيان خو په پورتني حديث باندي ببخي عمل كوي بلكي تر نورو لا ښه په دې حديث عمل كوي هغه خبره ببخي غلطه ده ،چي وايي حنفيان دپورتني حديث څخه په څرګند ډول مخالفت كوي داچي حنفيان په پورتني حديث عمل كوي مخالفت نه ځني كوي پورته واضح سوه او داچي تر نورو يې ښه كوي هغه په دې ډول ،چي حنفيان دحديث په لومړۍ برخه هم عمل كوي او دپای په برخه يې هم عمل كوي ځكه دحديث په لومړۍ برخه كي راځي ،چي كه چا په لمانځه كي تعديل ونه كړ، لمونځ به بېرته راګرځوي حنفيان هم دغسي عمل كوي او وايي ،چي څوک په لمانځه كي تعديل ونه كړي هغه به بېرته لمونځ راګرځوي ، همدا ډول دحديث په پای كي راځي ،چي كه چا په لمانځه كي تعديل ونه كړ، ټوله لمونځ يې نه ځي بلكي په لمانځه كي يې نيمګړتيا پيدا كېږي حنفيان هم داسي وايي ،چي كه چا په لمانځه كي تعديل ونه كړ، تارک الصلوة نه ورته ويل كېږي بلكي تارک الواجب ورته ويل كېږي يعني داچي پر ده

[1]: جامع الترمذي باب ماجاء في وصف الصلوة

باندي ددغه لمانځه بېرته راګرځول دواجب دپرېښودو له امله واجب دي.

که پورتنۍ پوره تشريح څوک په نظر کي ونيسي نو دا به ورته معلومه سي ،چي که څوک پر حنفي مذهب باندي دا الزام لګوي ،چي هغوی دحديث څخه مخالفت کوي نو دا الزام به په ښکاره پر حنفي مذهب باندي زياتی وي.

په هر صورت ډېر وخت داسي وي ،چي په حنفي مذهب باندي څوک پوه سوی نه وي او پوره څېړنه يې نه وي کړې نو ځکه اعتراض ورته پيدا سي يعني داچي زيات وخت داعتراض منشاء نه تحقيق له امله وي.

که پورته څو اصول په نظر کي ونيول سي، دحنفيانو دمذهب پوره تحقيق به وسي ، دلايل يې وڅېړل سي نو ټولي غلط فهمياني به لمنځه ولاړې سي ،چي وايي ،چي دحنفي مذهب دلايل ضعيف دي ، يا داچي احناف پر احاديثو باندي قياس مخکي کوي.

حقيقت دادئ ،چي يو مجتهد ددې حق لري ،چي دامام ابو حنيفة رحمة الله عليه سره په يوه مسئله کي اختلاف وکړي او يا دي دده يو دليل ونه مني مګر که څوک دامام ابو حنيفة رحمة الله عليه پر مذهب باندي علي الاطلاق دضعف پرېکړه کوي او يا علي الاطلاق دا خبره کوي ،چي په حنفي مذهب کي قياس ته تر حديث ترجيح ورکول کېږي داسي کړنه تر لوی ظلم کمه نه ده.

داخبره ثابته ده ،چي ډېرو وتلو مجتهدينو دامام ابو حنيفة رحمة الله عليه ستاينه کړې ده خو دلته يوازي ديوه داسي عالم وينا رانقلوو ،چي په قرآن ، حديث او تصوف کي منل سوی کس دئ ، حنفي هم نه دئ بلکي شافعي عالم دئ نوموړی عالم علامه عبدالوهاب شعراني رحمة الله عليه دئ ، دی مبارک که څه هم حنفي عالم نه دئ بلکي شافعي عالم دئ خو دهغه

کسانو يې سخته غندنه کړې ده ،چې پر امام ابو حنيفة رحمه الله عليه او يا دده پر فقهي مذهب باندي نيوکي او اعتراضونه کوي.

علامه عبدالوهاب شعراني رحمه الله عليه په خپل کتاب الميزان الکبري کي ثو فصلونه دامام ابو حنيفة رحمه الله عليه ددفاع لپاره وضع کړي دي، نوموړی عالم فرمايي:

اعلم يا اخي اني لم اجب عن الامام في هذه الفصول بالصدور احسان الظن فقط ، كما يفعل بعضهم وانما اجبت عنه بعد التتبع والفحص في كتب الادلة ... ومذهبه اول المذاهب تدوينا وآخرها انقراضا كما قاله بعض اهل الكشف ... وقد تتبعت اقواله واقوال اصحابه لما الفت كتاب الادلة المذاهب فلم اجد قولا من اقواله واو اقوال اتباعه الا وهو مستند الي آية او حديث او اثر او الي مفهوم ذالک او حديث ضعيف كثرت طرقه او الي قياس صحيح علي اصل صحيح، فمن اراد الوقوف فليطالع كتابي المذكور.([1])

ژباړه : اې وروره! پوه سه ما،چې په دغه فصلونو کي دامام ابو حنيفة رحمه الله عليه له لوري ځخه کوم جوابونه ورکړي دي له دې امله نه دي ،چې زما باندي حسن ظن او يا حسن عقيدت دئ لکه ،چې دځينو خلکو هم دغسي عادت وي بلکي ما ،چې کوم څه ويلي دي هغه مي د کتابونو او دلايلو دپوره لټون وروسته ويلي دي ... څرګنده خبره ده ،چې دامام ابو حنيفة رحمه الله عليه مذهب تر ټولو مخکني مدون سوی مذهب دئ او ځيني دکشف ښتنان په دې باور دي ،چې تر ټولو وروسته به له منځه ځي... ما،چې کله دفقهي مذاهبو پر اقوالو باندي کتاب وليکئ نو دامام ابو حنيفة رحمه الله عليه او دده دپيروانو داقوالو تتبع وکړه نو ما دده مبارک او

[1]: الميزان الكبري للشعراني رحمه الله عليه ، ج : ١ ، ص : ٦٣ ، ٦۴، ط : مصطفي الباني مصر.

دده دپيروانو په ويناوو کي داسي خبره پيدا نه کړه ،چي دلاندي شرعي حجتونو څخه دي مخالف وي:
ياداچي دغه خبره به دقرآن سره موافقه وه ، ياد ا ،چي دحديث سره به موافقه وه ، يا داچي دکوم اثر سره به موافقه وه، ياداچي دقرآن ، حديث او اثر دمفهوم سره به موافقه وه ، ياداچي دکوم داسي ضعيف حديث سره به موافقه وه ،چي په ډېرو طريقو سره به روايت سوی و ، ياداچي دصحيح قياس سره به موافقه وه ،چي د صحيح اصل څخه به متفرع و ، که څوک غواړي پوره معلومات لاسته راوړي نو په دې اړه دي زما مذکور کتاب مطاله کړي.
تر پورتني عبارت وروسته علامه عبدالوهاب شعراني رحمة الله عليه دهغه کسانو په اړه مستقل فصل ايښی دئ ،چي پر امام ابوحنيفة رحمة الله عليه باندي الزام لګوي ،چي دی تر حديث قياس ته حق اوليت ورکوي، ددغه موضوع په اړه علامه عبدالوهاب شعراني رحمة الله عليه ليکي:
اعلم ان هذا الكلام صدر من متعصب علي الامام متهور في دينه غير متورع في مقاله غافلا عن قوله تعالي : ان السمع والبصر والفواد كل اولئک كان عنه مسؤلا...الخ.
ژباړه : پوه سئ! داخبري هغه څوک کوي ،چي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه سره تعصب لري ، په خپل دين کي دلاوره وي ، په خبره کي احتياط نه کوي او دالله جل جلاله ددې ارشاد څخه غافله وي ،چي فرمايي: بېشکه دقيامت په ورځ دسترګي ، غوږ او زړه ټولو څخه پوښتنه کېږي.
علامه عبدالوهاب شعراني رحمة الله عليه وروسته دا قصه هم ليکلې ده ،چي يوه ورځ حضرت سفيان ثوري رحمة الله عليه ، مقاتل بن حيان رحمة الله عليه ، حماد بن سلمة رحمة الله عليه او حضرت امام جعفر صادق رحمة الله عليه امام ابوحنيفة رحمة الله عليه ته راغلل ددې لپاره ،چي دهغو اتهاماتو حال ځان معلوم کړي کوم ،چي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه په اړه ځيني خلکو ويل: کله ،چي دوی مبارکان

www.hanafia.com

امام ابوحنيفة رحمه الله ته راغلل نو پوښتنه يې ځني وکړل ،چې ستا په اړه ځيني خلک داسي وايي ،چې ته قياس تر احاديثو مخکي کوې؟ ده مبارک په جواب کي ورته وفرمايل: قياس خو زه تر قرآن او حديث نه مخکي کوم بلکي تر اثر يې لا هم وروسته کوم ، بيا امام ابوحنيفة رحمه الله ودغو مبارکانو تر غرمې پوري دخپلي تګ لاري اړونده معلومات ورکړل، وروسته دغه مبارکان ولاړسول او وې فرمايل:

انت سيد العلماء فاعف عنا فيما مضي منا من قيعتنا فيک بغير علم.

ژباړه : ته دعلماوو سردار يې موږ ته دهغه بدګمانۍ په اړه عفوه وکړه کومه ،چې موږ مخکي دنه پوهاوي له امله درلوده.

علامه عبدالوهاب شعراني رحمه الله بيا يو فصل ايښي دئ ددې لپاره ،چې دهغه خلکو خبري رد کړي ،چې هغوی دامام ابوحنيفة رحمه الله پر مذهب باندي ددلايلو دضعف الزام لګوي ، دغه ترديد يې په مفصل او واضح ډول کړی دئ وروسته يې بيا يو فصل ايښي دئ په دې فصل کي يې ليکلي دي ،چې دامام ابوحنيفة رحمه الله مذهب په ديني لحاظ محتاط ترين مذهب دئ، علامه عبدالوهاب شعراني رحمه الله په دې اړه ليکلي دي:

فاني بحمد لله تتبعت مذهبه فوجدته في غاية الاحتياط والورع.

ژباړه : الله جل جلاله لره دي حمد وي ما دامام ابوحنيفة رحمه الله دمذهب دمسائلو تتبع وکړه ما ته داخبره ثابته سوه ،چې دده مذهب محتاط ترين مذهب دئ او دتقوا څخه ډک مذهب دئ.

دعلامه عبدالوهاب شعراني رحمة الله عليه دغه څو ويناوي مو دنمونې په ډول رانقل کړې دپوره تفصيل لپاره د علامه عبدالوهاب شعراني رحمة الله عليه کتاب ميزان الکبري په دغه موضوع کي مطالعه کړئ(1)

امام ابوحنيفة رحمة الله عليه او علم حديث

١١: پرامام ابوحنيفة رحمة الله عليه باندي ځيني خلک دا سطحي نيوکه هم کوي ،چي دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه داحاديثو ذخيره نه وه يعني داچي ده مبارک په حديثونو کي ډېر معلومات نه درلودئ بلکي په احاديثو کي کمزوری و.

حقيقت دادئ ،چي دپورتني اعتراض بنسټ هم پر تعصب او کم علمۍ باندي ولاړ دئ ځکه ډېر علماء کرام د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه نه يوازي په فقه کي دده په جلاليت باندي قايل دي بلکي ده ته په حديثونو کي هم په علمي جلاليت باندي قايل دي ، نه يوازي ،چي حنفي علماء دا وايي بلکي دنورو مذهبونو علماء هم د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه په علمي لوړوالي باندي اعتراف کوي ، دهغو ټولو علماوو ويناوي دلته رانقول ګران کار دئ يوازي دنمونې لپاره دلته دڅو محدثينو ويناوي رانقلوو:

١ : حضرت ابن جريج رحمة الله عليه دفقه او حديث مشهور امام دئ او دامام شافعي رحمة الله عليه مذهب زياته برخه دده څخه اخذ سوې ده ، دده په اړه ابن حجر رحمة الله عليه نقل کوي ،چي کله ده ته د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه دوفات خبر وررسېدئ نو ده دډېر خفګان څخه يې وويل:

اي علم ذهب.(1)

1: الميزان الکبری ، ج : ١ ، ص : ٦٣ تر ٧٥

ژباړه : څنګه علم ولاړئ.

۲ : مكي بن ابراهيم رحمه الله دامام بخاري رحمه الله استاذ دئ دامام بخاري رحمه الله زياته برخه ثلاثيات هم دده څخه روايت کړل سوي دي ، دی د امام ابوحنيفة رحمه الله شاګرد و، امام مزني رحمه الله د امام ابوحنيفة رحمه الله په اړه تهذيب الكمال كي وايي:

كان اعلم اهل زمانه(2)

ژباړه : امام ابوحنيفة رحمه الله دخپلي زمانې تر ټولو ښه عالم و.

پاته دي نه وي ،چي دمتقدمينو علماوو له آنده دعلم لفظ دحديث علم ته استعمالیږي نو ځکه کوم شهادتونه ،چي د امام ابوحنيفة رحمه الله دعلم لپاره سوي دي هغه دعلم حديث لپاره دي.

۳: حضرت شعبة بن الحجاج رحمه الله په حديثوكي دامير المؤمنين لقب لري ، په جرح او تعديل كي تر ټولو مخکي امام بلل کېږي هغه د امام ابوحنيفة رحمه الله په اړه وايي:

كان والله حسن الفهم جيد الحفظ.

ژباړه : په الله جل جلاله قسم كوم ،چي امام ابوحنيفة رحمه الله ښه فهم او ښې حافظې والا و.

كله ،چي حضرت شعبة رحمه الله ته د امام ابوحنيفة رحمه الله دوفات خبر ورسېدئ هغه وفرمايل:

طفئ عن الكوفة نور العلم ، اما انهم لايرون مثله ابدا.(3)

---

[1]: تهذيب التهذيب ، ج :۱۰ ، ص : ۴۵۰.

[2]: تهذيب التهذيب ، ج : ۱۰ ، ص : ۴۵۱.

[3]: الخيرات الحسان لابن حجر المكي، ص : ۳۲ ، ۷۱ ، داتجاء الوطن د ۸ او ۱۷ صفحې څخه اخستل سوی دئ.

www.hamnadia.com

ژباړه : دکوفې څخه دعلم څراغ مړ سو اودکوفې خلک به بیا د امام ابوحنیفة رحمة الله علیه په څېر ښه عالم دتل لپاره نه ویني.

۴: امام ابوداود رحمة الله علیه د امام ابوحنیفة رحمة الله علیه په اړه وايي:

كان ابا حنيفة رحمة الله عليه اماما.[1]

ژباړه : امام ابوحنیفة رحمة الله علیه امام و.

۵: یحیي بن معین رحمة الله علیه دجرح او تعدیل امام دئ د امام ابوحنیفة رحمة الله علیه په اړه وايي:

كان ابوحنيفة رحمة الله عليه ثقة لايحدث بالحديث الا بما يحفظه.

بل ځای فرمایي:

كان ابوحنيفة رحمة الله عليه ثقة في الحديث.

همدا ډول یحیي بن معین رحمة الله علیه دیحیي بن سعید القطان رحمة الله علیه دا اعتراف رانقل کړی دئ:

قد اخذنا باكثر اقواله.[2]

ژباړه : موږ په ډېرو ځایونو کي د امام ابوحنیفة رحمة الله علیه په اقوالو عمل کوو.

په یو بل ځای کي راځي چي دیحیي بن معین رحمة الله علیه څخه پوښتنه وسول ،چي ایا دامام ابوحنیفة رحمة الله علیه احادیث سته؟ ده په جواب کي ورته وفرمایل:

نعم ثقة ، ثقة.[3]

ژباړه : امام ابوحنیفة رحمة الله علیه ثقه دئ ، ثقه دئ.

---

[1]: تذکرة الحفاظ للذهبي رحمة الله علیه ، ج : ۱ ، ص : ۱٦۰.

[2]: تهذیب التهذیب ، ج : ۱۰ ، ص : ۴۵۱.

[3]: مناقب الامام الاعظم للموفق، ج : ۱ ، ص : ۱۹۲

پورته ويناوي يوازي دنمونې په توګه راوړل سوې که نه نو داسي ويناوي بېخي زياتي دي ،چي د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه په اړه ويل سوي دي.

امام ابوحنيفة رحمة الله عليه خپله داحاديثو يوکتاب د (کتاب الاثار) په نوم تاليف کړ دئ،چي هغه مخکني داحاديثو کتابونه لکه موطا امام مالک ، مصنف عبدالرزاق ، منصنف ابن ابي شيبة او داسي نور کتابونه لا هم نه وه تاليف سوي.

امام زرنجي رحمة الله عليه فرمايي: امام ابوحنيفة رحمة الله عليه په کتاب الاثار کي تر څلوېښت زرو زيات منتخب احاديث رانقل کړي دي.[1]

د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه دپورتني کتاب ترڅنګ نورو جليل القدر محديثينو د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه اولس مسانيد هم راجمع کړي دي ،چي هريو يې تر مسند امام شافعي کم نه دئ، په دغه محديثينو کي يو حافظ ابن عدي رحمة الله عليه دئ ، دی په احاديثو کي تکړه نقاد دئ ، دده په لومړيو کي پر امام ابوحنيفة رحمة الله عليه باندي بدګومان و، وروسته ،چي حقيقت ورته معلوم سو نو دمخکنيو بدګومانيو دکفارې لپاره د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه مسند مرتب کړ.

په هر صورت په احاديثو کي د امام ابوحنيفة رحمة الله عليه مقام ډېر لوړ دئ دومره تفصيل پکښي سته ،چي ټول دلته ليکل ناشوني دي[2]

---

[1]: الامام الاعظم للموفق، ج : ١ ، ص : ٩٥ ، ٩٦، ط: دکن ، سنه : ١٣٢١هـ

[2]: په دې موضوع کي دي دتفصيل لپاره په اردو ژبه کي دمولانا احمد کاندهلوي رحمة الله عليه کتاب امام اعظم اور علم حديث وکتل سي ، او په عربي ژبه کي دي مولانا ظفر احمد عثماني کتاب اتجاء الوطن وکتل سي.

په اخره کي موږ دمشهور اهل حديث عالم نواب صديق حسن خانرحمة الله عليه هغه شاهدي رانقلوو ،چي د امام ابوحنيفةرحمة الله عليه په اړه يې کړې ده ، ده د امام ابوحنيفةرحمة الله عليه په اړه ليکلي دي:

وكان عالما عاملا زاهدا عابدا ورعا تقيا كثير الخشوع دائم التضرع الي الله تعالي.

ژباړه : امام ابوحنيفةرحمة الله عليه باعمله عالمو ، زاهد او عبادت کونکی و ، پرهيزګاره ، زيات خشوع کونکی اوتل الله جل جلاله ته عاجزي کونکی و.

د امام ابوحنيفةرحمة الله عليه تر ډېرو فضايلو او مناقبو ليکلو وروسته يې ليکلي دي:

ومناقبه وفضائله كثيرة ، وقد ذكر الخطيب البغدادي في تاريخه منها شيئا كثيرا، ثم اعقب ذالک بذکر ما کان الاليق ترکه والا ضراب عنه ، فمثل هذا الامام لايشک في دينه ولافي ورعه وتحفظه ، ولم يکن يعاب بشئ سوی قلة العربية.([1])

ژباړه: د امام ابوحنيفةرحمة الله عليه مناقب او فضايل ډېر دي ،چي خطيب بغداديرحمة الله عليه په خپل تاريخ کي ډېر ليکلي دي ، وروسته يې ځيني داسي خبري ليکلي دي ،چي پرېښودل او اعراض ځني کول ښه دي ، د امام ابوحنيفةرحمة الله عليه په ديانت ، پرهيزګارۍ او تحفظ کي شک نسته او پرده باندي هيڅ عيب نه سي لګېدای پرته لدې ،چي په عربيت کي کمزوری و.

نواب حسن خانرحمة الله عليه پر امام ابوحنيفةرحمة الله عليه باندي دعربيت دکموالی نيوکه کړې ده پردې خبره به وروسته وړغېږو خو لومړی بايد دا ووايو ،چي پر امام ابوحنيفةرحمة الله عليه ،چي داحاديثو کوم اعتراض کېږي دهغو په اړه حسن خانرحمة الله عليه هيڅ يادونه نه ده کړې بلکي دده کتاب تاج

---

[1]: التاج المكمل ، مؤلفه نواب حسن صديق خانرحمة الله عليه ، ص: ۱۳۶ تر ۱۳۸ پوري، ترجمه :۱۱۹، ط : بمبي، سنه : ۱۳۸۴هـ.

المکل ،چي داحاديثو دکتابونو په لړ کي دئ ده دخپل کتاب په پيل کي ويلي دي ،چي زه دمحدثينو حالات بيانوم او ده په دغه بيان کي امام ابوحنيفةﷺ دمحدثينو په قطار کي راوړی دئ ، محدث يې ورته ويلی دئ او هيڅ نيوکه يې نه ده باندي کړې.

پاته سوه داخبره ،چي نواب صاحب پر امام ابوحنيفةﷺ باندي دعربيت دکموالي نيوکه کړې ده ، نواب صاحب دغه اعتراض دقاضي ابن خلکان څخه رانقل کړې ده ځکه هغه هم په کتې مټ ډول دغسي عبارت ليکلی دئ، مگر داسي معلوميږي ،چي نواب صاحب دابن خلکان وروستنی عبارت نه دئ رانقل کړی ،چي دااعتراض اصل حقيقت معلوم سوی وای، حقيقت داسي دئ ،چي ددې اعتراض اصل بنسټ يوه قصه ده ، قصه په دې ډول ده : مشهور نحوي ابو عمرو بن العلاءﷺ د امام ابوحنيفةﷺ څخه دقتل شبه عمد په اړه پوښتنه وکړه ،چي ايا په دې قتل سره قصاص لازميږي که يا؟ امام ابوحنيفةﷺ دخپل مذهب مطابق جواب ورکړ، ،چي قصاص نه لازميږي، ابوعمروبن العلاءﷺ ورته وويل : ولوقتله بالمنجنيق؟، امام ابوحنيفةﷺ ورته وفرمايل: ولوضربه باباقبيس.

دامام ابوحنيفةﷺ پر دغه جمله باندي دا اعتراض وسو ،چي ده داجمله بايد داسي ويلې وای: ولوضربه بابي قبيس.

حقيقت دادئ ،چي دغه اعتراض ځکه صحيح نه و ،چي عرب همدغسي وايي لکه امام ابوحنيفةﷺ ،چي جمله ويلې وه.

قاضي ابن خلکان ،چي کله پورتنی اعتراض رانقل کړی نو بيا يې وروسته دپورتنی اعتراض جواب خپله ويلی دئ او په جواب کي يې ويلي دي ،چي امام ابوحنيفةﷺ خپله جمله دهغو خلکو دلغت سره

سمه ويلې وه ،چي هغوى په اسماء ستة كي ټول وخت الف مني لكه ،چي يو شاعر وايي:

فان اباها وابا اباهــــــا

قد بلغا في المجد غايتاها

په پورتني شعر بايد دنحوي قانون له مخي (وابا ابيها) وويل سي.
قاضي ابن خلكان دخپل جواب په اوږدو كي ليكي:
وهي لغة الكوفيين وابوحنيفة رحمه الله من اهل الكوفة.([1])
ژباړه: دا دكوفه والو لغت دئ ،چي امام ابوحنيفة رحمه الله استعمال كړى دئ او امام ابوحنيفة رحمه الله هم دكوفې دخلكو څخه دئ.
پورتنۍ قصې په وجه پر امام ابوحنيفة رحمه الله باندي دعربيت دكموالي نيوكه راپورته سوې ده خو كه څوک په دغه خبره پر امام ابوحنيفة رحمه الله باندي دعربيت دكموالي اعتراض كوي دا خپله دمعترض دعربيت پر كموالي باندي دلالت كوي.

په تقليد كي جمود

په وروستۍ كي داخبره ديادوني او پام وړه ده ،چي لكه څرنګه ،چي دتقليد مخالفت او په شرعي احكامو كي ځاني نظر دملامتيا او مذمت لايق كار دئ په دغه ډول په تقليد كي جمود او غلو كول هم دمذمت وړ او دملامتيا وړ كار دئ ، لاندي ،چي كوم صورتونه ذكر كېږي همدغه

[1]: وفيات الاعيان لابن خلكان رحمه الله ج : ٢ ، ص : ١٦٥.

صورتونه ښه نه دي ، جمود في التقليد پکښې سته او په تقليد کي غلو ده:

١: دمجتهدينو په اړه داسي ګومان کول ،چي دوی ته دشارع مقام ورکړل سي او يا دوی دانبياوو په څېر معصوم او دهر ډول خطاوو څخه پاک وګڼل سي.

٢: په کوم صحيح حديث باندي يوازي له دې امله عمل ونه کړل سي ،چي په دې اړه زموږ دامام څخه کوم قول نه دئ رانقل سوی دمثال په ډول په تشهد کي د(اشهدان لا اله الا الله) په ويولو سره دشهادت ګوته پورته کېدل په زيات شمېر حديثونو سره ثابته ده مګر څوک ،چي يې له دې امله نه پورته کوي ،چي په دې اړه دامام ابوحنيفة رحمة الله عليه څخه کوم قول نه دئ رانقل سوی همدا لامل دئ ،چي ځينو خلکو لاندي ګستاخانه او بې ادبه جمله ويلې ده:

مارا قول ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ باید، قول رسول کافی نیست

نعوذبالله العلي العظيم، دا هم هغه جامد تقليد دئ ،چي بدي يې په قرآن او حديث سره ثابته ده.

٣: په نبوي احاديثو کي داسي کاټ واټ کار ترسره کول ،چي مناسب نه وي او دمذهب سره يې برابرول، او يا داسي دکاره وتلي تاويلات پکښې کول ،چي دده خپل زړه هم پر مطمئن نه وي خو دا دهر چا فکري جوګه والی دئ ، که ،چيري کوم کس ته دحديث په کومه توجيه کي رښتينې شرح صدوري وي او بل کس يې صحيح نه وبولي نو دغه دوهم کس ته پر لومړی کس باندي دنيوکي کولو حق نسته.

۴: که يو متبحر عالم ته صحيح حديث ورسيږي ، دا ورته معلومه سي ،چي دمذهب قول ددغه حديث څخه مخالف دئ او ددې حديث په مقابل

کي بل معارض هم نه وي نو بيا هم دغه متبحر عالم حديث پرېږدي او په مذهب عمل وکړي دې ته هم جامد تقليد ويل کېږي ،چي پوره تفصيل يې مخکي تېر سو.

۵: داهم په تقليد کي جمود او غلو ده ،چي ځوک داسي عقيده ولري ،چي زما مذهب حق دئ او نور مذهبونه نعوذبالله باطل دي.

حقيقت دادئ ،چي دټولو مذهبونو امامانو داجتهاد دشرايطو دپوره کولو وروسته هر يوه دقرآن او حديث دصحيح مقصود دمعلومولو لپاره پوره ، پوره کوشش کړی دئ نو ځکه دټولو امامانو مذهبونه حق دي همدا وجه ده که ديوه مجتهد څخه کومه اجتهادي غلطي سوې وي نو نه يوازي ،چي دالله جل جلاله په وړاندي معاف دئ بلکي الله جل جلاله ده ته دخپل کوشش ثواب هم ورکوي ،چي تصريح يې په احاديثو کي سته ،البته يو مقلد داسي ويلای سي ،چي زمامذهب صحيح دئ خودابه وايي ،چي زما په مذهب کي ددې احتمال سته ،چي ځيني شيان پکښي غلط وي او دنورو مذهبونوپه اړه به هم داسي عقيده لري ،چي هغه مذهبونه دصحت او غلطتيا دواړو احتمال لري.

٦: دمجتهدينو امامانو زيات اختلافات رابرسېره کول او وړاندي کول داهم لويه غلطي ده ځکه په زياتو مسائلو کي دامامانو ترمنځ اختلاف يوازي دافضليت او نه افضليت خبره وي، دجواز او نه جواز خبره نه وي لکه درکوع پر مهال باندي لاسونه پورته کول يا نه پورته کول ،آمين په زوره ويل ، يا نه ويل ، په ولاړه کي لاسونه تر نامه لاندي نيول او يا پر سينه باندي نيول او داسي نوري مسائلي داټولي مسائلي هغه مسائلي دي ،چي دافضليت او نه افضليت خبره ده که نو پر دواړه طريقو باندي دڅلورو امامانو په اتفاق لمونځ جايز دئ خو يوازي يو امام يې يوه طريقه افضله بولي او بل امام يې بله طريقه افضله بولي ، داسي

مسائلي رابرسېره کول ، دحلال او حرام حکم ورکول ،يا په امت کي تفرقه پيدا کول او داسي نور داټول کارونه حرام او ممنوع دي بايد په کلکه ځانونه ځني وساتل سي.

۷: همدا ډول داامامانو په منځ کي ،چي کومي دجواز او نه جواز مسائلي دي دهغوی په اړه اختلاف ته عملي بڼه ورکول يعني داچي دداسي اختلافاتو په وجه جنګ جګړې کول په هيڅ مذهب کي جايز نه دي يا داچي دداسي اختلافاتو په وجه يو بل ته عيب ويل ، پوچ رد سره ويل اوبدګوماني سره کول دټولو مذهبونو په اتفاق سره حرامي دي پردې موضوع باندي علامه شاطبي رحمة الله عليه مفصله او نفيسه وينا کړې ده ځوک ،چي دعلم څښتنان وي هغو ته دمطالعې وړ ده.[1]

[1]: وګورئ: الموافقات للشاطبي رحمة الله عليه ، ج : ۴ ، ص : ۲۲۰ تر ۲۲۴

www.hammadia.com

وروستی وړاندیز

دتقلید دمسئلې حقیقت دخپلې علمي توانایی په اندازه په تیرو صفحو کې روښانه کړل سو په آخر کې زموږ وړاندیز دا دئ ،چې ددې کتاب دلیکلو څخه زموږ موخه دانه ده ،چې بحث ، مباحثې او مناظرې دې وکړل سي بلکې زموږ موخه داده ،چې دمسلمان امت داکثریت برخې دریځ ،چې دېلو مذهبونو سره اړه لري هغه څرګند سي ، که ،چیري په ناخبری سره دقلم دڅوکې څخه کوم داسي لفظ وتلی وي ،چې دچا دخفګان او ناراضی سبب ګرځېدلی وي نو دهغه څخه دزړه له کومي اوپه پوره اخلاص سره بخښنه غواړو.

ددې صفحو دلیکلو څخه اصلي موخه داده ،چې دمسلمان امت دزیاتي برخې نقطه نظر دلایل څرګند سي او دغیر مقلدینو له خوا ،چې اختلافات سوي دي او ددغو اختلافاتو په وجه باندي دحرام ، شرک او داسي نورو شیانو غلط فهمیاني پیدا سوي دي ددغو غلط فهمیانو دلیري کېدو امکانات زیات سي که څوک زموږ ددغه نقطې سره بیا هم اختلافات لري نو بیا دي پر خپل دریز باندي ودریږي او زموږ پر امامانو دي دا تور نه لګوي ،چې دوی شریعتونه دځانه جوړ کړي دي او نه دي ددغو مجتهدینو پر پیروانو باندي دشرک الزام لګوي دا یو خطرناکه کار دئ داسي خطر ناکه دئ ،چې زر ځله پناه ځني غوښتل پکار دي.

ددغسي خلکو لپاره دمشهور اهل حدیث عالم نواب حسن خان رحمة الله علیه ،چې دوی ته دلاري دڅراغ حیثیت لري ـ یو اقتباس رانقلوو ، حسن خان رحمة الله علیه په خپل کتاب ابقاء المنن بالقاء المحن کي لیکي:

پرماباندي دالله جل جلاله يو احسان داسوی دئ ،چي زه ناجيه فرقه يوازي اهل سنت ګڼم په اهل سنتو کي که حنفي وي ، که شافعي وي ، که مالکي وي ، که حنبلي وي ، که ظاهري وي ، که اهل حديث او که متصوف وي ددغو ټولو په حق کي زه هيڅ بدګوماني نه لرم سره ددې ،چي ماته معلومه ده،چي په هر ډله کي څه داسي مسائلي سته ،چي ددلايلو څخه خلاف دي او ځيني يې بيا دنصوصو سره موافقي دي ، ځيني فتاواوي يې صحيح ، ځيني کمزوري او مردودي دي خو حکم اکثريت ته دئ نه اقليت ته ، دامامانو څخه ،چي کوم عمل دحديثونو څخه پاته سوی وي دهغه لپاره شل عذرونه دي ،چي په جلب المنفعت نومي کتاب کي ليکل سوي دي.

دسلفو پر امامانو باندي دا طعن لګول ،چي دوی دسنتو څخه مخالفت کړی دئ دا په دې معنا دئ لکه په انصاف کي ،چي څوک چور او چپاول جوړوي ، البته کوم مقلد ته ،چي صحيح قرآني دليل او يا صحيح حديث څرګند سي بيا هم پر خپل مذهب باندي کلک ولاړ وي او په تقليد کي بيا هم جمود کوي داسي کس ته خطا کاروايم او ګناه ګار ورته نه وايم ، نه يې معاذالله کافر بولم او نه داوايم ،چي په دغه کس پسي لمونځ نه صحيح کېږي.

په مسائلو ، عباداتو او معاملاتو کي داختلاف په وجه کفر نه رامنځته کېږي او نه يې علماوو ته ددغه اختلاف په وجه کافران ويل کېږي غاية ما في الباب خطاء في الاجتهاد او يا خطا في انفسهم ورته ويل کېږي ،چي علماء يې پېژني.

الله جل جلاله ته اميد لرم ،چي که زه مخلص يم ،تعصب کونکی نه يم او په يوه وجه په خطا کي لوېدلی يم ، الله جل جلاله دي زما ګناهونه را معاف کړي او که زه قصدا پر خطا روان يم نو دا زما لپاره ډېره دبدبختۍ او وېرلړلې

صحنه ده مګر کوم مسلمان ،چي دالله جل جلاله څخه ببريږي او رحمت ته يې اميد لري هغه ته هيڅ لازمي نه ده ،چي پر مسلمان دي بد ګومان وکړي ځکه : نحن نحکم بالظواهر والله اعلم بالسرائر.([1])

دفتنو په داسي ډکه زمانه کي ،چي پر مسلمانانو باندي دفتنو او مصيبتونو دهري خوا حملې اويرغل دئ په داسي حال کي زموږ لپاره تردې لوی بربادونکی او هلاکونکی شي نسته ،چي پر کوچنيو او فروعي مسائلو سره اختلاف کوو او يو دبله پر داسي کوچنيو خبرو باندي سره لاس او ګرېوان يو ،چي پر کوچنيو ، کوچنيو خبرو باندي يو وبل ته کافر او مشرک وايو ،يا دبل لمانځه ته فاسد وايو ، که دتاريخ پاڼي موږ وګورو موږ ته ډېر ښه پند راکوي ځکه په تاريخ کي بېلابېل داسي واقعات سته ،چي موږ سبق ځني واخلو ځکه هغه راښيي ،چي هيڅ وخت دمسلمانانو سر کوم دښمن نه دئ ټيټ کړی بلکي هر وخت ،چي موږ ته کومه تباهي راغلې ده دخپل منځيو شخړو او اختلافاتو له امله راغلې ده، تاريخ پردې شاهد دئ ،چي کله دمسلمانانو په منځ کي دفروعي مسائلو پرسر باندي شخړي او اختلافات پيل سوه ، دښمن ددې څخه لويه ګټه پورته کړې ده.

الله جل جلاله ته دا دعا کوو ،چي موږ ته دي سيده لاره راپه برخه کړي ، الله جل جلاله دي موږ ته دحق پېژندلو او دحق داتباع توفيق راکړي، الله جل جلاله دي موږ ته دا همت راکړي ،چي باطل ته باطل ووايو او ځانونه ځني ژغورو، الله جل جلاله دي موږ دخپل منځي جنګو څخه وساتي او ددې

[1]: دفاران مياشتنۍ پاڼه ، سنه : ۱۹۶۴، دفاران مجلې دمدير ماهر القادري څخه په مننه.

پرځای دي الله جَلَّجَلاَلُهُ داسي توفيق راکړي ،چي خپل ژوند ددين دلوړو مقاصدو لپاره وقف کړو.

آمين ثم آمين وآخر دعوانا ان الحمدلله رب العلمين.

دڅپاړي تکميل : ۱۴۳۱هـ ق

مولوي عبدالهادي حماد
۰۷۹۹۷۹۵۰۵۰
aef.kdr@gmail.com

Download From; Aghalibrary.com